



ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ
ΤΜΗΜΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΕΦΗΡΜΟΣΜΕΝΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ»
(APPLIED ECONOMICS AND REGIONAL DEVELOPMENT)

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: «ΕΦΗΡΜΟΣΜΕΝΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ»

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

«ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ, ΑΝΙΣΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΦΤΩΧΕΙΑ»

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΚΑΛΑΪΤΖΑΚΗΣ

(Α.Μ. 0815Μ018)

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΔΕΔΟΥΣΟΠΟΥΛΟΣ

ΕΞΕΤΑΣΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ:

ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΔΕΔΟΥΣΟΠΟΥΛΟΣ

ΙΩΑΝΝΑ ΚΕΡΑΜΙΔΟΥ

ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ ΦΩΤΕΙΝΟΠΟΥΛΟΥ

ΑΘΗΝΑ, ΜΑΡΤΙΟΣ 2017

Copyright © Αλέξανδρος Καλαϊτζάκης, 2017

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Τμήμα Οικονομικής & Περιφερειακής Ανάπτυξης του Παντείου Πανεπιστημίου δεν υποδηλώνει απαραίτητως και αποδοχή των απόψεων του συγγραφέα εκ μέρους του Τμήματος.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Ευχαριστώ, θερμά, τον κύριο Απόστολο Δεδουσόπουλο, Καθηγητή Οικονομικών της Εργασίας, που ανέλαβε την επίβλεψη της διπλωματικής μου και με την ευρύτητα των γνώσεων του και την καθοδήγηση που μου παρείχε συνέβαλε καθοριστικά στην επιτυχή εκπόνησή της.

Επίσης, ευχαριστώ πολύ τον κύριο Σταύρο Ντεγιαννάκη, Επίκουρο Καθηγητή Στατιστικής/Οικονομετρίας, για τις πολύτιμες παρατηρήσεις του σε σχέση με τη στατιστική επεξεργασία των δεδομένων.

Τέλος, οφείλω ένα μεγάλο ευχαριστώ στη σύντροφό μου και συνάδελφο οικονομολόγο Μαρία Πρασανάκη για την παρότρυνση και τη βοήθεια που μου προσέφερε καθ' όλη τη διάρκεια του μεταπτυχιακού και κατά τη συγγραφή της διπλωματικής εργασίας, την οποία και της αφιερώνω.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στην παρούσα διπλωματική εργασία αποσαφηνίζονται οι έννοιες της οικονομικής ανισότητας και της φτώχειας, αναλύονται οι δείκτες μέτρησης τους, συζητούνται τα μεθοδολογικά ζητήματα που ανακύπτουν από τη χρήση αυτών και, τέλος, γίνεται μια ανασκόπηση των βασικότερων θεωριών της οικονομικής επιστήμης αναφορικά με τις γενεσιουργές αιτίες της οικονομικής ανισότητας και της φτώχειας.

Στη συνέχεια, επιχειρείται μια εμπειρική διερεύνηση της εξέλιξης της ανισότητας και της φτώχειας στην Ελλάδα τις δύο τελευταίες δεκαετίες και ιδιαίτερα κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης. Παράλληλα, παρουσιάζεται η εξέλιξη βασικών πτυχών της αγοράς εργασίας, όπως η ανεργία, η μη εθελοντική μερική απασχόληση και ο κατώτατος μισθός και αναζητείται, με τη χρήση μοντέλων γραμμικής παλινδρόμησης, η σύνδεση αυτών των παραγόντων με τα φαινόμενα της ανισότητας και της φτώχειας.

Τα ευρήματα της μελέτης αποδεικνύουν ότι οι ανισότητες και η φτώχεια αυξάνονται ραγδαία τα τελευταία χρόνια και σχετίζονται θετικά με την ανεργία και τη μερική απασχόληση και αρνητικά με τον κατώτατο μισθό. Όλοι αυτοί οι παράγοντες της αγοράς εργασίας ασκούν εξίσου σημαντική επίδραση στην ανισότητα και τη φτώχεια, δείχνοντας ότι η κυρίαρχη θεώρηση που τοποθετεί, κυρίως, την ανεργία στο επίκεντρο αυτών των προβλημάτων χρειάζεται περαιτέρω συζήτηση.

Λέξεις κλειδιά: οικονομική ανισότητα, φτώχεια, δείκτες μέτρησης, gini, s80/s20, ανεργία, μη εθελοντική μερική απασχόληση, κατώτατος μισθός, αγορά εργασίας, γραμμική παλινδρόμηση

ABSTRACT

This thesis clarifies the concepts of economic inequality and poverty, examines the measurement indicators, discusses the methodological issues that arise from their use and, finally, presents the main theories of economics with respect to root causes of economic inequality and poverty.

Following that, an empirical investigation is attempted regarding the evolution of inequality and poverty in Greece during the last two decades, especially throughout the economic crisis. Furthermore, we present the evolution of key aspects of the labor market, such as unemployment, involuntary part-time employment and minimum wage and we are pursuing, by the use of linear regression models, the association of these factors with the phenomena of inequality and poverty.

The findings support the concept that inequalities and poverty are increasing rapidly in recent years and positively correlated with unemployment and part-time employment and negatively with the minimum wage. All these labor market factors have an equally significant impact on inequality and poverty, showing that the dominant approach that places mainly unemployment at the heart of these problems requires further investigation.

Key words: economic inequality, poverty, measurement indicators, gini, s80/s20, unemployment, involuntary part-time employment, minimum wage, labor market, linear regression

Πίνακας περιεχομένων

ΠΕΡΙΛΗΨΗ	4
ABSTRACT	5
Ευρετήριο διαγραμμάτων.....	7
Ευρετήριο πινάκων.....	8
Ευρετήριο πινάκων παραρτήματος	8
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	9
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1	12
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΑΝΙΣΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΦΤΩΧΕΙΑ – ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΑ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ	12
1.1 Η έννοια των οικονομικών ανισοτήτων	12
1.1.1 Κατανάλωση.....	12
1.1.2 Εισόδημα	12
1.1.3. Περιουσία	14
1.2 Φτώχεια – Απόλυτη και Σχετική Έννοια.....	14
1.3 Η διάσταση του Χρόνου	16
1.4 Η διάσταση της Δημογραφικής Μονάδας Αναφοράς	17
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2	20
ΔΕΙΚΤΕΣ ΜΕΤΡΗΣΗΣ ΤΗΣ ΑΝΙΣΟΤΗΤΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΦΤΩΧΕΙΑΣ.....	20
2.1 Η μέτρηση της ανισότητας – Μεθοδολογικά Ζητήματα	20
2.2 Δείκτες μέτρησης της ανισότητας	21
2.3 Η μέτρηση της φτώχειας – Γραμμή Φτώχειας	25
2.4 Δείκτες μέτρησης της φτώχειας.....	25
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3	29
Η ΦΥΣΗ ΤΗΣ ΑΝΙΣΟΤΗΤΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΦΤΩΧΕΙΑΣ – ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ	29
3.1 Η ρικαρδιανή προσέγγιση	29
3.2 Ο μαρξισμός και η σοσιαλιστική θεωρητική παράδοση	30
3.3 Η νεοκλασική σχολή και η θεωρία του ανθρώπινου κεφαλαίου.....	31
3.4 Οι κεϋνσιανές προσεγγίσεις	33
3.5 Η καμπύλη Kuznets και ο ρόλος της οικονομικής μεγέθυνσης	35
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4.....	38
ΕΡΕΥΝΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΙΣΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΤΗ ΦΤΩΧΕΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ	38
4.1 Έρευνες για την ανισότητα.....	38

4.2 Έρευνες για τη φτώχεια.....	40
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5.....	43
ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ: Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ, ΤΗΣ ΑΝΙΣΟΤΗΤΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΦΤΩΧΕΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ (1994-2014) ΚΑΙ Η ΜΕΤΑΞΥ ΤΟΥΣ ΣΧΕΣΗ	43
5.1. Σκοπός, Εργαλεία και Δεδομένα.....	43
5.2 Η εξέλιξη των μεγεθών	43
5.3 Στατιστική επεξεργασία – Μέθοδος.....	52
5.4 Η σχέση της απασχόλησης με τις ανισότητες	54
5.5 Η σχέση της απασχόλησης με τη φτώχεια	57
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6.....	62
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	62
ΑΝΑΦΟΡΕΣ.....	64
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	68

Ευρετήριο διαγραμμάτων

Διάγραμμα 1: Η καμπύλη Lorenz	22
Διάγραμμα 2: ΑΕΠ σε σταθερές τιμές 2010 (αριστερός άξονας) και ποσοστά ανεργίας και μακροχρόνιας ανεργίας (δεξιός άξονας)	44
Διάγραμμα 3: μερική απασχόληση ως ποσοστό της συνολικής απασχόλησης (15-64 ετών)	44
Διάγραμμα 4: μη εθελοντική μερική απασχόληση ως ποσοστό της συνολικής μερικής απασχόλησης (15-64 ετών).....	45
Διάγραμμα 5: δείκτης μισθών στο σύνολο της οικονομίας (εκτός του πρωτογενή τομέα), έτος βάσης το 2012	45
Διάγραμμα 6: ετήσιος πραγματικός κατώτατος μισθός, σε σταθερές τιμές 2014, σε usd purchasing power parities PPPs	46
Διάγραμμα 7: κατώτατος μισθός ως ποσοστό του μέσου και διάμεσου μισθού	46
Διάγραμμα 8: δείκτης gini.....	47
Διάγραμμα 9: δείκτης S80/S20	48
Διάγραμμα 10: κίνδυνος φτώχειας.....	49
Διάγραμμα 11: κατώφλι φτώχειας ανά άτομο	49
Διάγραμμα 12: κίνδυνος φτώχειας με σταθερή τη γραμμή φτώχειας του 2008	50
Διάγραμμα 13: κίνδυνος φτώχειας ανά κύρια δραστηριότητα.....	50
Διάγραμμα 14: κίνδυνος φτώχειας για εργαζόμενους πλήρους και μερικής απασχόλησης.	51
Διάγραμμα 15: χάσμα φτώχειας.....	51
Διάγραμμα 16: scatter S80/S20 με τις ερμηνευτικές μεταβλητές.....	54
Διάγραμμα 17: scatter gini με τις ερμηνευτικές μεταβλητές	55
Διάγραμμα 18: scatter κινδύνου φτώχειας μετά από μεταβιβάσεις με τις ερμηνευτικές μεταβλητές.....	57

Διάγραμμα 19: scatter κίνδυνου φτώχειας προ μεταβιβάσεων με τις ερμηνευτικές μεταβλητές	57
Διάγραμμα 20: scatter χάσματος φτώχειας με τις ερμηνευτικές μεταβλητές	58
Διάγραμμα 21: scatter ανεργίας και φτώχειας (μετά και προ μεταβιβάσεων) για την περίοδο 2012-2014.....	60

Ευρετήριο πινάκων

Πίνακας 1: περιγραφικά στατιστικά των εξαρτημένων μεταβλητών	53
Πίνακας 2: περιγραφικά στατιστικά των ερμηνευτικών μεταβλητών.....	53
Πίνακας 3: βαθμός συσχέτισης των μεταβλητών για την ανισότητα	55
Πίνακας 4: αποτελέσματα παλινδρομήσεων για την ανισότητα	56
Πίνακας 5: βαθμός συσχέτισης των μεταβλητών για τη φτώχεια.....	58
Πίνακας 6: αποτελέσματα παλινδρομήσεων για τη φτώχεια	59

Ευρετήριο πινάκων παραρτήματος

Πίνακας Π.1: ΑΕΠ και ποσοστά ανεργίας	68
Πίνακας Π.2: μερική απασχόληση ως ποσοστό της συνολικής απασχόλησης (15-64 ετών) .	69
Πίνακας Π.3: μη εθελοντική απασχόληση ως ποσοστό της συνολικής μερικής απασχόλησης	70
Πίνακας Π.4: δείκτης μισθών στο σύνολο της οικονομίας, έτος βάσης 2012 (περιλαμβάνονται οι κατασκευές, η βιομηχανία, οι υπηρεσίες, δεν περιλαμβάνεται ο πρωτογενής τομέας)	71
Πίνακας Π.5: κατώτατος μισθός, σε σταθερές τιμές 2014 σε μονάδες αγοραστικής δύναμης δολαρίων, και ως ποσοστό του διάμεσου μισθού και του μέσου μισθού.....	72
Πίνακας Π.6: δείκτης gini	73
Πίνακας Π.7: δείκτης S80/S20.....	74
Πίνακας Π.8: κίνδυνος φτώχειας	75
Πίνακας Π.9: κατώφλι φτώχειας ανά άτομο σε ευρώ (60% του διάμεσου εισοδήματος)	76
Πίνακας Π.10: κίνδυνος φτώχειας με σταθερή τη γραμμή φτώχειας του 2008	76
Πίνακας Π.11: κίνδυνος φτώχειας ανά δραστηριότητα	77
Πίνακας Π.12: κίνδυνος φτώχειας (μερική/πλήρης απασχόληση).....	77
Πίνακας Π.13: χάσμα φτώχειας (κατώφλι φτώχειας στο 60% του διάμεσου εισοδήματος) .	78
Πίνακας Π.14: αποτελέσματα ελέγχου στασιμότητας των μεταβλητών KPSS.....	78

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Οι ανισότητες αποτελούν ένα από τα κεντρικά ζητήματα των σύγχρονων κοινωνιών. Δεν είναι τυχαίο που η σχετική βιβλιογραφία έχει γνωρίσει ιδιαίτερη άνθιση τις τρεις τελευταίες δεκαετίες. Ωστόσο, κάθε προσπάθεια ανάλυσης του θέματος θα πρέπει πρώτα να αποσαφηνίσει μια σειρά εννοιολογικών και μεθοδολογικών ερωτημάτων που προκύπτουν σχετικά με την ανισότητα.

Η μελέτη της ανισότητας υποδηλώνει ρητά ή άρρητα και ένα ταυτόχρονο αίτημα για περισσότερη ισότητα, ανεξαρτήτως της θεωρητικής προσέγγισης που ακολουθείται. (Sen, 1992). Ακόμα και όσοι εναντιώνονται στην ισότητα στο ένα ή στο άλλο πεδίο (π.χ. στην ισότητα στη διανομή του εισοδήματος) το κάνουν επειδή, κατά την άποψη τους, αυτή επιφέρει παραβίαση της ισότητας σε άλλα πεδία που αξίζουν μεγαλύτερης προσοχής (π.χ. στην ισότητα στην ικανοποίηση λειτουργικών σκοπών ή στην ευημερία). Όπως σημειώνει ο Sen (1992), ο Letwin¹, για παράδειγμα, θεωρούσε ότι εφόσον οι άνθρωποι είναι άνισοι (στα ατομικά τους χαρακτηριστικά, στις ικανότητες τους κλπ) πρέπει να υφίστανται άνιση μεταχείριση στη διανομή του εισοδήματος προκειμένου να υπάρξει ισότητα στην ικανοποίηση των αναγκών τους. Προκύπτει, λοιπόν, ένα θεμελιακό ερώτημα: ισότητα ως προς τι;

Το ερώτημα αυτό έχει ιδιαίτερη σημασία καθώς κάθε πιθανή απάντηση εστιάζει σε ένα διαφορετικό πεδίο αξιολόγησης της ανισότητας και χρησιμοποιεί διαφορετικές μεταβλητές. Μάλιστα, σύμφωνα με τον Sen (1992), κάθε απάντηση στο κομβικό αυτό ερώτημα όχι μόνο αποδέχεται και υποστηρίζει την ισότητα στο συγκεκριμένο πεδίο που έχει επιλεγεί αλλά ενδεχομένως να αποδέχεται ως αναγκαίες τις ανισότητες σε άλλα πεδία.

Έτσι, λοιπόν, αναπτύχθηκαν στην πολιτική φιλοσοφία διάφορες σχολές όπου απαντούν με διαφορετικό τρόπο στο ερώτημα «ισότητα ως προς τι». Για παράδειγμα, ο Rawls (1971) εστιάζει στην ισότητα στη διανομή των πρωταρχικών αγαθών (στα οποία περιλαμβάνει δικαιώματα, ελευθερίες και ευκαιρίες, εισόδημα, πλούτο, κοινωνικές βάσεις του αυτοσεβασμού), ο Dworkin (1981) εστιάζει στην ισότητα των πόρων, ο Nozick (1974) εστιάζει στην ισότητα στην ελευθερία δράσης και ο Buchanan (1975) εστιάζει στην ισότητα στην νομική και πολιτική μεταχείριση.

Πέραν αυτών, μια σειρά μεθοδολογικών ζητημάτων ανακύπτουν σε σχέση με τη μέτρηση και αξιολόγηση των ανισοτήτων. Για παράδειγμα, είναι πολύ διαδεδομένη στη βιβλιογραφία η σύνδεση των ανισοτήτων με την κοινωνική ευημερία. Αλλά η κοινωνική ευημερία μπορεί να (ή να μην) θεωρηθεί ως απλή αθροιστική συνάρτηση των ατομικών ευημεριών και κατ' επέκταση ως συνάρτηση του ατομικού οφέλους ή ως άμεση συνάρτηση του ατομικού εισοδήματος και πλούτου ή ως συνάρτηση της εκπλήρωσης αναγκών κάθε ατόμου κλπ. Για παράδειγμα η θέση του Rawls ήταν ότι η συνολική κοινωνική ευημερία εξαρτάται από την ευημερία των ατόμων με τα χαμηλότερα εισοδήματα (Παπαθεοδώρου, 2004). Αυτή η οπτική επιβάλλει να καθοριστεί πρώτα ο στόχος και το κίνητρο του θεμελιακού ερωτήματος «ισότητα ως προς τι» (Sen, 1992). Αν, δηλαδή, ο στόχος είναι η κοινωνική ευημερία, θα πρέπει να αποσαφηνιστεί ο τρόπος με τον οποίο αυτή επιτυγχάνεται.

Επιπλέον, η ατομική ευημερία και γενικότερα η θέση ενός ατόμου μπορεί να ειδωθεί υπό το πρίσμα της εκπλήρωσης επιτεύγματος ή της απώλειας επιτεύγματος ως προς

¹ Το 1983, στο άρθρο του “The Case Against Equality” με το οποίο προλογίζει μια συλλογή άρθρων διαφόρων συγγραφέων στον τόμο “Against Equality”, εκδόσεις Macmillan

το μέγιστο που θα μπορούσε να επιτύχει (Sen, 1992). Με άλλα λόγια, ο τρόπος που θα κριθούν οι ανισότητες μπορεί να οδηγήσει σε διαφορετικά αποτελέσματα. Αν αναγνωριστεί η ανθρώπινη ποικιλομορφία (πχ. ατομικά χαρακτηριστικά, ικανότητες κλπ) τότε το δυνητικό μέγιστο του ενός μπορεί να διαφέρει από του άλλου οδηγώντας σε διαφορετικές ατομικές απώλειες επιτεύγματος ακόμα κι αν τα απόλυτα επιτεύγματα τους είναι ίσα.

Η κατεύθυνση που έχει πάρει η σχετική βιβλιογραφία στην οικονομική επιστήμη έχει δώσει εμμέσως κάποιες απαντήσεις στα παραπάνω εννοιολογικά και μεθοδολογικά ζητήματα. Έτσι, το βάρος δίνεται στα πεδία του εισοδήματος και του πλούτου όταν εξετάζονται οι ανισότητες καθιστώντας τελικά τις οικονομικές ανισότητες ως το κεντρικό πεδίο των ανισοτήτων εν γένει. Ταυτόχρονα, ίσως και για λόγους ευκολίας στην ανάλυση, οι ανθρώπινες ποικιλομορφίες έχουν παραμεριστεί με αποτέλεσμα το ενδιαφέρον να στρέφεται στο (κατά τον Sen) επίπεδο εκπλήρωσης των επιτευγμάτων με αποτέλεσμα, τελικά, το επίπεδο κοινωνικής ευημερίας να θεωρείται συχνά ως αθροιστική συνάρτηση του απόλυτου μεγέθους του ατομικού εισοδήματος και πλούτου.

Έχοντας κάνει αυτή τη σύντομη αλλά απαραίτητη εισαγωγή, στα κεφάλαια που ακολουθούν θα εξετάσουμε, με βάση τη σχετική βιβλιογραφία, τις οικονομικές ανισότητες και τη φτώχεια, τη δομή και τη φύση τους, τους τρόπους μέτρησης τους, και τέλος, την εξέλιξη τους στην Ελλάδα της βαθιάς και παρατεταμένης οικονομικής κρίσης των τελευταίων ετών και τη σύνδεση τους με τις εξελίξεις στην αγορά εργασίας.

Σκοπός της παρούσας διπλωματικής εργασίας είναι να παρουσιάσει με συνεκτικό τρόπο τα συμπεράσματα αυτής της βιβλιογραφίας. Να αποσαφηνίσει τι είναι οι οικονομικές ανισότητες και η φτώχεια, να παρουσιάσει τους τρόπους μέτρησής τους εξηγώντας τις αδυναμίες και τα πλεονεκτήματα του καθένα, να διερευνήσει τη φύση τους και τις αιτίες γέννησής τους αναλύοντας τις βασικότερες αντιτιθέμενες απόψεις. Επίσης, να εκθέσει τα αποτελέσματα των ερευνών που έχουν γίνει τα τελευταία χρόνια για το θέμα σε ό,τι αφορά την ελληνική οικονομία. Και τέλος, να εμπλουτίσει αυτά τα αποτελέσματα με τη διεξαγωγή εμπειρικής έρευνας χρησιμοποιώντας τα τελευταία διαθέσιμα στοιχεία μέχρι και το έτος 2014 ενσωματώνοντας, επιπλέον, και τον παράγοντα «μορφές απασχόλησης» στα δεδομένα. Οι μεταβολές στη δομή της απασχόλησης και η συμβολή τους στις ανισότητες και τη φτώχεια είναι κάτι που τα τελευταία χρόνια αρχίζει να διερευνάται πιο συστηματικά.

Πιο συγκεκριμένα, στο κεφάλαιο 1 θα επικεντρωθούμε στις έννοιες της οικονομικής ανισότητας και της φτώχειας ξεδιαλύνοντας τους σχετικούς ορισμούς και παρουσιάζοντας τις μεταβλητές που ορίζουν το περιεχόμενο κάθε έννοιας. Στο κεφάλαιο 2 θα εξετάσουμε τους τρόπους μέτρησης ανισοτήτων και φτώχειας, τους δείκτες που χρησιμοποιούνται και τα μεθοδολογικά προβλήματα που συνδέονται με τη χρήση τους. Στο κεφάλαιο 3 θα αναφερθούμε στις βασικότερες οικονομικές σχολές και τον τρόπο που εξηγούν τις ανισότητες και τη φτώχεια. Ποιοι νόμοι κίνησης της οικονομίας υπαγορεύουν την ύπαρξη των ανισοτήτων και πως η οικονομική μεγέθυνση επιδρά σε αυτές είναι μερικά από τα ερωτήματα στα οποία θα δοθεί απάντηση. Στο κεφάλαιο 4 θα παρουσιάσουμε τα βασικότερα συμπεράσματα των μελετών που έχουν γίνει τα τελευταία χρόνια στην Ελλάδα. Θα δούμε σε ποιο βαθμό και προς ποια κατεύθυνση η οικονομική κρίση επηρέασε τις ανισότητες και τη φτώχεια, ποιοι παράγοντες επιδρούν στην εξέλιξη τους και τι δείχνουν οι έρευνες για τη σχέση της αγοράς εργασίας με τα φαινόμενα που μελετάμε. Στο κεφάλαιο 5 θα

διερευνήσουμε την εξέλιξη των μεγεθών που μας απασχολούν και θα εκθέσουμε τα αποτελέσματα της εμπειρικής έρευνας που διεξήγαμε (κάνοντας χρήση μοντέλων γραμμικής παλινδρόμησης) με τα πιο πρόσφατα διαθέσιμα στοιχεία από την Ελληνική Στατιστική Υπηρεσία, τη Eurostat, τον ΟΟΣΑ και την World Bank επιχειρώντας να εστιάσουμε σε μεταβλητές που αφορούν την αγορά εργασίας. Θα δούμε, δηλαδή, πως, επιδρά ο κατώτατος μισθός, η ανεργία, και η, ολοένα και ταχύτερα αυξανόμενη, μερική απασχόληση στις ανισότητες και τη φτώχεια, εμπλουτίζοντας το διάλογο που αφορά το κατά πόσο αυτά τα φαινόμενα σχετίζονται με τις συνθήκες που διαμορφώνονται στην αγορά εργασίας. Τέλος, στο κεφάλαιο 6 θα κλείσουμε με τα συμπεράσματα που προκύπτουν σε σχέση με τα φαινόμενα που μελετάμε.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΑΝΙΣΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΦΤΩΧΕΙΑ – ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΑ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ

1.1 Η έννοια των οικονομικών ανισοτήτων

Οι οικονομικές ανισότητες και η εξέλιξη τους μέσα στο χρόνο δεν είχαν απασχολήσει ιδιαίτερα τη βιβλιογραφία μέχρι τη δεκαετία του 1980. Σύμφωνα με τον κοινωνιολόγο Myles (2003), η σχετική σταθερότητα των εισοδημάτων που παρατηρήθηκε από τη δεκαετία του 1950 έως τη δεκαετία του 1970 συνέβαλε σε αυτή την κατεύθυνση. Ωστόσο οι οικονομίες δεν κινήθηκαν με τον ίδιο τρόπο μετέπειτα. Οι εισοδηματικές ανισότητες άρχισαν να εντείνονται και αυτό κίνησε το ενδιαφέρον των ερευνητών με τη σχετική βιβλιογραφία να κυριαρχείται, όπως ήταν αναμενόμενο, από τους οικονομολόγους, αν και το θέμα δεν είναι στενά οικονομικό αλλά ευρύτερα κοινωνικό.

Τι είναι όμως οι οικονομικές ανισότητες; Για το θέμα έχουν δοθεί πολλοί ορισμοί αντικατοπτρίζοντας, έτσι, την πληθώρα εννοιολογικών και μεθοδολογικών ζητημάτων σαν και αυτά που αναφερθήκαν στην εισαγωγή. Όπως σημειώνει ο Παπαθεοδώρου (2004), ίσως ο πιο ευρέως χρησιμοποιούμενος και συνάμα αποδεκτός ορισμός είναι αυτός που έδωσε ο Jenkins² σύμφωνα με τον οποίο οικονομικές ανισότητες είναι οι διαφορές που υπάρχουν στην πρόσβαση και στον έλεγχο σε οικονομικούς πόρους. Με βάση τον ορισμό αυτό προκύπτουν τρεις εναλλακτικές έννοιες – παράμετροι προκειμένου να διαπιστωθεί η ύπαρξη ή όχι οικονομικών ανισοτήτων: η κατανάλωση, το εισόδημα και η περιουσία.

1.1.1 Κατανάλωση

Αν μας ενδιαφέρει να βρούμε διαφορές στο επίπεδο διαβίωσης των ατόμων τότε η κατανάλωση θα ήταν μία ικανοποιητική παράμετρος αφού σύμφωνα με τον Atkinson (1983) η κατανάλωση αντιπροσωπεύει τα αγορασμένα αγαθά τα οποία ένα άτομο απολαμβάνει. Ταυτόχρονα εξομαλύνει τυχόν εποχικές μεταβολές στο εισόδημα αφού το άτομο μπορεί να καταναλώνει χρησιμοποιώντας τις αποταμιεύσεις του. Ωστόσο, υπάρχει ένα πρόβλημα σε αυτή την προσέγγιση. Δεν έχουν όλοι οι άνθρωποι τα ίδια καταναλωτικά πρότυπα, ούτε την ίδια ροπή προς κατανάλωση ή αποταμίευση. Συνεπώς ένας πλούσιος μπορεί να καταναλώνει λιγότερο από έναν λιγότερο πλούσιο επειδή προτιμά να αποταμιεύει. Σε μια τέτοια περίπτωση η κατανάλωση δεν μπορεί να μας δώσει αξιόπιστα συμπεράσματα για την ύπαρξη οικονομικών ανισοτήτων.

1.1.2 Εισόδημα

Το παραπάνω εμπόδιο ξεπερνιέται αν εστιάσουμε στη δεύτερη μεταβλητή: το εισόδημα. Ως εισόδημα νοείται το αλγεβρικό άθροισμα της πραγματικής αξίας της κατανάλωσης και της μεταβολής της αξίας των περιουσιακών στοιχείων ανάμεσα στην αρχή και το τέλος μιας χρονικής περιόδου (Δαφέρμος κ.α., 2008). Σύμφωνα με τον Ringen (1991) δύο άτομα παραμένουν ισοδύναμα όσον αφορά την ευημερία τους αν έχουν το ίδιο εισόδημα ανεξάρτητα αν καταναλώνουν λιγότερο ή περισσότερο από

² Το 1991, στο άρθρο του «The Measurement of Inequality» στον τόμο L. Osberg (επιμ.), *Economic Inequality and Poverty: International Perspectives*, εκδόσεις M. E. Sharpe Inc.

αυτό το εισόδημα. Και αυτό γιατί σημασία έχει η κατανάλωση που κάποιος έχει τη δυνατότητα να πραγματοποιήσει (δυνητική κατανάλωση) και όχι η κατανάλωση που τελικά πραγματοποιήσει.

Ο Piketty (2014), που θεωρείται ένας από τους σπουδαιότερους σύγχρονους ερευνητές σε θέματα ανισοτήτων, ορίζει την ανισότητα των εισοδημάτων ως το άθροισμα δύο συνιστωσών: της ανισότητας των εισοδημάτων της εργασίας αφενός και της ανισότητας των εισοδημάτων του κεφαλαίου αφετέρου, με τα εισοδήματα της εργασίας να έχουν μεγαλύτερη βαρύτητα αφού αντιπροσωπεύουν περίπου το 70% των εθνικών εισοδημάτων.

Για να έχουμε μια τάξη μεγέθους, από τις έρευνες του Piketty προκύπτει ότι το πλουσιότερο 10% απολαμβάνει εισοδήματα που κυμαίνονται μεταξύ 25% και 50% του εθνικού εισοδήματος σε κάθε κοινωνία. Σε κάποιες περιπτώσεις (π.χ. ΗΠΑ) το πλουσιότερο 1% μπορεί να φτάσει να απολαμβάνει το 20% του εθνικού εισοδήματος, αφήνοντας για το φτωχότερο 50% μόλις το 20% του εθνικού εισοδήματος.

Ισχυρίζεται, επίσης, ότι τα εισοδήματα από το κεφάλαιο είναι πολύ πιο άνισα κατανομημένα από τα εισοδήματα από εργασία και θεωρεί ότι οι συνθετικοί δείκτες μέτρησης των ανισοτήτων³ που αναμειγνύουν αυτές τις δύο συνιστώσες είναι προβληματικοί καθώς οι οικονομικοί μηχανισμοί που επενεργούν και δικαιολογούν αυτές τις ανισότητες είναι διαφορετικοί.

Ακόμα κι έτσι όμως τα προβλήματα παραμένουν. Για παράδειγμα, αν εστιάσουμε μόνο στο εισόδημα (από όποια πηγή κι αν προέρχεται) κινδυνεύουμε να αγνοήσουμε ποιοτικές και ποσοτικές πλευρές της εργασίας (π.χ. ώρες και επικινδυνότητα εργασίας) η οποία αποφέρει το συγκεκριμένο εισόδημα (Παπαθεοδώρου, 2004). Γι' αυτό ο Sen (1997) θεωρούσε ότι πρέπει να στραφεί το ενδιαφέρον από την εισοδηματική στην οικονομική ανισότητα (εστιάζοντας και σε ποιοτικούς παράγοντες που είναι από φύση οικονομικοί αλλά δεν αποτυπώνονται στατιστικά) αναγνωρίζοντας ότι στην οικονομική βιβλιογραφία αυτές οι δύο έννοιες συχνά νοούνται ως ταυτόσημες αν και δεν θα έπρεπε.

Παραμένοντας στις εισοδηματικές ανισότητες το επόμενο ερώτημα που ανακύπτει αφορά τη διάκριση των εισοδημάτων: το ακαθάριστο ή το καθαρό εισόδημα (μετά από φόρους και εισφορές για κοινωνική ασφάλιση) είναι πιο κατάλληλο για να μετρήσουμε τις οικονομικές ανισότητες; Από τη μία το καθαρό εισόδημα εκφράζει καλύτερα το νόημα της δυνητικής καταναλωτικής δύναμης, από την άλλη, όμως, δυσχεραίνει πολύ τις συγκρίσεις μεταξύ κρατών επειδή τα κράτη εφαρμόζουν διαφορετικές μεθόδους φορολόγησης και επιβολής ασφαλιστικών εισφορών αναλόγως με το μέγεθος του κοινωνικού κράτους που επιθυμούν να έχουν. Επιπλέον, η κατανάλωση υπηρεσιών και η παροχή επιδομάτων που προσφέρονται μέσω του κοινωνικού κράτους διαφοροποιεί σημαντικά την δυνητική κατανάλωση των ατόμων που προκύπτει με βάση τα εισοδήματά τους. Για τους λόγους αυτούς συχνά χρησιμοποιούνται ταυτόχρονα τόσο το ακαθάριστο όσο και το διαθέσιμο εισόδημα (πριν και μετά από φόρους, ασφαλιστικές εισφορές, μεταβιβαστικές πληρωμές) σε μια προσπάθεια να διαφανούν, εκτός των άλλων, και οι αναδιανεμητικές επιπτώσεις των κυβερνητικών πολιτικών (Παπαθεοδώρου, 2004).

³ Αναλυτικά για τους δείκτες μέτρησης των οικονομικών ανισοτήτων θα αναφερθούμε στο 2^ο κεφάλαιο

Τέλος, θα πρέπει να σημειωθεί ότι δεν μπορούν να εκτιμηθούν με την ίδια ακρίβεια όλες οι πτυχές του εισοδήματος, ιδίως οι μη χρηματικές. Για παράδειγμα, τα κέρδη από κεφάλαια, τα εισοδήματα σε είδος, η παραγωγή για ιδία κατανάλωση κλπ, συνήθως υποεκτιμώνται σημαντικά. Αυτό σε συνδυασμό με τη δομή και τα χαρακτηριστικά κάθε κοινωνίας μπορεί να οδηγεί σε στρεβλή εικόνα για την πραγματική διανομή του εισοδήματος καθιστώντας επιτακτική την ανάγκη να υιοθετηθεί ένας περιεκτικότερος ορισμός για το εισόδημα που δεν θα επικεντρώνεται στη στενή έννοια του χρηματικού (κυρίως) εισοδήματος (Townsend, 1979).

1.1.3. Περιουσία

Το πρόβλημα της υποεκτίμησης γίνεται ακόμα πιο έντονο όταν αναφερόμαστε στην τρίτη παράμετρο των οικονομικών ανισοτήτων: την περιουσία. Η περιουσία είναι καθοριστικής σημασίας παράγοντας όταν μελετάμε τις οικονομικές ανισότητες καθώς παρέχει στον κάτοχό της ασφάλεια, σχετική ανεξαρτησία από βραχυχρόνιες διακυμάνσεις στην αγορά εργασίας, δυνατότητες επιλογών μεταξύ εργασιών που προσφέρουν και μη χρηματικά οφέλη (Bowles, 1972). Επίσης, η περιουσία μεταφέρεται μέσω της κληρονομιάς από γενιά σε γενιά και συμβάλλει στη διαιώνιση των ανισοτήτων (Davies & Shorrocks, 2000).

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι η περιουσία είναι πολύ άνισα κατανομημένη, πολύ περισσότερο από τα εισοδήματα (Piketty, 2007). Ο Piketty (2014) ισχυρίζεται ότι ακόμα και στις πιο εξισωτικές κοινωνίες, όπως οι σκανδιναβικές, το πλουσιότερο 10% ως προς την κατοχή περιουσίας ελέγχει μεταξύ 50% και 60% της εθνικής περιουσίας. Από την άλλη, το φτωχότερο περιουσιακά 50% του πληθυσμού κατέχει λιγότερο από το 10% της εθνικής περιουσίας και συχνά λιγότερο και από το 5%. Επιπλέον, το πλουσιότερο 1% κατέχει τουλάχιστον το 20% της εθνικής περιουσίας. Και σε αυτό θα πρέπει να συνυπολογίσουμε ότι συνήθως οι μεγάλες περιουσίες υποεκτιμούνται.

Αυτό το χαρακτηριστικό της ακραίας ανισότητας στην κατοχή των περιουσιών θα έπρεπε να αποτελεί ικανό στοιχείο ώστε στις μελέτες των οικονομικών ανισοτήτων η κατανομή της περιουσίας να έχει πιο κεντρικό ρόλο. Ωστόσο, οι αντικειμενικές δυσκολίες μέτρησης καθώς και το γεγονός ότι η συγκρότηση των περιουσιών εξηγείται κατά ένα μεγάλο μέρος από μη μετρήσιμες διαφορές στη συμπεριφορά αποταμίευσης και συσσώρευσης (Piketty, 2007) έχει οδηγήσει, τελικά, στην επικράτηση του εισοδήματος στη σχετική βιβλιογραφία ως εκείνη η οικονομική μεταβλητή που μπορεί να μετρήσει και να εξηγήσει καλύτερα τις οικονομικές ανισότητες.

Συνοψίζοντας, μπορούμε να πούμε ότι κάθε μεταβλητή από αυτές που αναφέραμε, ή και από άλλες που πιθανά μπορεί να χρησιμοποιηθούν, μπορεί να ερμηνεύσει μία πλευρά της οικονομικής ανισότητας. Όπως τονίστηκε και στην εισαγωγή, η επιλογή εξαρτάται από το στόχο που έχει ο κάθε ερευνητής, αν και δεν πρέπει να παραβλέπουμε τους περιορισμούς που θέτουν τα διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία.

1.2 Φτώχεια – Απόλυτη και Σχετική Έννοια

Έχοντας αποφασίσει το πεδίο σχετικά με τις οικονομικές ανισότητες μπορούμε, πλέον, να ασχοληθούμε με ένα από τα βασικά παράγωγα τους: τη φτώχεια. Στη

σχετική βιβλιογραφία υπάρχουν τουλάχιστον δύο έννοιες για την φτώχεια: η απόλυτη και η σχετική φτώχεια⁴.

Απόλυτη φτώχεια ορίζεται η κατάσταση όπου ένας άνθρωπος αδυνατεί να καλύψει βασικές ανάγκες. Σύμφωνα με τον Gordon (2005), ως τέτοιες ορίζονται η τροφή, το πόσιμο νερό, η στέγη, η πρόσβαση σε εγκαταστάσεις υγιεινής, η υγεία, η εκπαίδευση, η πληροφόρηση. Έλλειψη δύο εξ' αυτών συνιστά πέρασμα σε κατάσταση απόλυτης φτώχειας. Η δυνατότητα κάλυψης αυτών των αναγκών μετριέται με το εισόδημα αλλά και την πρόσβαση σε υπηρεσίες και διαφέρει από χώρα σε χώρα. Για τις χώρες του Τρίτου Κόσμου το όριο που έχει θέσει η Παγκόσμια Τράπεζα είναι το 1 δολάριο την ημέρα.

Με τον παραπάνω ορισμό η έννοια του φτωχού περιορίζεται σε ένα καθαρό πλαίσιο επιβίωσης χωρίς να εστιάζει σε λοιπές ανάγκες του ατόμου, όπως κοινωνικές ή πολιτιστικές. Για το λόγο αυτό, και ιδίως επειδή με την άνοδο του βιοτικού επιπέδου το πρόβλημα της απόλυτης φτώχειας φαινόταν να περιορίζεται στις ανεπτυγμένες χώρες, καθιερώθηκε εναλλακτικά και ο ορισμός της σχετικής φτώχειας. Σχετική φτώχεια ορίζεται η κατάσταση όπου ένας άνθρωπος ζει με εισόδημα λιγότερο από ένα ποσοστό (συνήθως μεταξύ 50%-60%) του μέσου ή διάμεσου εισοδήματος της κοινωνίας στην οποία αναφέρεται και ανήκει και το οποίο δεν του επιτρέπει να ενσωματωθεί με ισότιμους όρους σ' αυτήν. Και για τον ορισμό αυτό, πάντως, υπάρχουν ενστάσεις καθώς, αν το μέσο και διάμεσο εισόδημα μιας κοινωνίας διαρκώς αυξάνονται σημαντικά, και με ανεπηρέαστη τη κατανομή εισοδήματος, πάντα θα υπάρχει ένα ίδιο ποσοστό φτωχών παρότι το επίπεδο διαβίωσης τους θα έχει βελτιωθεί αισθητά (Λαμπρινίδης κ.α., 2010).

Κατ' αρχάς οφείλουμε να παρατηρήσουμε ότι, όπως και για την περίπτωση των οικονομικών ανισοτήτων, έτσι και για την φτώχεια χρησιμοποιείται το εισόδημα ως η βασική μεταβλητή μέτρησης. Επιπλέον, έχει επικρατήσει εδώ και αρκετά χρόνια από τους διεθνείς οργανισμούς η χρήση του πρώτου ορισμού (αυτού της απόλυτης φτώχειας) προκειμένου να μετρηθεί η φτώχεια στις αναπτυσσόμενες χώρες, και κυρίως σε αυτές του Τρίτου Κόσμου. Αντίθετα, για την αντίστοιχη μέτρηση στις πιο ανεπτυγμένες χώρες χρησιμοποιείται περισσότερο ο ορισμός της σχετικής φτώχειας (Πετμεζίδου, 2004)

Ωστόσο αυτή η προσέγγιση δεν στερείται εννοιολογικών και μεθοδολογικών προβλημάτων. Σε ό,τι αφορά τη χρήση του εισοδήματος ως αποκλειστική μεταβλητή μέτρησης αναφερθήκαμε νωρίτερα. Εδώ θα σταθούμε περισσότερο στο γεγονός ότι με τη χρήση διαφορετικών ορισμών γίνεται αδύνατη η υιοθέτηση μιας διεθνούς γραμμής φτώχειας και καθίσταται απαγορευτική οποιαδήποτε σύγκριση μεταξύ ανεπτυγμένων και αναπτυσσόμενων χωρών (Townsend, 2004). Όπως χαρακτηριστικά σημειώνει ο Chossudovsky (1998), με τους υφιστάμενους τρόπους μέτρησης ανά χώρα, τέτοιες συγκρίσεις θα προκαλούσαν επιστημονική αμηχανία καθώς σε πολλές περιπτώσεις οι δείκτες φτώχειας του Τρίτου Κόσμου θα ήταν χαμηλότεροι από εκείνους των ανεπτυγμένων χωρών.

⁴ Τα τελευταία χρόνια έχει εισέλθει στον ακαδημαϊκό και δημόσιο διάλογο η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού. Παρότι συγχέεται πολλές φορές με την έννοια της φτώχειας, ο κοινωνικός αποκλεισμός αποτελεί διακριτή έννοια που υποδηλώνει μια διαδικασία ελλιπούς ενσωμάτωσης ως αποτέλεσμα, μεταξύ άλλων, και της φτώχειας (Παπαδοπούλου, 2004). Στην παρούσα εργασία ασχολούμαστε με τις έννοιες της φτώχειας και όχι του κοινωνικού αποκλεισμού.

Επιπλέον, μια αυθαίρετη γραμμή φτώχειας (όπως αυτές που προκύπτουν από τους ορισμούς που προαναφέρθηκαν) δεν μπορεί να έχει καθολικό και αντικειμενικό χαρακτήρα. Οι Gordon & Pantazis (1997) θεωρούσαν ότι θα έπρεπε οι μετρήσεις να περιλαμβάνουν κοινωνικά αποδεκτά σταθερότυπα διαβίωσης, τα οποία επιχείρησαν να ενσωματώσουν στις έρευνες που έκαναν στη Βρετανία. Με τη μεθοδολογία τους αποσκοπούσαν στην ανάδειξη μιας καθολικά αποδεκτής μέτρησης της φτώχειας μέσω ερωτήσεων προς τα άτομα όχι μόνο για τους πόρους που διαθέτουν αλλά και για το κατά πόσο αυτοί οι πόροι θεωρούνται από τα ίδια τα άτομα επαρκείς για την εξυπηρέτηση των βασικών αναγκών. Με αυτό τον τρόπο έπαιρναν μια ένδειξη του βαθμού κοινωνικής συναίνεσης σχετικά με το προσδοκώμενο ελάχιστο επίπεδο κατανάλωσης (Levitas, 1996). Πάντως, από διάφορες σφυγμομετρήσεις που έγιναν προέκυψε ότι η κοινή γνώμη θεωρεί ως όριο της φτώχειας ένα εισόδημα κοντά στο μισό του διάμεσου εισοδήματος (Λαμπρινίδης κ.α., 2010)

Ένα άλλο ζήτημα που θέτει ο Sen (1992) είναι ότι αν χρησιμοποιήσουμε τους ορισμούς της απόλυτης ή σχετικής φτώχειας και τους αντίστοιχους δείκτες⁵ που προκύπτουν από αυτούς δεν θα πάρουμε καμία απάντηση σε σχέση με το πόσο κάτω από την αντίστοιχη γραμμή φτώχειας βρίσκονται οι φτωχοί. Επίσης, δεν παίρνουμε καμία απάντηση σε σχέση με το ποια είναι η διανομή του εισοδήματος μεταξύ των φτωχών, η οποία, ασφαλώς, μπορεί να είναι εξαιρετικά άνιση. Κατά τη γνώμη του κάθε μέτρηση της φτώχειας θα πρέπει να λαμβάνει σοβαρά υπόψη τη διανομή εισοδήματος μεταξύ των φτωχών γιατί, στο πεδίο της πολιτικής, ελλοχεύει ο κίνδυνος οι κυβερνήσεις να μπαίνουν στον πειρασμό να βελτιώσουν τις στατιστικές επικεντρώνοντας στους πλουσιότερους εκ των φτωχών καθώς με αυτό τον τρόπο ο αριθμός των φτωχών μπορεί να μειωθεί πιο εύκολα. Έτσι, όμως, μπορεί να οδηγηθούμε σε μεγαλύτερη εξαθλίωση των φτωχότερων εκ των φτωχών.

1.3 Η διάσταση του Χρόνου

Από τα προηγούμενα έχει γίνει σαφές ότι μιλώντας για οικονομικές ανισότητες και φτώχεια το βασικότερο κριτήριο που χρησιμοποιείται πιο συχνά στη σχετική βιβλιογραφία είναι το εισόδημα. Παρόλα αυτά υπάρχουν ακόμα δυο παράγοντες που πρέπει να διευκρινιστούν. Ο πρώτος έχει να κάνει με το χρονικό διάστημα αναφοράς για τη μέτρηση του εισοδήματος.

Σύμφωνα με κάποιες απόψεις είναι προτιμότερο να λαμβάνουμε υπόψη το συνολικό εισόδημα ολόκληρης της ζωής του ατόμου (εισόδημα κύκλου ζωής) καθώς αυτό κρίνει την ευημερία του. Το εισόδημα του κύκλου ζωής είναι η καθαρή παρούσα αξία των ροών εισοδήματος κατά τη διάρκεια ζωής του ατόμου (Παπαθεοδώρου, 2004). Όμως το στοιχείο της αβεβαιότητας για τα μελλοντικά εισοδήματα αποτελεί σοβαρό εμπόδιο σε αυτή την προσέγγιση. Επιπλέον, αν το εισόδημα κάποιας περιόδου μειωθεί αρκετά θα πρέπει να αναπληρωθεί με δανεισμό (προκειμένου να μην επηρεαστεί η ευημερία) στον οποίο, όμως, δεν έχουν όλοι τον ίδιο βαθμό πρόσβασης, και, ιδίως, οι φτωχότεροι. Αυτά, σε συνδυασμό με τα πρακτικά προβλήματα μέτρησης των μελλοντικών εισοδημάτων αποδυναμώνουν τις απόψεις περί εισοδήματος κύκλου ζωής.

Από την άλλη, αν πάρουμε ως χρονικό διάστημα αναφοράς κάποιες πολύ σύντομες περιόδους, όπως την βδομάδα ή το μήνα, τότε κινδυνεύουμε να αντιμετωπίσουμε πολύ έντονες διακυμάνσεις εξαιτίας παραγόντων όπως η εποχικότητα. Σε μια τέτοια

⁵ Αναλυτικά για τους δείκτες μέτρησης της φτώχειας θα αναφερθούμε στο 2^ο κεφάλαιο

περίπτωση το εβδομαδιαίο ή μηνιαίο εισόδημα θα απέχει αρκετά από το μέσο ετήσιο και δεν θα ανταποκρίνεται στην πραγματική ευημερία που απολαμβάνει το άτομο. Οι μικρές περίοδοι αναφοράς τείνουν, λοιπόν, να οξύνουν τις παρατηρούμενες οικονομικές ανισότητες.

Σε κάθε περίπτωση σημασία έχει να ξεκαθαρίσουμε ποιος είναι ο σκοπός (Atkinson, 1983). Αν στοχεύουμε στην μέτρηση της φτώχειας τότε οι σύντομες περίοδοι (ακόμα και εβδομάδας) είναι πιο κατάλληλες αφού μας ενδιαφέρει να δούμε πόσοι ζουν σε συνθήκες φτώχειας ασχέτως αν μετά από κάποιο διάστημα βελτιωθεί η θέση τους. Αν, από την άλλη, μας ενδιαφέρει να μελετήσουμε τη κατανομή του εισοδήματος στον πληθυσμό τότε οι ετήσιες περίοδοι είναι καταλληλότερες.

Πάντως, όπως άλλωστε παρατηρήσαμε και στα προηγούμενα μεθοδολογικά ζητήματα, οι περιορισμοί που επιβάλλουν οι διαθέσιμες στατιστικές παίζουν σημαντικό ρόλο. Έτσι, αυτές έχουν οδηγήσει στο να επιλέγεται ο χρονικός ορίζοντας του έτους από τους περισσότερους ερευνητές προκειμένου να μελετηθούν οι οικονομικές ανισότητες και η φτώχεια.

1.4 Η διάσταση της Δημογραφικής Μονάδας Αναφοράς

Πέρα από τη διάσταση «χρόνος», ο δεύτερος και, ίσως, κρισιμότερος παράγοντας στη διερεύνηση των οικονομικών ανισοτήτων και τη φτώχειας είναι η δημογραφική μονάδα που χρησιμοποιούμε ως βάση ανάλυσης. Δύο είναι οι εναλλακτικές προσεγγίσεις: το άτομο και το νοικοκυριό. Και για τις δύο υπάρχουν εννοιολογικά και μεθοδολογικά ζητήματα που απασχολούν τη βιβλιογραφία.

Η επιλογή του ατόμου ως βάση ανάλυσης μοιάζει λογική επιλογή αν θέλουμε να μετρήσουμε την ευημερία. Άλλωστε η ανάλυση με βάση το άτομο αποτελούσε ανέκαθεν σήμα κατατεθέν για την κυρίαρχη οικονομική σκέψη. Ωστόσο υπάρχουν πολλά προβλήματα σε αυτή την προσέγγιση. Για παράδειγμα, πως θα μετρηθεί η ευημερία ενός παιδιού που δεν έχει εισόδημα αλλά τυγχάνει ενός υψηλού επιπέδου διαβίωσης που οφείλεται, βέβαια, στη φροντίδα των γονιών του; Είναι προφανές ότι στη συγκεκριμένη περίπτωση η μονάδα μέσα στην οποία διαβιεί το παιδί παίζει καθοριστικό ρόλο για την ευημερία του.

Το νοικοκυριό, λοιπόν, μοιάζει η ενδεδειγμένη επιλογή σε τέτοιες περιπτώσεις και όχι μόνο. Κατά κανόνα, τα μέλη του νοικοκυριού μοιράζονται από κοινού τα εισοδήματα τους καθώς και τις εγκαταστάσεις του σπιτιού διαμονής τους. Αυτό αρκεί για να υποστηριχθεί η ιδέα ότι το νοικοκυριό αποτελεί καλύτερη μονάδα ανάλυσης της ευημερίας (Danziger & Taussig, 1979). Παρόλα αυτά, αν επικεντρωθούμε στο νοικοκυριό βρισκόμαστε αντιμέτωποι με δύο ερωτήματα που χρειάζονται απάντηση.

Το πρώτο έχει να κάνει με την κατανομή των πόρων μέσα στο ίδιο το νοικοκυριό. Υπάρχει ίση κατανομή πόρων μέσα στο νοικοκυριό και απολαμβάνουν την ίδια ευημερία όλα τα μέλη του; Δεν είναι καθόλου ασφαλές να απαντήσει κάποιος «ναι» στο παραπάνω ερώτημα. Η απάντηση εξαρτάται ανάλογα με τη χώρα, την περιοχή, τα κυρίαρχα πρότυπα διαβίωσης και κατανάλωσης, τη δομή της κοινωνίας κλπ. Αναφερόμενος, για παράδειγμα, στα φύλα, ο Sen (1992) έλεγε ότι υπάρχουν ανισότητες εντός των νοικοκυριών που αφορούν στην αξιοποίηση των πόρων και το μετασχηματισμό τους σε δυνατότητες εκπλήρωσης λειτουργικών σκοπών και οι οποίες δεν μπορούν να αποδοθούν σωστά από οποιαδήποτε επινοημένη έννοια «διανομής εισοδήματος» εντός της οικογένειας.

Το δεύτερο ερώτημα έχει να κάνει με το μέγεθος και τη σύνθεση του νοικοκυριού. Πώς μπορούμε να συγκρίνουμε νοικοκυριά που είναι μεταξύ τους ανόμοια; Και εδώ υπάρχουν δύο προσεγγίσεις.

Η πρώτη προσέγγιση είναι να χρησιμοποιηθεί απλώς το συνολικό εισόδημα του νοικοκυριού. Είναι προφανές, βέβαια, ότι αυτή η προσέγγιση είναι προβληματική καθώς δύο νοικοκυριά με ίδιο εισόδημα θα θεωρούνται ότι απολαμβάνουν ίση ευημερία ανεξαρτήτως του μεγέθους τους. Η κοινή λογική λέει ότι ένα πολυμελές νοικοκυριό απολαμβάνει λιγότερη ευημερία από ένα ολιγομελές νοικοκυριό ίδιου εισοδήματος.

Η δεύτερη προσέγγιση είναι ο υπολογισμός του κατά κεφαλήν εισοδήματος των μελών κάθε νοικοκυριού. Πέραν του ότι αυτή η προσέγγιση έχει να αντιμετωπίσει πάλι το προαναφερθέν ζήτημα της άνισης κατανομής πόρων εντός του νοικοκυριού, επιπλέον, έχει να απαντήσει και στο γεγονός ότι, λόγω οικονομικών κλίμακας στην κατανάλωση, το συνολικό διαθέσιμο εισόδημα του νοικοκυριού είναι μεγαλύτερο από ό,τι υποδηλώνει το άθροισμα των κατά κεφαλήν εισοδημάτων των μελών του. (Ringen, 1991). Συνεπώς, η προσέγγιση του κατά κεφαλήν εισοδήματος δεν μας παρέχει καλή πληροφόρηση για την ευημερία του νοικοκυριού. Αξίζει εδώ να σημειωθεί ότι, όπως προκύπτει από διάφορες έρευνες, τα ολιγομελή νοικοκυριά έχουν υψηλότερο κατά κεφαλήν εισόδημα από ό,τι τα πολυμελή καθώς κάθε επιπλέον άτομο αυξάνει το συνολικό εισόδημα στο νοικοκυριό αλλά μειώνει το κατά κεφαλήν εισόδημα (Παπαθεοδώρου, 2004)

Οι δύο προσεγγίσεις οδηγούν σε διαφορετικά συμπεράσματα. Με βάση το εισόδημα πλουσιότερα θα είναι τα πολυπληθή νοικοκυριά ενώ με βάση το κατά κεφαλήν εισόδημα πλουσιότερα θα είναι τα ολιγομελή νοικοκυριά. Το περίεργο δεν είναι αυτό. Το περίεργο είναι ότι καμία από τις δύο δεν δίνει σαφή συμπεράσματα για την ανισότητα (Παπαθεοδώρου, 1999).

Η ανάγκη να ξεπεραστούν όλα τα παραπάνω προβλήματα οδήγησε στην κατασκευή κλιμάκων ισοδυναμίας. Με τις κλίμακες ισοδυναμίας σταθμίζεται διαφορετικά κάθε μέλος του νοικοκυριού ανάλογα με τα χαρακτηριστικά του. Έτσι, το συνολικό εισόδημα διαιρείται με τους ισοδύναμους ενήλικους κάθε νοικοκυριού. Αντιμετωπίζονται κατ' αυτό τον τρόπο επαρκέστερα τα ζητήματα της ανισοκατανομής εντός του νοικοκυριού χωρίς να παραβλέπονται οι οικονομίες κλίμακας που μπορεί να επιτύχει στην κατανάλωση λόγω του μεγέθους του.

Οι κλίμακες ισοδυναμίας που έχουν κατασκευαστεί είναι πολλές και η διαμάχη γύρω από την καταλληλότητα τους είναι διαρκής. Ωστόσο έχουν επικρατήσει οι λεγόμενες κλίμακες ισοδυναμίας OECD. Η παλιά κλίμακα OECD (που ονομαζόταν και Oxford scale) στάθμιζε το πρώτο ενήλικο μέλος του νοικοκυριού με 1, κάθε επόμενο ενήλικα με 0,7 και κάθε παιδί με 0,5. Στα τέλη της δεκαετίας του 1990 η Eurostat υιοθέτησε την επονομαζόμενη τροποποιημένη κλίμακα OECD η οποία σταθμίζει τον πρώτο ενήλικα του νοικοκυριού με 1, κάθε επόμενο ενήλικα με 0,5 και κάθε παιδί με 0,3. Τελευταία έχει αναπτυχθεί και μια νέα κλίμακα OECD που προκύπτει απλώς από την τετραγωνική ρίζα του μεγέθους του νοικοκυριού χωρίς διακρίσεις μεταξύ ενήλικων και ανήλικων⁶.

Συνοψίζοντας, μπορούμε να πούμε ότι στη σχετική βιβλιογραφία η οικονομική ανισότητα και η φτώχεια έχουν εννοιολογικά ταυτιστεί σε μεγάλο βαθμό με την

⁶ Λεπτομέρειες στο <https://www.oecd.org/eco/growth/OECD-Note-EquivalenceScales.pdf>

εισοδηματική παράμετρο. Αυτό οφείλεται στις αξιακές κρίσεις της πλειοψηφίας των μελετητών σχετικά με τις έννοιες των ανισοτήτων και της φτώχειας. Συμβάλλουν, βέβαια, σε αυτήν την κατεύθυνση και οι περιορισμοί των διαθέσιμων στατιστικών στοιχείων που καθιστούν την επεξεργασία των εισοδημάτων ευκολότερη σε σχέση με την επεξεργασία άλλων οικονομικών μεταβλητών. Το χρονικό διάστημα αναφοράς συνηθίζεται να είναι το έτος ενώ σε ό,τι αφορά τη δημογραφική μονάδα αναφοράς δίνεται μεγαλύτερη έμφαση στο νοικοκυριό χωρίς ωστόσο να λείπουν και οι αναλύσεις με βάση το άτομο. Οι Buhmann et al. (1988) θεωρούσαν ότι για συγκρίσεις μεταξύ χωρών είναι προτιμότερη βάση τα εισοδήματα (μετά φόρων και μεταβιβάσεων) των νοικοκυριών. Και αυτό, πάντως, είναι ένα ζήτημα που αντικατοπτρίζει τις αξιακές κρίσεις των μελετητών σε σχέση με τις ανισότητες. Σύμφωνα με τους Atkinson & Bourguignon (2000), αν θέλουμε να εστιάσουμε στην αγορά εργασίας καταλληλότερο είναι το ατομικό εισόδημα ενώ αν θέλουμε να εστιάσουμε στην ανισότητα του επιπέδου διαβίωσης καταλληλότερο είναι το εισόδημα του νοικοκυριού.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΔΕΙΚΤΕΣ ΜΕΤΡΗΣΗΣ ΤΗΣ ΑΝΙΣΟΤΗΤΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΦΤΩΧΕΙΑΣ

Τα εννοιολογικά και μεθοδολογικά ζητήματα που περιγράψαμε νωρίτερα αντανακλώνονται και στο επίπεδο της μέτρησης της ανισότητας και της φτώχειας. Έτσι, υπάρχει μια πληθώρα δεικτών μέτρησης, καθένας με διαφορετική στόχευση, που εν μέρει, αντανακλά τον διαφορετικό τρόπο ερμηνείας της έννοιας της ανισότητας και της φτώχειας. Σε αυτά τα ζητήματα θα αναφερθούμε στη συνέχεια.

2.1 Η μέτρηση της ανισότητας – Μεθοδολογικά Ζητήματα

Μπορούμε να διακρίνουμε δύο μεγάλες κατηγορίες μέτρων για τη μέτρηση της ανισότητας: τα αντικειμενικά (ή θετικά) και τα κανονιστικά. Τα αντικειμενικά μετράνε τη διανομή ενός συγκεκριμένου χαρακτηριστικού (π.χ. εισοδήματος) χρησιμοποιώντας ορισμένα στατιστικά μέτρα. Από την άλλη πλευρά, τα κανονιστικά μέτρα κάνουν κάποιες αξιακές κρίσεις σχετικά με την προσωπική και κοινωνική ευημερία. Με άλλα λόγια, κάνουν κάποιες παραδοχές σχετικά με την επιρροή που έχει ένας αριθμός μεταβλητών στην προσωπική ευημερία καθώς, επίσης, και την επιρροή που έχουν οι διαφορές μεταξύ των ατόμων στην συνολική ευημερία (Παπαθεοδώρου, 2004).

Αν και η παραπάνω διάκριση συναντάται συχνά στη βιβλιογραφία, έχουν διατυπωθεί ενστάσεις για την ορθότητά της. Για παράδειγμα, ο Atkinson (1970) ισχυριζόταν ότι η «θετική» μέτρηση της ανισότητας είναι παραπλανητική καθώς συσκοτίζει το γεγονός ότι μια πλήρης ιεράρχηση των κατανομών δεν μπορεί να επιτευχθεί χωρίς την πλήρη εξειδίκευση της συνάρτησης της κοινωνικής ευημερίας. Στο ίδιο μήκος κύματος, σύμφωνα με τον Μητράκο (2005), βρίσκεται και ο Sen που πίστευε ότι ακόμα και οι δείκτες που θεωρούνται «θετικοί» βασίζονται, τουλάχιστον έμμεσα, σε κάποια συνάρτηση κοινωνικής ευημερίας. Και αυτό συμβαίνει γιατί, σύμφωνα με τον Παπαθεοδώρου (2004), καθένας από αυτούς τους δείκτες σταθμίζει διαφορετικά τις μεταβιβάσεις σε διαφορετικά σημεία της διανομής με αποτέλεσμα να υποδηλώνει, αναπόφευκτα, μια συγκεκριμένη αντίληψη περί κοινωνικής ευημερίας. Έτσι, λοιπόν κάθε δείκτης εμπεριέχει μια «αυθαίρετη» συνάρτηση κοινωνικής ευημερίας με αποτέλεσμα κάθε απόπειρα σύγκρισης ή ιεράρχησης της ανισότητας να επηρεάζεται από το δείκτη που θα χρησιμοποιηθεί.

Σύμφωνα με τον Μητράκο (2005) κάθε δείκτης οφείλει να πληροί κάποια βασικά κριτήρια ή ιδιότητες ώστε να είναι αποδεκτός. Οι ιδιότητες αυτές είναι:

- α) ανεξαρτησία ως προς τα προσωπικά χαρακτηριστικά ή συμμετρία. Αυτό σημαίνει ότι ο δείκτης πρέπει να μένει ανεπηρέαστος από αντιμεταθέσεις εισοδημάτων μεταξύ των μελών του πληθυσμού
- β) ανεξαρτησία ως προς το μέγεθος του πληθυσμού. Αυτό σημαίνει ότι ο δείκτης πρέπει να μένει αμετάβλητος αν ο αριθμός των ατόμων σε κάθε επίπεδο εισοδήματος μεταβάλλεται κατά την ίδια αναλογία.
- γ) ανεξαρτησία ως προς το μέσο ή τις μονάδες μέτρησης. Αυτό σημαίνει ότι ο δείκτης δεν πρέπει να μεταβάλλεται αν τα εισοδήματα όλων μεταβληθούν κατά την ίδια αναλογία.

δ) αρχή των μεταβιβάσεων ή συνθήκη Pigou – Dalton. Σύμφωνα με αυτή τη συνθήκη, κάθε προοδευτική μεταβίβαση (από πλουσιότερο σε φτωχότερο) μεταξύ των μελών ενός πληθυσμού που δεν μεταβάλλει τη σχετική τους θέση πρέπει να οδηγεί σε μεταβολή της τιμής του δείκτη. Δηλαδή, κάθε μεταβίβαση από φτωχό σε πλούσιο θα πρέπει να αυξάνει την τιμή του δείκτη ανισότητας, και αντίστροφα.

2.2 Δείκτες μέτρησης της ανισότητας

Μερικοί από τους δείκτες ανισότητας που χρησιμοποιούνται συχνότερα στη βιβλιογραφία είναι ο δείκτης Gini, ο Συντελεστής Μεταβλητότητας, η Διακύμανση των Λογαρίθμων, ο δείκτης Theil, η Μέση Λογαριθμική Απόκλιση, ο λόγος S80/S20 (ή S90/S10), οι πίνακες κατανομών και ο δείκτης Atkinson. Από αυτούς, όλοι θεωρούνται «θετικοί» δείκτες εκτός του τελευταίου που θεωρείται κανονιστικός δείκτης (Αράπογλου, 2009). Στη συνέχεια θα περιγράψουμε εν συντομία αυτούς τους δείκτες⁷.

Ο συντελεστής Gini είναι, ίσως, ο πιο δημοφιλής δείκτης που χρησιμοποιείται περισσότερο από τους ανεξάρτητους ερευνητές και τις στατιστικές υπηρεσίες (Ματσαγγάνης & Λεβέντη, 2014). Ικανοποιεί όλες τις ιδιότητες που αναφέραμε (ασθενώς την 4^η) και υπάρχουν πολλοί τρόποι να υπολογιστεί. Ενδεικτικά:

$$G = 1 - \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N (y_i + y_{i-1})$$

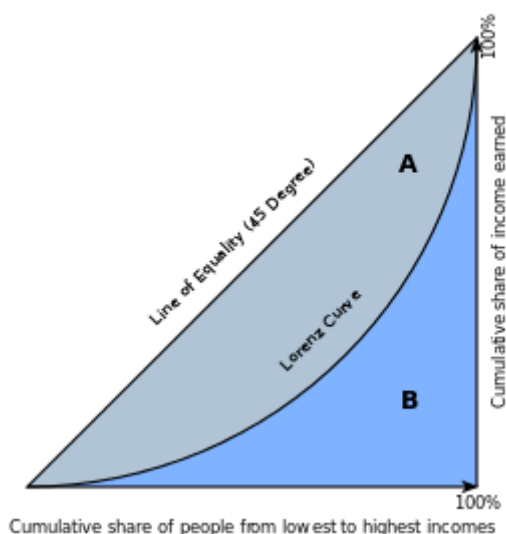
όπου N ο πληθυσμός και y_i το εισόδημα κάθε ατόμου

Επί της ουσίας, ο υπολογισμός του βασίζεται στην καμπύλη Lorenz. Η καμπύλη Lorenz δείχνει το ποσοστό του συνολικού εισοδήματος κάθε ομάδας του πληθυσμού ξεκινώντας από τη φτωχότερη και ανεβαίνοντας την κλίμακα κατανομής του εισοδήματος ως την πλουσιότερη ομάδα. Κατασκευάζεται αν σε ένα διάγραμμα τοποθετήσουμε, έχοντας ίδιο αριθμό ποσοστημορίων, στον οριζόντιο άξονα το αθροιστικό ποσοστό του πληθυσμού και στον κάθετο το αθροιστικό ποσοστό του εισοδήματος. Η διαγώνιος είναι η γραμμή της ίσης κατανομής, δηλαδή αντιπροσωπεύει την τέλεια ισότητα καθώς το x% του πληθυσμού λαμβάνει το x% του συνολικού εισοδήματος, το y% του πληθυσμού λαμβάνει το y% του συνολικού εισοδήματος κ.ο.κ. Η καμπύλη Lorenz προκύπτει από τα δεδομένα της κατανομής και απεικονίζει το μέγεθος της ανισότητας. Όσο απομακρύνεται από τη διαγώνιο τόσο μεγαλύτερη είναι η ανισότητα.

Ο δείκτης Gini δείχνει το εμβαδό (εμβαδό A στο διάγραμμα 1) ανάμεσα στην καμπύλη Lorenz και τη διαγώνιο γραμμή της ισοκατανομής (Αράπογλου, 2009). Παίρνει τιμές από το 0 ως το 1. Ισούται με μηδέν σε περίπτωση πλήρους ισότητας και με ένα σε περίπτωση απόλυτης ανισότητας. Για παράδειγμα, συντελεστής gini 0.3 σημαίνει ότι αν επιλέξουμε τυχαία 2 άτομα, η διαφορά του εισοδήματος τους θα είναι 30% του μέσου εισοδήματος (ΕΛΣΤΑΤ, 2016)

⁷ Η αλγεβρική τους μορφή από το WBI (2005), Μητράκος (2005) και Αράπογλου (2009)

Διάγραμμα 1: Η καμπύλη Lorenz



Ο δείκτης είναι περισσότερο ευαίσθητος σε μεταβιβάσεις που γίνονται στο μέσο της κατανομής (γύρω από τη διάμεσο), δηλαδή αντανακλά καλύτερα μεταβολές στα μεσαία εισοδήματα και όχι στα υψηλά ή χαμηλά κλιμάκια. Αυτό είναι και ένα από τα βασικότερα μειονεκτήματα του. Για παράδειγμα, μια οικονομία όπου τα μισά νοικοκυριά δεν έχουν καθόλου εισόδημα και τα άλλα μισά το μοιράζονται εξίσου, θα έχει ίδιο Gini (0,5) με μια οικονομία όπου όλα τα νοικοκυριά έχουν το ίδιο εισόδημα εκτός από ένα που, όμως, συγκεντρώνει το 50% του συνολικού εισοδήματος (Αράπογλου, 2009).

Τέτοιου τύπου προβλήματα παρουσιάζουν πολλοί δείκτες. Όπως σημειώνει ο Piketty (2014), αυτοί οι δείκτες προσπαθούν να συνοψίσουν την ανισότητα της κατανομής, τόσο στο μέσο όσο και στα άνω και κάτω άκρα, σε ένα μοναδικό αριθμητικό δείκτη, πράγμα σαγηνευτικό αλλά αναπόφευκτα απατηλό. Και αυτό επειδή μια πολυδιάστατη πραγματικότητα δεν μπορεί να συνοψιστεί σε ένα μονοδιάστατο δείκτη εκτός αν απλουστευτεί υπερβολικά και αναμειχθούν πράγματα που δεν πρέπει, όπως, ας πούμε, η ανισότητα απέναντι στην εργασία και εκείνη απέναντι στο κεφάλαιο.

Ο Συντελεστής Μεταβλητότητας

$$CV = \frac{\sigma}{\bar{y}}$$

όπου σ η τυπική απόκλιση του εισοδήματος και $\bar{y}$ το μέσο εισόδημα.

Ικανοποιεί όλες τις προαναφερόμενες ιδιότητες, και μετασχηματίζει τις απόλυτες μεταβολές ή αποκλίσεις σε σχετικές καθώς διαιρεί με την τιμή του μέσου. Είναι περισσότερο ευαίσθητος σε μεταβιβάσεις στα υψηλά εισοδήματα. Ουσιαστικά είναι το ποσοστό της απόκλισης από το μέσο όρο και χρησιμοποιείται περισσότερο για συγκρίσεις μεταξύ χωρών ή ομάδων (Αράπογλου, 2009).

Η Διακύμανση των Λογαρίθμων

$$L = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N (\log y_i - \log \bar{y})^2$$

Ικανοποιεί όλες τις προαναφερόμενες ιδιότητες (εκτός από την 4^η σε σπάνιες περιπτώσεις πολύ υψηλών εισοδημάτων) και δείχνει αντιπροσωπευτικότερα τις διαφορές μεταξύ χαμηλών και υψηλών εισοδημάτων. Παίρνει τιμές από το μηδέν ως το άπειρο και έχει μεγαλύτερη ευαισθησία στο κάτω άκρο.

Ο δείκτης Theil

$$T_1 = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^n \left(\frac{y_i}{\bar{y}}\right) \ln\left(\frac{y_i}{\bar{y}}\right)$$

Ικανοποιεί όλες τις προαναφερόμενες ιδιότητες, παίρνει τιμές από μηδέν έως $\ln N$ και παρουσιάζει ευαισθησία στο άνω άκρο.

Η Μέση Λογαριθμική Απόκλιση (δεύτερος δείκτης Theil)

$$T_0 = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N \ln\left(\frac{\bar{y}}{y_i}\right)$$

Ικανοποιεί όλες τις προαναφερόμενες ιδιότητες, παίρνει τιμές από μηδέν έως άπειρο και παρουσιάζει ευαισθησία στο κάτω άκρο.

Οι δείκτες L , T_1 , T_0 επιτρέπουν τη λεπτομερή εξέταση της δομής της ανισότητας και επιτυγχάνουν διάσπαση της συνολικής ανισότητας τόσο μεταξύ όσο και εντός πληθυσμιακών ομάδων (Μητράκος, 2005).

Ο λόγος S80/S20

Είναι ο λόγος του συνολικού εισοδήματος του ανώτατου 20% της κατανομής του εισοδήματος (πλουσιότερο) προς το συνολικό εισόδημα του κατώτατου 20% της κατανομής του εισοδήματος (φτωχότερο). Πρόκειται για δείκτη που εξ' ορισμού είναι ευαίσθητος σε μεταβολές στα άκρα της κατανομής και καθόλου στο μέσο (Ματσαγγάνης & Λεβέντη, 2014).

Οι πίνακες κατανομών

Πρόκειται για πίνακες (χωρισμένους π.χ. σε δεκατημόρια ή εκατοστημόρια) που δεν αποτελούν δείκτη αλλά δείχνουν τα μερίδια των διαφόρων δεκατημορίων ή εκατοστημορίων στο συνολικό εισόδημα. Σύμφωνα με τον Piketty (2014), τέτοιοι πίνακες (ιδίως αυτοί που ξεχωρίζουν το πλουσιότερο 1% ή 10% και το φτωχότερο 50%) είναι οι καταλληλότεροι προκειμένου να γίνει αντιληπτή η ανισότητα από την κοινωνία. Και αυτό επειδή, αφενός, εκφράζονται σε τρέχον νόμισμα ή ως ποσοστό του μέσου εισοδήματος (και όχι σε μια νοητή στατιστική μονάδα που δύσκολα αποκρυπτογραφείται, όπως κάνουν οι περισσότεροι δείκτες) και, αφετέρου, επιτρέπουν στα άτομα να διαμορφώσουν μια συγκεκριμένη και χειροπιαστή εικόνα για την ανισότητα τοποθετώντας και τον εαυτό τους στην κοινωνική ιεραρχία. Επιπλέον, παρέχουν τη δυνατότητα στον καθένα να αντιληφθεί σε ποιο βαθμό ο ρυθμός μεγέθυνσης της οικονομίας αποτυπώνεται στα εισοδήματα που λαμβάνει κάθε κοινωνική ομάδα. Οι πίνακες αυτοί δεν δίνουν, συνεπώς, μια κατευναστική, μη συγκρουσιακή θεώρηση για την ανισότητα, πράγμα εξαιρετικά σημαντικό μιας και η μέτρηση της ανισότητας δεν είναι ποτέ ουδέτερη.

Ο δείκτης Atkinson

$$A_{\varepsilon} = 1 - \left[\frac{1}{N} \sum_{i=1}^N \left(\frac{y_i}{\bar{y}} \right)^{1-\varepsilon} \right]^{1/1-\varepsilon}$$

για $\varepsilon > 0$ και $\varepsilon \neq 1$

και

$$A_{\varepsilon} = 1 - \prod_{i=1}^N (y_i^{(1/N)}) / \bar{y}$$

για $\varepsilon = 1$

Είναι το πιο δημοφιλές και ευρέως χρησιμοποιούμενο κανονιστικό μέτρο ανισότητας. Ικανοποιεί όλες τις προαναφερθείσες ιδιότητες (ασθενώς την 4^η) (Μητράκος, 2005). Παρουσιάζει ευαισθησία στο άνω άκρο (για μικρές τιμές ε) αλλά καθώς αυξάνεται η «παράμετρος αποστροφής της ανισότητας» ε παρουσιάζει ευαισθησία στο κάτω άκρο. Η παράμετρος ε υποδηλώνει την επιθυμία των ατόμων για μείωση της ανισότητας. Αν θεωρήσουμε ένα χαμηλό ε , αυτό σημαίνει ότι υπάρχει αδιαφορία στα άτομα για την ύπαρξη ανισότητας. Αντίθετα, θεωρώντας ένα υψηλότερο ε , θεωρούμε ότι η κοινωνία αποστρέφεται όλο και περισσότερο την ανισότητα (Αράπογλου, 2009). Συνηθίζεται στη σχετική βιβλιογραφία να χρησιμοποιούνται οι τιμές 0,5 και 2 για την παράμετρο ε .

Σύμφωνα με τον Sen (1992), ο Atkinson αποτιμά την ανισότητα του εισοδήματος σε σχέση με την απώλεια κοινωνικής ευημερίας. Για την ακρίβεια, μετρά την ανισότητα των εισοδημάτων μέσω της ποσοστιαίας μείωσης που μπορεί να επιτευχθεί στο συνολικό μέγεθος αυτών χωρίς να προκληθεί μείωση της κοινωνικής ευημερίας, υπό την προϋπόθεση ότι αυτά (τα εισοδήματα) θα διανεμηθούν ισότιμα. Αυτό, βέβαια, εξηγείται επειδή τα εισοδήματα είναι άνισα κατανομημένα και το οριακό τους όφελος αυξάνεται με μειούμενο ρυθμό. Θεωρώντας, παράλληλα, ότι η κοινωνική ευημερία είναι το άθροισμα των ατομικών ευημεριών, οι οποίες εξαρτώνται από το εισόδημα. Συνεπώς, ακόμα κι αν μειωθεί το συνολικό εισόδημα, αν διανεμηθεί ισότιμα, δηλαδή αν γίνουν μεταβιβάσεις από τους πλουσιότερους στους φτωχότερους, θα αυξηθεί η συνολική ευημερία αφού για τους πλούσιους το επιπλέον εισόδημα έχει ελάχιστο οριακό όφελος σε αντίθεση με τους φτωχούς.

Με άλλα λόγια, ο Atkinson θεωρεί, σύμφωνα με τον Sen, ότι υπάρχει ένα ποσοστό, έστω $x\%$, τέτοιο ώστε αν μειωθεί το συνολικό εισόδημα κατά $x\%$ δεν θα επέλθει μείωση της συνολικής ευημερίας, αρκεί αυτό το εισόδημα που θα απομείνει να διανεμηθεί ισότιμα. Αυτό το ποσοστό μείωσης αποτελεί το μέτρο της ανισότητας. Όσο μεγαλύτερο είναι, τόσο μεγαλύτερη είναι και η ανισότητα. Για να έχουμε μια ακριβέστερη εικόνα των «ενοχλητικών υπονοούμενων» του δείκτη Atkinson, μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε σαν παράδειγμα τα στοιχεία της Δ. Γερμανίας του 1978 όπου με δείκτη αποστροφής $\varepsilon=2$, ο Atkinson είχε υπολογίσει το δείκτη $A_{\varepsilon}=0,47$. Αυτό σημαίνει ότι το 53% ($1-0,47=0,53$) του υπάρχοντος συνολικού εισοδήματος θα ήταν αρκετό για να έχουν αθροιστικά την ίδια ευημερία όλοι οι κάτοικοι της Δ. Γερμανίας αν η διανομή του εισοδήματος ήταν ίση! (Αράπογλου, 2009).

2.3 Η μέτρηση της φτώχειας – Γραμμή Φτώχειας

Βασικό ζήτημα σε ό,τι αφορά τη μέτρηση της φτώχειας είναι ο καθορισμός της γραμμής φτώχειας, του ορίου, δηλαδή, κάτω από το οποίο κάποιος θεωρείται φτωχός. Αυτό εξαρτάται από τον ορισμό της φτώχειας, απόλυτης ή σχετικής.

Σε ό,τι αφορά την απόλυτη φτώχεια, οι ανεπτυγμένες χώρες δεν έχουν προχωρήσει σε μια συστηματική μέτρησή της, χαρακτηριστικό του γεγονότος ότι, μάλλον, θεωρούν πως αυτό το πρόβλημα έχει ξεπεραστεί. Η μόνη σχεδόν χώρα που συστηματικά καταγράφει την απόλυτη φτώχεια είναι οι ΗΠΑ (Λαμπρινίδης κ.α., 2010). Στις ΗΠΑ, λοιπόν, η γραμμή φτώχειας υπολογίζεται με βάση το κόστος ενός οικονομικού πακέτου διατροφής πολλαπλασιασμένο επί τρία. Αυτή η πρακτική εφαρμόζεται από τη δεκαετία του 1960 όταν είχε υπολογιστεί ότι ένα νοικοκυριό δαπανά περίπου το ένα τρίτο του εισοδήματός του για είδη διατροφής και, οπωσδήποτε, διαφέρει από την προσέγγιση της κάλυψης των βασικών αναγκών, όπως περιγράφηκαν από τον Gordon (βλ. παραπάνω) και αποδέχθηκαν και οι διεθνείς οργανισμοί. Για τις αναπτυσσόμενες χώρες η Παγκόσμια Τράπεζα ορίζει αυθαίρετα το εισοδηματικό όριο του ενός δολαρίου ημερησίως ως γραμμή φτώχειας. Υπολογίζεται ότι περίπου 1,2 δις. άνθρωποι ζουν κάτω από αυτό το όριο, περίπου το 23% του πληθυσμού του αναπτυσσόμενου κόσμου, με το μεγαλύτερο πρόβλημα να εστιάζεται στην υποσαχάρια Αφρική (Αράπογλου, 2009).

Σε ό,τι αφορά την σχετική φτώχεια, έχει επικρατήσει τα τελευταία χρόνια η γραμμή φτώχειας να υπολογίζεται στο 60% του διάμεσου εισοδήματος. Η προσέγγιση αυτή, πέραν του ότι είναι αυθαίρετη, παρουσιάζει και τα εξής προβλήματα. Πρώτον, δεν επιτρέπει συγκρίσεις μεταξύ χωρών με πολύ διαφορετικό διάμεσο εισόδημα, καθώς οδηγεί σε συμπεράσματα αναντίστοιχα της πραγματικότητας. Δεύτερον, εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την ανισοκατανομή των εισοδημάτων με αποτέλεσμα οι μετρήσεις της φτώχειας να παρουσιάζουν ίδια εικόνα με τους δείκτες ανισότητας χωρίς να παρέχουν κάποια επιπλέον πληροφόρηση, ιδίως σε διεθνείς συγκρίσεις (Λαμπρινίδης κ.α., 2010). Παρόλα αυτά όλες οι ανεπτυγμένες χώρες έχουν υιοθετήσει αυτό τον τρόπο για τον καθορισμό της σχετικής γραμμής φτώχειας.

2.4 Δείκτες μέτρησης της φτώχειας

Έχοντας καθοριστεί η γραμμή φτώχειας μπορούν να εφαρμοστούν οι ανάλογοι δείκτες προκειμένου να μετρηθούν διάφορες διαστάσεις της φτώχειας.

Θεωρείται ότι ένας δείκτης μέτρησης φτώχειας πρέπει να πληροί τις εξής ιδιότητες (Δαφέρμος κ.α., 2008):

α) εστίασης (focus axiom), δηλαδή ο δείκτης να εξαρτάται μόνο από τα εισοδήματα αυτών που είναι φτωχοί.

γ) μονοτονίας (monotonicity axiom), δηλαδή ο δείκτης θα πρέπει να αυξάνεται όταν μειώνεται το εισόδημα οποιουδήποτε από τα φτωχά άτομα.

δ) συμμετρίας (symmetry axiom), δηλαδή ο δείκτης δεν θα πρέπει να αλλάζει μετά από αναλογική μεταβολή όλων των εισοδημάτων.

δ) μεταβίβασης (transfer axiom), δηλαδή ο δείκτης θα πρέπει να αυξάνει μετά από μια μεταβίβαση εισοδήματος από ένα φτωχό άτομο προς ένα λιγότερο φτωχό.

Μερικοί από τους συνηθέστερους δείκτες είναι το ποσοστό φτώχειας, το χάσμα φτώχειας, η δριμύτητα φτώχειας, ο δείκτης Sen, ο δείκτης SST, ο κίνδυνος φτώχειας. Πιο αναλυτικά (WBI, 2005):

Το ποσοστό φτώχειας (Poverty rate ή Headcount index)

$$P_0 = \frac{N_p}{N}$$

όπου N_p ο αριθμός των φτωχών και N ο συνολικός πληθυσμός.

Είναι ο λόγος του αριθμού των φτωχών προς τον συνολικό πληθυσμό. Συχνά αναφέρεται και ως κίνδυνος φτώχειας (at risk of poverty). Πρόκειται για έναν απλό και εύχρηστο δείκτη που, όμως, δεν δίνει επαρκή πληροφόρηση ούτε για το βάθος της φτώχειας, ούτε για το πώς αυτή επηρεάζεται από μεταβιβάσεις εντός των φτωχών. Επιπλέον, δεν ικανοποιεί όλες τις προαναφερθείσες ιδιότητες.

Το χάσμα φτώχειας (Poverty gap index)

$$P_1 = \frac{1}{N} * \sum_{i=1}^q \frac{g_i}{z}$$

όπου $g_i = z - y_i$, με z τη γραμμή φτώχειας και y_i το εισόδημα του κάθε φτωχού ατόμου.

Υπολογίζει το βάθος της φτώχειας, δηλαδή πόσο απέχει το μέσο φτωχό άτομο από τη γραμμή φτώχειας. Εναλλακτικά, ο δείκτης αυτός δείχνει το ύψος των δαπανών που απαιτούνται για να εξλειφθεί η φτώχεια, υπό την προϋπόθεση ότι αυτές θα γίνουν με πλήρως αποτελεσματικό τρόπο. Μειονέκτημά του είναι ότι δεν είναι ευαίσθητος σε μεταβιβάσεις μεταξύ των φτωχών και, ως εκ τούτου, δεν ικανοποιεί όλες τις προαναφερθείσες ιδιότητες.

Η δριμύτητα φτώχειας (Poverty severity index)

$$P_2 = \frac{1}{N} * \sum_{i=1}^q \left(\frac{g_i}{z}\right)^2$$

όπου $g_i = z - y_i$, με z τη γραμμή φτώχειας και y_i το εισόδημα του κάθε φτωχού ατόμου.

Είναι ο προηγούμενος δείκτης υψωμένος στο τετράγωνο. Ενώ ο δείκτης χάσματος φτώχειας σταθμίζει με ίσο τρόπο όλα τα χάσματα φτώχειας, ο δείκτης δριμύτητας δίνει μεγαλύτερη βαρύτητα στα μεγάλα χάσματα φτώχειας, δηλαδή επηρεάζεται περισσότερο από τους φτωχότερους εκ των φτωχών. Πλεονέκτημα του δείκτη είναι ότι λαμβάνει υπόψη του τις μεταβιβάσεις εντός των φτωχών.

Αυτοί οι τρεις δείκτες είναι γνωστοί ως FGT (από τους Foster, Greer, Thorbecke) και η γενική τους μορφή είναι:

$$P_a = \frac{1}{N} * \sum_{i=1}^q \left(\frac{g_i}{z}\right)^a$$

με $a \geq 0$.

Αν το α πάρει τιμή 0 προκύπτει το ποσοστό φτώχειας, αν το α πάρει τιμή 1 προκύπτει το χάσμα φτώχειας και αν το α πάρει τιμή 2 προκύπτει η δριμύτητα φτώχειας. Γενικά, όσο πιο μεγάλη είναι η τιμή της παραμέτρου α τόσο περισσότερο ο δείκτης σταθμίζει με βάση τη θέση των φτωχότερων εκ των φτωχών.

Ο δείκτης Sen (Sen index)

$$P_s = P_0 \left(1 - (1 - G^P) \frac{\mu^P}{z} \right)$$

όπου P_0 είναι το ποσοστό φτώχειας, μ^P είναι το μέσο εισόδημα των φτωχών και G^P είναι ο συντελεστής ανισότητας Gini μεταξύ των φτωχών.

Πλεονέκτημα αυτού του δείκτη είναι ότι λαμβάνει υπόψη του την ανισότητα των εισοδημάτων μεταξύ των φτωχών.

Ο δείκτης SST (Sen-Shorrocks-Thon index) (από τους Sen, Shorrocks και Thon)

$$P_{SST} = P_0 P_1^P (1 + \hat{G}^P)$$

Αποτελεί τροποποίηση του δείκτη Sen και βασικό του πλεονέκτημα είναι ότι δίνει πληροφόρηση για τις αλλαγές στη φτώχεια με το πέρασμα του χρόνου. Ο δείκτης μπορεί να μετασχηματιστεί ως εξής:

$$\Delta \ln P_{SST} = \Delta \ln P_0 + \Delta \ln P_1^P + \Delta \ln (1 + \hat{G}^P)$$

που σημαίνει ότι:

$$\begin{aligned} \% \text{ μεταβολή στο δείκτη SST} \\ &= \% \text{ μεταβολή στο ποσοστό φτώχειας} \\ &+ \% \text{ μεταβολή στο χάσμα φτώχειας} \\ &+ \% \text{ μεταβολή στο } (1 + \text{συντελεστή Gini των φτωχών}) \end{aligned}$$

Με άλλα λόγια ο δείκτης SST, μας επιτρέπει να διασπάσουμε τη φτώχεια σε τρεις διαστάσεις: έγιναν περισσότεροι οι φτωχοί, έγιναν φτωχότεροι οι φτωχοί ή υπήρξε μεγαλύτερη ανισότητα μεταξύ των φτωχών;

Κίνδυνος φτώχειας (at risk of poverty) επιμέρους ομάδων

Ο συγκεκριμένος δείκτης χρησιμοποιείται συχνά σε σχέση με επιμέρους ομάδες ενός πληθυσμού και δείχνει πόσοι είναι φτωχοί μέσα σε κάθε τέτοια πληθυσμιακή ή κοινωνική υποομάδα. Δεν αποτελεί καινούριο δείκτη αφού ουσιαστικά πρόκειται για το ποσοστό φτώχειας (Headcount index) εκφρασμένο, όμως, σε όρους υποομάδων και όχι στο σύνολο του πληθυσμού. Προσδιορίζει, δηλαδή, τον κίνδυνο ή, αλλιώς, την πιθανότητα να είναι φτωχό κάποιο μέλος της υποομάδας.

Συνοψίζοντας, μπορούμε να πούμε ότι το ζήτημα της μέτρησης των ανισοτήτων και της φτώχειας είναι ιδιαίτερα περίπλοκο. Ακόμα κι αν παραμερίσουμε τα ζητήματα της καταλληλότητας της μεταβλητής που χρησιμοποιούμε (π.χ. αν το εισόδημα είναι η πιο κατάλληλη μεταβλητή για να κρίνουμε τις ανισότητες και τη φτώχεια· και αν ναι, το καθαρό ή ακαθάριστο εισόδημα; το εισόδημα πριν ή μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις; κλπ), οι ίδιοι οι δείκτες θέτουν περιορισμούς καθώς καθένας από αυτούς εστιάζει σε διαφορετικές παραμέτρους του υπό εξέταση ζητήματος. Για παράδειγμα, στην εξέταση της ανισότητας άλλοι δείκτες εστιάζουν περισσότερο στα άκρα της κατανομής και άλλοι στο μέσον. Αντίστοιχα, στην εξέταση της φτώχειας άλλοι δείκτες εστιάζουν στα κατώτερα στρώματα των φτωχών και άλλοι δεν

λαμβάνουν καθόλου υπόψη τους τις ανισότητες εντός των φτωχών. Συνεπώς, τα συμπεράσματα που προκύπτουν από αυτές τις μετρήσεις θα πρέπει να συνοδεύονται από μια αντίστοιχη συζήτηση των περιορισμών που θέτει η μεθοδολογία της ίδιας της μέτρησης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Η ΦΥΣΗ ΤΗΣ ΑΝΙΣΟΤΗΤΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΦΤΩΧΕΙΑΣ – ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ

Έχοντας αποσαφηνίσει τις έννοιες της ανισότητας και της φτώχειας μπορούμε, πλέον, να δούμε πως αυτές αντιμετωπίζονται από την οικονομική θεωρία. Η διαμάχη γύρω από τις γενεσιουργές αιτίες τους, την αναγκαιότητα ύπαρξής τους ή τον τρόπο καταπολέμησης τους υπάρχει εδώ και πάρα πολλά χρόνια, ξεκινώντας από την κλασική περίοδο και φτάνοντας μέχρι τις μέρες μας.

3.1 Η ρικαρδιανή προσέγγιση

Ο Ricardo ήταν ο πρώτος που ουσιαστικά ανέπτυξε μια θεωρία για την κατανομή του εισοδήματος. Πίστευε ότι βασικό πρόβλημα της πολιτικής οικονομίας είναι να εξηγήσει τους νόμους που διέπουν την κατανομή εισοδήματος μεταξύ των τριών παραγωγικών συντελεστών: της γης, του κεφαλαίου και της εργασίας. Ο Ricardo, βέβαια, ζούσε σε πολύ διαφορετικές εποχές και στο στόχαστρο του ήταν οι γαιοκτήμονες. Έτσι, στο ρικαρδιανό μοντέλο η γαιοπρόσοδος παίζει κομβικό ρόλο (Akintude, 2011).

Για τον Ricardo η διαφορεική πρόσοδος δημιουργείται επειδή υπάρχει ανάγκη να χρησιμοποιηθούν λιγότερο γόνιμα εδάφη με αποτέλεσμα να χρειάζονται μεγαλύτερες ποσότητες κεφαλαίου ή/και εργασίας οδηγώντας, τελικά σε αύξηση της τιμής των προϊόντων. Σαν αποτέλεσμα οι κάτοχοι των περισσότερων γόνιμων εδαφών παίρνουν ένα αυξημένο μίσθωμα (Gallo, 2002).

Όπως σημειώνει ο Gallo (2002), η κατανομή του εισοδήματος γίνεται ως εξής: το πλεόνασμα πάνω από τα κόστη παραγωγής (αξία της παραγωγής) αποτελεί την πρόσοδο που παίρνουν οι ιδιοκτήτες γης. Το υπόλοιπο κατανέμεται μεταξύ των κερδών (των κεφαλαιούχων) και των μισθών (των εργαζομένων).

Όπως εξηγεί ο Kaldor (1955), για να υπάρχει ισορροπία θα πρέπει το ποσοστό κέρδους του κεφαλαίου στη γεωργία και τη βιομηχανία να είναι το ίδιο (αλλιώς θα μεταφερθούν κεφάλαια από τον ένα τομέα στον άλλο). Στο μοντέλο του Ricardo το ποσοστό κέρδους στη γεωργία εκφράζεται σε όρους προϊόντος ενώ το ποσοστό κέρδους στη βιομηχανία εκφράζεται σε χρηματικούς όρους. Συνεπώς, η ισορροπία θα επέρχεται με αυξομειώσεις στις σχετικές τιμές των βιομηχανικών προϊόντων σε όρους αγροτικών προϊόντων. Έτσι, η μειούμενη γονιμότητα του εδάφους είναι ο καθοριστικός παράγοντας που μειώνει τα κέρδη.

Συνεπώς, ο Ricardo πίστευε ότι τα κέρδη έχουν την τάση να πέφτουν ενώ οι πρόσοδοι της γης (λόγω της περιορισμένης έκτασής της, της ακαταλληλότητάς της και της διαφορετικής προσόδου) και το μερίδιο των μισθών (γιατί όλο και περισσότερη εργασία απαιτείται) έχουν την τάση να ανεβαίνουν (αν και οι πραγματικοί μισθοί παραμένουν στο επίπεδο επιβίωσης). Αυτό, όμως, θεωρούσε, ότι προκαλεί οικονομική στασιμότητα καθώς οι ιδιοκτήτες γης είναι σπάταλοι σε αντίθεση με τους κεφαλαιούχους που αποταμιεύουν και χρηματοδοτούν με τις αποταμιεύσεις τους την οικονομική ανάπτυξη. Πίστευε, λοιπόν, ότι πρέπει να υπάρξει αναδιανομή από τους ιδιοκτήτες γης προς τους κεφαλαιούχους διατηρώντας παράλληλα την ανισοκατανομή που υπάρχει μεταξύ κερδών και μισθών.

3.2 Ο μαρξισμός και η σοσιαλιστική θεωρητική παράδοση

Για τους σοσιαλιστές θεωρητικούς του 19^{ου} αιώνα οι ανισότητες δεν είναι επιθυμητές και είναι συνυφασμένες με το καπιταλιστικό σύστημα, η λογική του οποίου είναι να τις διευρύνει ακατάπαυστα ανάμεσα στις δύο αντιτιθέμενες κοινωνικές τάξεις: τους προλετάριους και τους καπιταλιστές. Και αυτό θα συμβαίνει τόσο εντός των χωρών όσο και μεταξύ πλούσιων και φτωχών χωρών.

Η συμβολή του Marx υπήρξε σημαντική για την κατανόηση της λειτουργίας του καπιταλιστικού συστήματος. Έχοντας διατυπώσει τον νόμο της αξίας διαφώτισε περί της εκμεταλλευτικής φύσης του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής και κατέδειξε τον τρόπο με τον οποίο οι καπιταλιστές ιδιοποιούνται την υπεραξία αφήνοντας για τους εργαζόμενους μόνο ένα μικρό μέρος του παραγόμενου πλούτου, ικανό, απλώς, για να αναπαράγει την εργασιακή τους δύναμη. Συγκεκριμένα, για τον Marx η αξία ενός παραγόμενου εμπορεύματος (που μετράται με τον κοινωνικά αναγκαίο χρόνο εργασίας για την παραγωγή του) είναι μεγαλύτερη από την αξία της εργασιακής δύναμης (που μετράται με το χρόνο που χρειάζεται για να αναπαραχθεί η εργασιακή δύναμη). Η διαφορά μεταξύ της αξίας του εμπορεύματος και της αξίας της εργασιακής δύναμης (ή μεταξύ του κοινωνικά αναγκαίου χρόνου για την παραγωγή του εμπορεύματος και του χρόνου που χρειάζεται για να αναπαραχθεί η εργασιακή δύναμη) είναι η υπεραξία που ιδιοποιούνται οι καπιταλιστές (της οποίας χρηματική μορφή είναι το κέρδος) (Καραμεσίνη, 2016). Αυτή η ιδιοποίηση είναι ο λόγος που οι ανισότητες θα οξύνονται διαρκώς χωρίς να υπάρχει δυνατότητα απαλοιφής τους εντός του καπιταλιστικού πλαισίου παραγωγής και τη συνεπαγόμενη ατομική ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής.

Όπως σημειώνει ο Piketty (2007), μέσα από τα έργα του Karl Marx το ζήτημα των ανισοτήτων τέθηκε κατ' αρχάς με όρους αντίθεσης κεφαλαίου και εργασίας, κερδών και μισθών, εργοδοτών και εργαζομένων. Η ανισότητα περιγράφηκε, έτσι, ως αντίθεση ανάμεσα σε αυτούς που κατέχουν το κεφάλαιο, δηλαδή τα μέσα παραγωγής, και αντλούν από εκεί το εισόδημα τους, και εκείνους που δεν το κατέχουν και πρέπει να αρκεστούν στο εισόδημα από την εργασία τους. Η βασική πηγή της ανισότητας είναι, επομένως, η άνιση κατανομή της ιδιοκτησίας του κεφαλαίου. Αυτή η οπτική της ανισότητας είχε και θα έχει ακόμα για καιρό βαθιά επίδραση στον τρόπο που σκεφτόμαστε και αντιλαμβανόμαστε την αναδιανομή.

Παρότι ο Marx (μαζί με άλλους κλασικούς της εποχής του, όπως ο Ricardo) σκεφτόταν σε ένα πλαίσιο τεχνολογίας με σταθερούς παραγωγικούς συντελεστές (Piketty, 2007), για πολλούς μαρξιστές θεωρητικούς κεντρικό ρόλο παίζει η δυνατότητα υποκατάστασης της εργασίας από το κεφάλαιο (αν και αυτή ως ερμηνευτικό σχήμα εισήχθη από τη αντίπαλη «οριακή σχολή»). Όσο οι καπιταλιστές, στα πλαίσια του ανταγωνισμού τους, επιδιώκουν να μειώσουν το κόστος και να αυξήσουν το κέρδος τους, τόσο προχωράνε σε υποκατάσταση των εργαζομένων από κεφάλαιο (διαδικασία που επιτυγχάνεται με την εξέλιξη της τεχνολογίας και την αυτοματοποίηση της εργασίας). Αυτό αυξάνει την οργανική σύνθεση του κεφαλαίου (σχέση σταθερού προς μεταβλητό κεφάλαιο) και δημιουργεί πιέσεις στην απασχόληση. Διευρύνεται, έτσι, ο λεγόμενος εφεδρικός στρατός εργασίας της μαρξιστικής ανάλυσης, που, κατά τον Marx, υπάρχει (ανεξαρτήτως επίδρασης υποκατάστασης) επειδή η προσφορά εργασίας υπερτερεί της ζήτησης λόγω της μαζικής μετάβασης εργαζομένων από τις προκαπιταλιστικές μονάδες σε καπιταλιστικές επιχειρήσεις (Kaldor, 1955). Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να συμπιέζονται οι μισθοί των εργαζομένων. Ταυτόχρονα, η υποκατάσταση εργασίας

από το κεφάλαιο αυξάνει την παραγωγικότητα όσων εργαζόμενων εξακολουθούν να βρίσκονται εντός της παραγωγικής διαδικασίας. Αυτό (δεδομένης της ιδιοποίησης της υπεραξίας και της διαρκούς συσσώρευσης του κεφαλαίου) οδηγεί σε αυξανόμενα εισοδήματα κεφαλαίου για τους καπιταλιστές (Wood, 1996).

Η ολοένα αυξανόμενη ανεργία δεν συμβάλει μόνο στην αύξηση της ανισότητας αλλά και στη διεύρυνση της φτώχειας. Και βέβαια στη φτώχεια αντανακλάται πλήρως η αντίθεση που περιγράφει ο Marx. Οι φτωχοί ανήκουν σε συγκεκριμένη κοινωνική τάξη: την εργατική. Και συγκεκριμένα στο κατώτατο στρώμα αυτής. Μπορεί να είναι ασθενείς, ηλικιωμένοι, άνεργοι κλπ, αλλά το κοινό χαρακτηριστικό όλων αυτών είναι η ταξική τους θέση, δηλαδή ότι είναι μέλη της εργατικής τάξης (Miliband, 1974).

Για τους υποστηρικτές αυτής της σχολής οι ανισότητες και η φτώχεια δεν πρόκειται ποτέ να εξαλειφθούν παρά μόνο αν υπάρξουν ριζικές αλλαγές στην καρδιά της παραγωγικής διαδικασίας που θα αμφισβητούν τον τρόπο με τον οποίο οι δυνάμεις της αγοράς καθορίζουν τα κέρδη που ιδιοποιούνται οι κάτοχοι κεφαλαίων, εθνικοποιώντας, για παράδειγμα, τα μέσα παραγωγής και καταργώντας την ατομική ιδιοκτησία.

3.3 Η νεοκλασική σχολή και η θεωρία του ανθρώπινου κεφαλαίου

Σε πλήρη αντίθεση με τα προηγούμενα, οι υποστηρικτές της θεωρίας του ανθρώπινου κεφαλαίου (νεοφιλελεύθεροι οικονομολόγοι) θεωρούν ότι οι ανισότητες παίζουν ένα θετικό ρόλο στην οικονομία και, συνεπώς, επιχειρηματολογούν σθεναρά υπέρ της διατήρησής τους.

Σύμφωνα με τον Becker (1964) και τους θεωρητικούς της σχολής του Σικάγο, ο καθένας αμείβεται αναλόγως της συνεισφοράς του στην παραγωγή και την οικονομία. Όσο μεγαλύτερη είναι η οριακή παραγωγικότητα ενός εργαζόμενου τόσο μεγαλύτερες θα είναι και οι απολαβές του. Η παραδοχή αυτής της θέσης ξεκινά από την πεποίθηση ότι οι εργαζόμενοι έχουν διαφορετικές ικανότητες (προσόντα, εμπειρία, ατομικά χαρακτηριστικά) για να συμβάλλουν στην παραγωγή, χαρακτηρίζονται, δηλαδή, από διαφορετικά επίπεδα ανθρώπινου κεφαλαίου (προσφορά εργασίας). Από την άλλη πλευρά υπάρχει μια δεδομένη ζήτηση για αγαθά και, άρα, για το ανθρώπινο κεφάλαιο που θα τα παράγει (ζήτηση εργασίας). Ο συνδυασμός των δυνάμεων της προσφοράς και της ζήτησης καθορίζει τους μισθούς για κάθε επίπεδο ανθρώπινου κεφαλαίου και με αυτό τον τρόπο ρυθμίζει τις ανισότητες των μισθών μεταξύ εργαζομένων.

Η λογική πίσω από την οριακή θεωρία της παραγωγικότητας μπορεί να μεταφερθεί και στο δίπολο εργασίας/κεφαλαίου προκειμένου να εξηγήσει τις ανισότητες και σε αυτό το επίπεδο.

Οι συντελεστές (εργασία και κεφάλαιο) αμείβονται με βάση την οριακή παραγωγικότητα τους. Το κέρδος μεγιστοποιείται όταν κάθε συντελεστής παίρνει αμοιβή ίση με την οριακή παραγωγικότητα του (Gallo, 2002). Το σύστημα τιμών παίζει και εδώ έναν καθοριστικό, επιμεριστικό ρόλο. Δεδομένης της δυνατότητας υποκατάστασης των συντελεστών, και αναλόγως της ελαστικότητας υποκατάστασης, το σύστημα τιμών μπορεί να καθορίσει τις ποσότητες κάθε συντελεστή που θα χρησιμοποιηθούν. Αν η τιμή ενός συντελεστή είναι μεγαλύτερη της οριακής παραγωγικότητάς του θα υπάρξει υποκατάσταση από τον άλλο μέχρι να υπάρξει εξισορρόπηση (Piketty, 2007). Έτσι, το ζήτημα της κατανομής εισοδήματος μεταξύ κεφαλαίου και εργασίας αποτελεί μέρος της γενικότερης διαδικασίας διαμόρφωσης

των τιμών, οι οποίες, τόσο για το προϊόν όσο και για τους συντελεστές, καθορίζονται από τις δυνάμεις της αγοράς (Gallo, 2002).

Ωστόσο οι θεωρητικοί αυτής της σχολής στρέφουν περισσότερο το ενδιαφέρον τους στην κατανομή εντός της εργασίας. Στην πραγματικότητα δεν ερμηνεύουν, απλώς, τις ανισότητες των μισθών ως αποτέλεσμα της ανισότητας στο ανθρώπινο κεφάλαιο αλλά εξηγούν τον τρόπο που διαμορφώνεται η ανισότητα του ίδιου του ανθρώπινου κεφαλαίου (Piketty, 2007).

Έτσι, λοιπόν, η απόκτηση ανθρώπινου κεφαλαίου μοιάζει με μια οποιαδήποτε επένδυση. Αν η απόδοση (μελλοντικός μισθός) είναι μεγαλύτερη από το κόστος απόκτησης (π.χ. σπουδές) του ανθρώπινου κεφαλαίου τότε η αγορά θα βρει τρόπους να χρηματοδοτήσει αυτό το κόστος (να χορηγήσει, ας πούμε δάνειο, για τη χρηματοδότηση των σπουδών προσδοκώντας στην εύκολη και επικερδή μελλοντική αποπληρωμή του). Επίσης, οι γονείς θα δεχθούν να (δανειστούν προκειμένου να) χρηματοδοτήσουν την επένδυση σε ανθρώπινο κεφάλαιο των παιδιών τους εφόσον το οριακό κόστος είναι μικρότερο από το οριακό όφελος (Becker & Tomes, 1979). Εναλλακτικά, ο εργαζόμενος θα δεχθεί να προσφέρει την εργασία του με λιγότερη αμοιβή σε μια συγκεκριμένη θέση εργασίας (ή ακόμα και να πληρώσει τον εργοδότη του) αν θεωρεί ότι αυτή η απασχόληση θα του αποφέρει μεγαλύτερο ανθρώπινο κεφάλαιο, με την προϋπόθεση να μπορεί να συμβληθεί ελεύθερα (Piketty, 2007)

Με βάση αυτή την οπτική προκύπτουν δύο θέσεις πολύ συμβατές με τις ευρύτερες θέσεις των νεοφιλελεύθερων.

Πρώτον, αν επιχειρήσει κανείς να εξαλείψει αυτές τις υψηλότερες αποδόσεις του ανθρώπινου κεφαλαίου (π.χ. επιβάλλοντας υψηλή φορολογία στους υψηλούς μισθούς) τότε θα μειώσει τα κίνητρα απόκτησης ανθρώπινου κεφαλαίου, κάτι που θα επιφέρει αρνητικά αποτελέσματα σε όλη την οικονομία και, τελικά, και στους ασθενέστερους. Έτσι, λοιπόν, είναι προς το συμφέρον (και) των φτωχότερων η ύπαρξη ανισοτήτων αφού και αυτοί επωφελούνται από την υψηλού επιπέδου δραστηριότητα των ατόμων που ανήκουν στα ανώτερα εισοδηματικά κλιμάκια (Stiglitz, 2016).

Δεύτερον, θα ήταν άδικο να αναδιανεμηθούν μέσω κρατικών παρεμβάσεων αυτά τα εισοδήματα γιατί αντικατοπτρίζουν διαφορετικές προτιμήσεις και επενδυτικές επιλογές που έχουν κάνει τα άτομα, σε σχέση με το ανθρώπινο κεφάλαιο, απέναντι στις οποίες το κράτος οφείλει να μην παίρνει θέση. Και, μάλιστα, εφόσον αυτές οι επιλογές έγιναν με βάση τις δυνάμεις της αγοράς (προσφορά και ζήτηση) είναι εξ' ορισμού αποτελεσματικές και οποιαδήποτε κρατική παρέμβαση θα ήταν αναποτελεσματική και αντιπαραγωγική (Piketty, 2007).

Σύμφωνα, λοιπόν, με τη θεωρία του ανθρώπινου κεφαλαίου, όπως η ανισότητα, έτσι και η φτώχεια διαμορφώνεται στη βάση της χαμηλής παραγωγικότητας των ατόμων που δεν έχουν επαρκή ατομικά χαρακτηριστικά, εκπαίδευση και εξειδίκευση. Το γεγονός ότι δίνεται ιδιαίτερη βαρύτητα στα ατομικά χαρακτηριστικά και τις ατομικές επιλογές οδηγεί σε εξατομίκευση των αιτίων της φτώχειας και αποσιώπηση των ευρύτερων κοινωνικοοικονομικών παραγόντων και συσχετισμών. Έτσι φτάνουμε στο σημείο να ενοχοποιούνται οι φτωχοί για τη φτώχεια τους (Παπαθεοδώρου & Παπαναστασίου, 2010).

Σε παρόμοια κατεύθυνση κινείται και μια συγγενής αντίληψη που εστιάζει στην κουλτούρα της φτώχειας που διαθέτουν οι φτωχοί και τις στρατηγικές επιβίωσης που

αναπτύσσουν για να αποφύγουν την εξαθλίωση και οι οποίες μπορεί να αποφέρουν κάποια βραχυπρόθεσμα αποτελέσματα αλλά συχνά οδηγούν στην αναπαραγωγή των συνθηκών που εμποδίζει, τελικά, τη διαφυγή από τη φτώχεια (Moore, 2001). Ο Wood (2000) περιέγραψε αυτή τη διαδικασία με τον όρο «δυσμενής ενσωμάτωση» (adverse incorporation). Υπό αυτό το πρίσμα θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι και οι κοινωνικές παροχές του κοινωνικού κράτους δημιουργούν συνθήκες δυσμενούς ενσωμάτωσης καθώς η εξάρτηση από το κοινωνικό κράτος προκαλεί αρνητικά κίνητρα σε σχέση με την προθυμία των φτωχών για ανάληψη χαμηλόμισθης εργασίας (Παπαθεοδώρου & Παπαναστασίου, 2010).

Από τα παραπάνω γίνεται αντιληπτό ότι, σύμφωνα με τους νεοφιλελεύθερους, οι δυνάμεις της αγοράς, με την αποτελεσματικότητα που τις διακρίνει, μπορούν να ωθήσουν τις οικονομίες (και ιδίως τις πιο φτωχές) σε μια πορεία αυτοδιατηρούμενης οικονομικής μεγέθυνσης η οποία θα μπορέσει να ξεριζώσει τη φτώχεια (Πετμεζίδου, 2004). Αυτό θα επιτευχθεί με το περίφημο trickle-down effect, την προς τα κάτω (από τους πλουσιότερους στους φτωχότερους), δηλαδή, διοχέτευση των θετικών αποτελεσμάτων της μεγέθυνσης έτσι ώστε να ευνοηθούν σταδιακά όλοι (Stiglitz, 2016). Οι όποιες παρεμβάσεις γίνονται από το κράτος εμποδίζουν τη πορεία της μεγέθυνσης και τελικά επιδρούν αρνητικά στην καταπολέμηση της φτώχειας και τη άμβλυνση των ανισοτήτων. Γι' αυτό θα πρέπει να είναι περιορισμένης εμβέλειας και να εμπλέκονται όσο γίνεται λιγότερο στο μηχανισμό της αγοράς (Piketty, 2007).

Προς αυτή τη κατεύθυνση, άλλωστε, είναι ο αρνητικός φόρος που πρότεινε ο θεμελιωτής του μονεταρισμού Milton Friedman (1962), σύμφωνα με τον οποίο θα μπορεί να δίνεται ένα ποσό σε όσους βρίσκονται κάτω από ένα εισοδηματικό όριο που θα αντλείται από τη φορολόγηση των ευπορότερων. Σε επίπεδο οικονομικής πολιτικής μια ιδέα που προσεγγίζει πολύ την πρόταση Friedman είναι το ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα που προβλέπει τη μεταβίβαση ενός ποσού σε όσους αντιμετωπίζουν προβλήματα φτώχειας και προωθείται από όλο και περισσότερες κυβερνήσεις στις μέρες μας. Σε ορισμένες εκδοχές της, βέβαια, αυτή η πρόταση συνοδεύεται από την παράλληλη αποδυνάμωση των δομών του κοινωνικού κράτους (Chevandier & Hericourt, 2016).

3.4 Οι κεϋνσιανές προσεγγίσεις

Οι κεϋνσιανοί στέκονται περισσότερο κριτικά στο ζήτημα των ανισοτήτων από ό,τι οι θεωρητικοί της νεοκλασικής σχολής. Για τους κεϋνσιανούς οι μεγάλες ανισότητες συνιστούν τροχοπέδη στην οικονομική μεγέθυνση (Stiglitz, 2016) και, ως εκ τούτου, προσπαθούν να τις αμβλύνουν. Στη θεώρηση τους κεντρικό σημείο ήταν πάντα η απασχόληση και η αστάθεια της ενεργούς ζήτησης. Σε συνθήκες ανεργίας, μεγάλων ανισοτήτων και φτώχειας η ενεργός ζήτηση επηρεάζεται αρνητικά με συνέπεια να βυθίζεται όλη η οικονομία. Αν και κατά βάση υπερασπίζονται το σύστημα της αγοράς, για τους κεϋνσιανούς οι αγορές δεν λειτουργούν πάντα αποτελεσματικά, γι' αυτό θεωρούν ότι πρέπει να υπάρχουν κρατικές παρεμβάσεις που θα αποκαθιστούν την αναποτελεσματικότητα αυτή (Bernardo et al., 2014). Ως εκ τούτου, οι κεϋνσιανοί δεν αποδέχονται την οριακή θεωρία της παραγωγικότητας των νεοκλασικών (Galbraith, 1998), η οποία βασίζεται στο σύστημα τιμών που καθορίζεται από τις δυνάμεις της αγοράς.

Στα πλαίσια της κεϋνσιανής παράδοσης, δύο μοντέλα ξεχώρισαν σχετικά με το ζήτημα της διανομής των εισοδημάτων.

Το πρώτο αναπτύχθηκε από τον Kaldor (1955) και εστιάζει στη ροπή για αποταμίευση. Στο μοντέλο του Kaldor⁸ υπάρχουν δύο τάξεις, οι καπιταλιστές και οι εργάτες, που έχουν διαφορετική ροπή για αποταμίευση. Η ροπή των πρώτων για αποταμίευση θεωρείται ότι είναι μεγαλύτερη. Η επένδυση θεωρείται εξωγενής μεταβλητή που δεν επηρεάζεται από αλλαγές της τάσης αποταμίευσης. Για να είναι ίσες η αποταμίευση και η επένδυση (συνθήκη ισορροπίας) θα πρέπει η κατανομή του συνολικού εισοδήματος να γίνεται σε μια σταθερή αναλογία. Αν οι επενδύσεις αυξηθούν θα πρέπει και οι αποταμιεύσεις να κάνουν το ίδιο. Επειδή οι καπιταλιστές έχουν μεγαλύτερη ροπή για αποταμίευση, αυτό μπορεί να γίνει μόνο αν αυξηθεί το μερίδιο των κερδών στο συνολικό εισόδημα, κάτι που μπορεί να επιτευχθεί με την αύξηση των τιμών. Στην περίπτωση, μάλιστα, όπου η ροπή για αποταμίευση των εργατών είναι μηδενική⁹ τότε τα κέρδη των καπιταλιστών εξαρτώνται από την αποταμίευση τους ή, αλλιώς, από την κατανάλωση τους. Σε αυτή τη συνθήκη οφείλονται τα αποφθέγματα των κεϋνσιανών ότι «οι καπιταλιστές είναι κύριοι της τύχης τους» και ότι «οι εργάτες ξοδεύουν ό,τι κερδίζουν ενώ οι καπιταλιστές κερδίζουν ό,τι ξοδεύουν» (Bernardo et al., 2014). Με αυτό τον τρόπο εξηγείται η θετική σχέση που υπάρχει μεταξύ οικονομικής μεγέθυνσης και ανισοτήτων στην κατανομή του εισοδήματος των συντελεστών παραγωγής (Akintude, 2011 & Gallo, 2002).

Το δεύτερο αναπτύχθηκε από τον Kalecki και εστιάζει στη μονοπωλιακή δύναμη των επιχειρήσεων. Αντλώντας στοιχεία και από τη μαρξιστική θεώρηση, ο Kalecki προσπάθησε να φτιάξει ένα μακροοικονομικό υπόδειγμα χρησιμοποιώντας στοιχεία μικροοικονομίας (Gallo, 2002). Όπως εξηγεί ο Akintude (2011), οι επιχειρήσεις καθορίζουν τις τιμές των προϊόντων τους βάζοντας μία προσαύξηση σε σχέση με το μέσο μεταβλητό κόστος τους (πρώτες ύλες και εργασία). Η διαφορά μεταξύ συνολικού εσόδου και συνολικού μεταβλητού κόστους καλύπτει τα σταθερά κόστη και τα κέρδη. Όσο πιο μονοπωλιακή είναι η αγορά τόσο πιο μεγάλη η προσαύξηση της τιμής. Και αντίστροφα, όσο λιγότερο μονοπωλιακή είναι η αγορά τόσο μικρότερη η προσαύξηση της τιμής και, άρα, τόσο μεγαλύτερο το μερίδιο των μισθών. Σύμφωνα με τον Gallo (2002), ο Kalecki κατέληγε ότι η οικονομική ανάπτυξη που βασίζεται σε μια αυξανόμενη δύναμη των μονοπωλίων οδηγεί σε ένα αυξανόμενο χάσμα μεταξύ κερδών και μισθών.

⁸ Αλγεβρικά το μοντέλο έχει ως εξής (Kaldor, 1955):

$$Y = W + P, \quad I = S, \quad S = Sw + Sp, \quad Sw = sw * W, \quad Sp = sp * P$$

όπου Y το εισόδημα, W οι μισθοί, P τα κέρδη, I η επένδυση, S η αποταμίευση, Sw η συνολική αποταμίευση των εργατών, Sp η συνολική αποταμίευση των καπιταλιστών, sw ο συντελεστής (ροπή) αποταμίευσης των εργατών και sp ο συντελεστής (ροπή) αποταμίευσης των καπιταλιστών.

Από τα παραπάνω έχουμε ότι:

$$I = sp * P + sw * W = sp * P + sw * (Y - P) = (sp - sw) * P + sw * Y \text{ και, συνεπώς,}$$

$$\frac{I}{Y} = (sp - sw) * \frac{P}{Y} + sw \quad \text{ή} \quad \frac{P}{Y} = \frac{1}{sp - sw} * \frac{I}{Y} - \frac{sw}{sp - sw} \quad (1)$$

Με δεδομένους τους συντελεστές αποταμίευσης το μερίδιο των κερδών στο εισόδημα εξαρτάται από το ποσοστό των επενδύσεων ως προς το εισόδημα ($\frac{I}{Y}$). Ο συντελεστής $\frac{1}{sp - sw}$ (συντελεστής ευαισθησίας της κατανομής εισοδήματος) δείχνει την μεταβολή που θα επέλθει στο μερίδιο των κερδών από μια αλλαγή στο ποσοστό των επενδύσεων.

⁹ Αν $sw = 0$ τότε η (1) (βλ. υποσημείωση 8) γίνεται: $P = \frac{1}{sp} * I$ που σημαίνει ότι τα κέρδη των καπιταλιστών σχετίζονται αρνητικά με την αποταμίευση τους ή αντίστροφα, σχετίζονται θετικά με την κατανάλωση τους.

Ο ίδιος ο Keynes δεν είχε ασχοληθεί ιδιαίτερα με τα ζητήματα της κατανομής εισοδήματος μεταξύ κεφαλαίου και εργασίας (Kaldor, 1955) μιας και το κύριο ζήτημα της εποχής του ήταν η απασχόληση και όχι οι ανισότητες. Τα παραπάνω μοντέλα υποστηρίχθηκαν κατά βάση από μερίδα των κεϋνσιανών (μετακεϋνσιανοί) που δεν ανήκουν στους «ορθόδοξους» οικονομολόγους με αποτέλεσμα να μην συναντήσουν την ανταπόκριση που θα ήθελαν οι εμπνευστές τους. Έτσι οι ανισότητες στην οικονομική βιβλιογραφία εξακολουθούν να εξηγούνται, κυρίως, στη βάση της οριακής θεωρίας της παραγωγικότητας (Galbraith, 1998). Παρόλα αυτά οι απόψεις των κεϋνσιανών, εν γένει, εξακολουθούν να επηρεάζουν την οικονομική πολιτική τονίζοντας, κυρίως, την ανάγκη παρεμβάσεων μέσω του κράτους πρόνοιας και μιας υψηλής προοδευτικής φορολόγησης προκειμένου να μειωθούν οι ανισότητες και η φτώχεια και να αποφευχθεί η οικονομική στασιμότητα.

3.5 Η καμπύλη Kuznets και ο ρόλος της οικονομικής μεγέθυνσης

Έχοντας διερευνήσει τις βασικότερες οικονομικές θεωρίες γύρω από τους λόγους γέννησης και διατήρησης των ανισοτήτων μπορούμε να σταθούμε σε μια καμπύλη που έχει απασχολήσει έντονα τη σχετική βιβλιογραφία και έχει γίνει το επίκεντρο της διαμάχης για τις ανισότητες τα τελευταία πενήντα χρόνια (Gallo, 2002). Πρόκειται για την καμπύλη Kuznets.

Ο Kuznets (1955) μελέτησε τα δεδομένα τριών χωρών (ΗΠΑ, Αγγλίας και Γερμανίας) και διατύπωσε την άποψη ότι οι ανισότητες τείνουν να αυξάνονται στα πρώιμα στάδια εκβιομηχάνισης μιας χώρας, αλλά καθώς η οικονομία αναπτύσσεται οι ανισότητες σταθεροποιούνται για ένα διάστημα και, στη συνέχεια, αρχίζουν να μειώνονται. Με άλλα λόγια οι ανισότητες παίρνουν στο χρόνο τη μορφή μιας αντεστραμμένης καμπύλης U.

Σύμφωνα με τον Kuznets, οι ανισότητες οφείλονται σε δύο λόγους. Ο ένας σχετίζεται με την υψηλή συγκέντρωση αποταμιεύσεων στα ανώτερα εισοδηματικά κλιμάκια που επιτρέπει την απόκτηση περιουσιακών στοιχείων που αποφέρουν υψηλότερα μελλοντικά εισοδήματα. Ο άλλος σχετίζεται με την εκβιομηχάνιση και το γεγονός ότι τα εισοδήματα στον βιομηχανικό τομέα είναι πιο άνισα κατανομημένα από αυτά του αγροτικού τομέα. Ωστόσο, ο Kuznets πίστευε ότι αυτή η τάση αντιστρέφεται καθώς οι οικονομίες είναι δυναμικές επιτρέποντας αφενός να αναδυθούν γρήγορα νέες αποδοτικότερες βιομηχανίες και αφετέρου να μετακινηθούν εργαζόμενοι από τις βιομηχανίες χαμηλών εισοδημάτων σε εκείνες υψηλότερων εισοδημάτων (Gallo, 2002).

Χρειάζεται να επισημάνουμε δύο σημεία σε σχέση με τα προηγούμενα. Ο ίδιος ο Kuznets (1955) σημείωνε ότι τα συμπεράσματα του δεν έχουν επαρκή εμπειρική επαλήθευση και ότι βασίζονται κατά 5% σε εμπειρικά δεδομένα και κατά 95% σε εικασίες. Επίσης, σημείωνε ότι είναι επικίνδυνο να πιστεύει κανείς ότι αυτά τα συμπεράσματα, που έβγαλε για την πορεία των ανισοτήτων στις ανεπτυγμένες χώρες, θα επαναληφθούν και στις αναπτυσσόμενες καθώς οι συνθήκες είναι διαφορετικές.

Παρόλα αυτά, όπως σημειώνει ο Gallo (2002), οι υποστηρικτές της νεοκλασικής σχολής βρήκαν στην καμπύλη Kuznets ένα ιδανικό σύμμαχο για να δικαιολογήσουν, αφενός, την αύξηση των ανισοτήτων που παρατηρήθηκε στις αναπτυσσόμενες χώρες (λέγοντας ότι βρίσκονται ακόμα στο αριστερό τμήμα της καμπύλης Kuznets) και για να ενισχύσουν, αφετέρου, τη θεωρία του trickle-down effect (που αναφέραμε νωρίτερα), σύμφωνα με την οποία τα οφέλη της οικονομικής μεγέθυνσης σταδιακά διαμοιράζονται σε όλα τα στρώματα της κοινωνίας. Βοήθησε σε αυτό, το γεγονός ότι

τις δεκαετίες του 1950 και του 1960 οι ανισότητες φαίνονταν να σταθεροποιούνται και η φτώχεια να μειώνεται στον ανεπτυγμένο δυτικό κόσμο (Papatheodorou, 1998). Από τα μέσα της δεκαετίας του 1970, όμως, και έπειτα οι ανισότητες επανήλθαν σε ανοδική τάση θέτοντας σε αμφισβήτηση την καμπύλη Kuznets. Όπως χαρακτηριστικά σημειώνει ο Piketty (2007): «η καμπύλη Kuznets είναι σαφώς νεκρή».

Η καμπύλη Kuznets πυροδότησε τον ακαδημαϊκό διάλογο και στάθηκε αφορμή για να γίνουν έκτοτε πολλές θεωρητικές και εμπειρικές αναλύσεις προκειμένου να διερευνηθεί η σχέση της οικονομικής μεγέθυνσης με τις ανισότητες και τη φτώχεια.

Σε ό,τι αφορά τις θεωρητικές αναλύσεις, μερικά παραδείγματα κριτικής στην καμπύλη Kuznets είναι, σύμφωνα με τους Παπαθεοδώρου κ.α. (2010), οι Anand & Kanbur που ισχυρίζονται ότι αν αυξάνεται η διαφορά εισοδημάτων μεταξύ βιομηχανικού και αγροτικού τομέα τότε και οι ανισότητες θα αυξάνονται διαρκώς, οι Alderson & Nielsen που ισχυρίζονται ότι λόγω της παγκοσμιοποίησης που οδηγεί στην αποβιομηχάνιση των ανεπτυγμένων χωρών (και τη μεταφορά των αντίστοιχων δραστηριοτήτων σε χώρες με φτηνό εργατικό δυναμικό) οι εργαζόμενοι στρέφονται προς τον τομέα των υπηρεσιών στον οποίο οι ανισότητες είναι εντονότερες, οι Korzeniewicz & Moran που θεωρούν ότι στο πλαίσιο μιας σουμπετεριανής διαδικασίας μεγέθυνσης και δημιουργικής καταστροφής οι ανισότητες θα αυξάνονται διαρκώς λόγω της τεχνολογικής προόδου και των αναπροσαρμογών στη ζήτηση εργασίας.

Μία από τις πιο πρόσφατες αναλύσεις, που έτυχαν μεγάλης δημοσιότητας και αναγνώρισης παγκοσμίως, είναι αυτή του Piketty (2014) που ισχυρίζεται ότι η ανισότητα είναι αναπόφευκτη στα πλαίσια του καπιταλισμού. Όπως εξηγείται από τους Bernardo et al. (2014) η συλλογιστική του Piketty έχει ως εξής: το κεφάλαιο αυξάνεται με βάση ένα ρυθμό απόδοσης του κεφαλαίου που υπερτερεί του ρυθμού μεγέθυνσης της οικονομίας ($r > g$), κάτι που αποτελεί τη θεμελιώδη αντίθεση του καπιταλισμού. Έτσι, ο πλούτος (κεφάλαιο) μεγαλώνει ταχύτερα από το προϊόν και το εισόδημα. Με άλλα λόγια, οι οικονομίες έχουν ολοένα και περισσότερο αυξανόμενους λόγους κεφαλαίου προς το εισόδημα. Επειδή το κεφάλαιο έχει υψηλό βαθμό συγκέντρωσης, η ανισότητα θα έχει την τάση να αυξάνεται χωρίς όρια. Η πρότασή του για να σταματήσει αυτό είναι μια υψηλή φορολογική επιβάρυνση του πλούτου.

Σε ό,τι αφορά τις εμπειρικές αναλύσεις για τη διερεύνηση της σχέσης της οικονομικής μεγέθυνσης με τις ανισότητες και τη φτώχεια, αυτές διεξήχθησαν σε ένα μεγάλο αριθμό χωρών, αναπτυσσόμενων και ανεπτυγμένων, αλλά τα ερευνητικά ευρήματα δεν καταλήγουν σε κοινά συμπεράσματα καθώς διαφέρουν σε μεγάλο βαθμό μεταξύ τους. Αρκετές μελέτες δείχνουν ότι η οικονομική μεγέθυνση παίζει ένα ρόλο στη μείωση των ανισοτήτων και της φτώχειας ενώ άλλες μελέτες αμφισβητούν αυτό το ρόλο (ιδιαίτερα για την αντιμετώπιση των ανισοτήτων και λιγότερο για την αντιμετώπιση της φτώχειας) τονίζοντας τη σημασία που έχουν άλλες μεταβλητές όπως οι κοινωνικές μεταβιβάσεις ή οι θεσμοί στην αγορά εργασίας (Παπαθεοδώρου κ.α., 2010).

Έτσι, λοιπόν, η συζήτηση γύρω από τις αιτίες και την εξέλιξη των ανισοτήτων παραμένει ένα ανοιχτό θέμα στη σχετική βιβλιογραφία. Όπως σημειώνει ο Stiglitz (2016), η συμβατική οικονομική θεωρία δεν μπορεί να εξηγήσει επακριβώς πως

γίνεται χώρες με παρόμοια τεχνολογία, παραγωγικότητα και κατά κεφαλήν εισόδημα να έχουν τόσο μεγάλες διαφορές στην προ φόρων διανομή του εισοδήματος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

ΕΡΕΥΝΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΙΣΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΤΗ ΦΤΩΧΕΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Αρκετές έρευνες έχουν γίνει τα τελευταία χρόνια για τις ανισότητες και τη φτώχεια στην Ελλάδα. Στο κεφάλαιο αυτό θα παρουσιάσουμε τα βασικότερα συμπεράσματα ορισμένων από αυτές που πραγματοποιήθηκαν κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης. Κοινό τους χαρακτηριστικό είναι ότι οι παραδοσιακά υψηλοί, σε σχέση με την υπόλοιπη Ευρώπη, δείκτες ανισότητας και φτώχειας φαίνεται να επιβαρύνονται ακόμα περισσότερο από τις συνθήκες που διαμορφώνονται λόγω της οικονομικής κρίσης και των πολιτικών που ακολουθούνται.

4.1 Έρευνες για την ανισότητα

Οι Matsaganis & Leventi (2014) βασίζονται στις μελέτες τους στο υπόδειγμα μικροπροσομοίωσης φόρων και κοινωνικών παροχών (EUROMOD) το οποίο με τη σειρά του χρησιμοποιεί τα δεδομένα της πανευρωπαϊκής έρευνας EU-SILC της Eurostat. Για τη μελέτη της ανισότητας χρησιμοποιούν τους δείκτες gini, S80/S20 και S90/S10.

Το βασικό τους συμπέρασμα είναι ότι η ανισότητα αυξήθηκε πολύ από το 2009 ως το 2013 στην Ελλάδα, ασύγκριτα περισσότερο από ό,τι στις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες που επλήγησαν από την κρίση και εφάρμοσαν αντίστοιχα προγράμματα δημοσιονομικής προσαρμογής. Επιπλέον, η ανισότητα αυξάνεται πολύ περισσότερο όσο προχωράμε στα άκρα της κατανομής (πολύ χαμηλά και πολύ υψηλά εισοδήματα) από ό,τι στο μέσο της κατανομής (μεσαία εισοδήματα). Όπως σημειώνουν σε άλλη τους μελέτη (Ματσαγγάνης & Λεβέντη, 2014), η διεύρυνση της ανισότητας οφείλεται κυρίως στη μεγάλη μείωση των εισοδηματικών μεριδίων των φτωχότερων (-52%) και όχι τόσο στην αύξηση των εισοδηματικών μεριδίων των πλουσιότερων (+6%). Σε απόλυτους όρους τα εισοδήματα όλων των δεκατημορίων μειώθηκαν αλλά η μείωση των εισοδημάτων των φτωχότερων ήταν αναλογικά πολύ μεγαλύτερη.

Ταυτόχρονα παρατηρούν ότι υπήρξαν μεγάλες ανακατατάξεις σε ό,τι αφορά το ποιοι απαρτίζουν τα δεκατημόρια των εισοδημάτων, ιδιαίτερα τα πιο χαμηλά. Οι εισοδηματικές απώλειες των άνεργων στις πόλεις ήταν πολύ μεγαλύτερες από εκείνες των ηλικιωμένων στην ύπαιθρο προκαλώντας αντίστοιχες μετακινήσεις από και προς το χαμηλότερο εισοδηματικό δεκατημόριο. Με άλλα λόγια, η παραδοσιακή φτώχεια (κυρίως ηλικιωμένοι στην ύπαιθρο) έχει αντικατασταθεί σε μεγάλο βαθμό από τη νέα φτώχεια (κυρίως άνεργοι στις πόλεις). Αυτό εξηγείται από το γεγονός ότι όσοι βρέθηκαν το 2013 στο κατώτερο εισοδηματικό κλιμάκιο έχουν χάσει σημαντικά μεγαλύτερο ποσοστό του εισοδήματος τους από ό,τι όσοι ανήκαν την ίδια περίοδο σε υψηλότερα εισοδηματικά κλιμάκια.

Κλείνοντας, τονίζουν ότι τα μέτρα που εφαρμόστηκαν όχι μόνο απέτυχαν να αντισταθμίσουν τις δυσμενείς συνέπειες της αύξησης της ανεργίας και της μείωσης των αποδοχών αλλά, αντίθετα, ορισμένα από αυτά ενέτειναν τις αρνητικές επιπτώσεις της κρίσης.

Ο Μητράκος (2014) χρησιμοποιεί τα δεδομένα της έρευνας οικογενειακών προϋπολογισμών (HBS) και της έρευνας εισοδήματος και συνθηκών διαβίωσης (EU-SILC) της Eurostat. Σημειώνει και αυτός ότι η κρίση έχει επηρεάσει δυσμενώς τις ανισότητες που, ούτως ή άλλως, ήταν από τις υψηλότερες στην Ευρώπη.

Τονίζει ότι τουλάχιστον το 75% των ανισοτήτων συνδέονται με διαφορές εντός (και όχι μεταξύ) των διαφόρων κοινωνικοοικονομικών ομάδων. Γι' αυτό, σύμφωνα με τον Μητράκο, οι πολιτικές που απαιτούνται για τη μείωση των ανισοτήτων θα πρέπει να είναι γενικές και όχι επικεντρωμένες σε κάποιες συγκεκριμένες κοινωνικοοικονομικές ομάδες. Σημειώνει, επίσης, ότι σχεδόν το 25% των ανισοτήτων συνδέεται με ανισότητες στην εκπαίδευση, οπότε οι πολιτικές για τη μείωση των εκπαιδευτικών ανισοτήτων θα οδηγήσουν σε μείωση των ανισοτήτων συνολικά.

Επιπλέον, επιχειρεί να βρει τις ελαστικότητες που συνδέουν τις διάφορες πηγές εισοδήματος με δύο δείκτες ανισότητας (gini και συντελεστή μεταβλητότητας). Τα αποτελέσματα της μελέτης του δείχνουν ότι 1% μεταβολή σε οποιαδήποτε πηγή εισοδήματος θα επιφέρει από 0,035% έως 0,078% απόλυτη μεταβολή στους δείκτες ανισότητας. Τις μεγαλύτερες απόλυτες μεταβολές στο δείκτη gini, για παράδειγμα, προκαλούν κατά σειρά τα εισοδήματα από αυτοαπασχόληση (0,78%), μεταβιβάσεις (-0,065%) και συντάξεις (-0,052). Συνέπεια αυτού είναι ότι οι πολιτικές που μειώνουν τα εισοδήματα από αυτοαπασχόληση ή αυξάνουν τις μεταβιβάσεις και τις συντάξεις έχουν σαν αποτέλεσμα τη μείωση των ανισοτήτων.

Τέλος, σημειώνει ότι οι κοινωνικές μεταβιβάσεις, παρότι μειώνουν εν γένει τις ανισότητες, αποτελούνται κυρίως από συντάξεις οι οποίες κατευθύνονται περισσότερο προς το μέσο της κατανομής των εισοδημάτων. Γι' αυτό και αποτυγχάνουν να περιορίσουν τις ανισότητες όσο καταφέρνουν, για παράδειγμα, οι βορειότερες χώρες των οποίων το ποσοστό των συντάξεων στο σύνολο των μεταβιβάσεων είναι μικρότερο.

Τη διάκριση των χωρών ανάλογα με το τύπο κοινωνικού κράτους που τις χαρακτηρίζει (φιλελεύθερο, σοσιαλδημοκρατικό, συντηρητικό-κορπορατιστικό, νοτιοευρωπαϊκό) ενσωματώνουν στο υπόδειγμα τους οι Δαφέρμος & Παπαθεοδώρου (2010). Χρησιμοποιώντας και αυτοί τα δεδομένα των ερευνών ECHP και EU-SILC επιχειρούν μια διαστρωματική και διαχρονική ανάλυση για 14 χώρες της Ευρώπης και δείχνουν ότι οι σοσιαλδημοκρατικές χώρες (σκανδιναβικές) εμφανίζουν τη χαμηλότερη ανισότητα (δείκτης gini) εν αντιθέσει με τις νοτιοευρωπαϊκές χώρες που εμφανίζουν την υψηλότερη.

Από τα μοντέλα τους προκύπτουν διάφορες ενδιαφέρουσες παρατηρήσεις. Μια αύξηση κατά 1% του ΑΕΠ ανά κάτοικο μπορεί να επιφέρει μείωση κατά 0,3 εκατοστιαίες μονάδες της ανισότητας των νοτιοευρωπαϊκών χωρών. Επίσης, μια μείωση της ανεργίας κατά μία ποσοστιαία μονάδα μπορεί να οδηγήσει σε μείωση της ανισότητας κατά 0,26 ποσοστιαίες μονάδες. Πρόκειται για μεταβολές που δεν είναι ιδιαίτερα μεγάλες, ιδίως αν υπολογίσει κανείς την σημασία που δίνεται στις συγκεκριμένες ερμηνευτικές μεταβλητές από τη σχετική βιβλιογραφία.

Αντίθετα, σε ότι αφορά τις λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις (εκτός συντάξεων), αυτές είναι ικανές να ερμηνεύσουν το 66% της εξέλιξης των ανισοτήτων και να ασκήσουν αρνητική επίδραση πάνω σε αυτές τουλάχιστον τρεις φορές μεγαλύτερη από ό,τι η αύξηση του ΑΕΠ. Αυτό ισχύει, όμως, μόνο για τις χώρες που έχουν αναπτύξει επαρκείς δομές κοινωνικού κράτους (σκανδιναβικές) και όχι για τη νότια Ευρώπη στην οποία η σχέση αυτή είτε σχεδόν μηδενίζεται είτε αντιστρέφεται σε θετική με αποτέλεσμα η αύξηση των λοιπών κοινωνικών μεταβιβάσεων να οδηγεί, τελικά, σε αύξηση των ανισοτήτων! Όπως σημειώνουν, αυτό, ίσως, αποτελεί ένδειξη της αυξημένης αποτελεσματικότητας που έχουν τα καθολικού χαρακτήρα συστήματα κοινωνικής προστασίας (σοσιαλδημοκρατικά). Ενισχυτικό του παραπάνω

συλλογισμού είναι το γεγονός ότι, σύμφωνα με τις παλινδρομήσεις τους, η μετάβαση από το νοτιοευρωπαϊκό στο σοσιαλδημοκρατικό μοντέλο είναι ικανή να επιφέρει μείωση των ανισοτήτων κατά 9 εκατοστιαίες μονάδες, ενώ η μετάβαση προς το φιλελεύθερο επιφέρει μείωση μόλις κατά 1 εκατοστιαία μονάδα.

4.2 Έρευνες για τη φτώχεια

Ξεκινώντας από την έρευνα που μόλις παρουσιάσαμε στην προηγούμενη ενότητα, οι Δαφέρμος & Παπαθεοδώρου (2010) σημειώνουν ότι, όπως συμβαίνει και με την ανισότητα, τα ποσοστά φτώχειας για τις νοτιοευρωπαϊκές χώρες είναι τα υψηλότερα στην Ευρώπη εν αντιθέσει με τις χώρες σοσιαλδημοκρατικού τύπου που έχουν τα χαμηλότερα.

Γενικά, τα συμπεράσματα τους για τη φτώχεια δεν διαφοροποιούνται ιδιαίτερα, σε σχέση με αυτά για την ανισότητα, ως προς τις τάσεις αλλά υπάρχουν κάποιες διαφορές ως προς την ένταση. Έτσι, η αύξηση του κατά κεφαλήν ΑΕΠ δείχνει να έχει επίδραση στη μείωση της φτώχειας των νοτιοευρωπαϊκών χωρών αλλά λιγότερο ισχυρή από ό,τι στη μείωση των ανισοτήτων αφού, στην καλύτερη περίπτωση, αύξηση 1% του κατά κεφαλήν ΑΕΠ επιφέρει μείωση 0,16 εκατοστιαίες μονάδες στη φτώχεια.

Αντίθετα, σε ότι αφορά την ανεργία τα πρόσημα των παλινδρομήσεων αντιστρέφονται δείχνοντας ότι μείωση της ανεργίας προκαλεί, έστω και μικρή, αύξηση της φτώχειας. Εύρημα που έρχεται σε αντίθεση με την κυρίαρχη ρητορεία που προσδιορίζει την ανεργία ως βασικό παράγοντα για την ύπαρξη φτώχειας. Αυτό μπορεί να οφείλεται, όπως σημειώνουν οι ερευνητές, στο γεγονός ότι οι νέες θέσεις εργασίας που δημιουργούνται είναι ελαστικών μορφών (π.χ. μερική απασχόληση) και μειωμένων αποδοχών ώστε, τελικά, η απασχόληση περισσότερων ατόμων να μην επιφέρει μείωση της φτώχειας αλλά, αντίθετα, να τους εγκλωβίζει στη φτώχεια όλο και περισσότερο.

Επίσης, σημειώνουν ότι οι λοιπές (εκτός συντάξεων) κοινωνικές μεταβιβάσεις μπορούν να ερμηνεύσουν ικανοποιητικά την εξέλιξη της φτώχειας και να συμβάλουν σημαντικά στη μείωση της αφού μία μονάδα αύξησης τους, ως ποσοστό του ΑΕΠ, μπορεί να επιφέρει μείωση μέχρι και μίας ποσοστιαίας μονάδας του ποσοστού φτώχειας στις υπό εξέταση χώρες, και ιδιαίτερα σε όσες έχουν ανεπτυγμένες καθολικές δομές συστημάτων κοινωνικής προστασίας. Με άλλα λόγια, για την καταπολέμηση της φτώχειας, η αύξηση κατά 1 ποσοστιαία μονάδα των λοιπών κοινωνικών μεταβιβάσεων θα έχει, σε ορισμένες περιπτώσεις, τα ίδια αποτελέσματα με την αύξηση κατά 8 ποσοστιαίες μονάδες του ΑΕΠ. Τέλος, υποστηρίζουν ότι η μετάβαση από το νοτιοευρωπαϊκό στο σοσιαλδημοκρατικό μοντέλο είναι ικανή να επιφέρει μείωση της φτώχειας κατά 9 εκατοστιαίες μονάδες.

Οι Matsaganis & Leventi (2014), με τη χρήση του υποδείγματος EUROMOD, καταλήγουν ότι η αύξηση των ποσοστών φτώχειας (ιδιαίτερα της απόλυτης φτώχειας) από το 2009 έως το 2013 είναι αρκετά μεγαλύτερη στην Ελλάδα από ό,τι στις υπόλοιπες χώρες. Ιδιαίτερα η φτώχεια με σταθερή την αποπληθωρισμένη γραμμή φτώχειας του 2009 υπερδιπλασιάστηκε, αφού ξεπέρασε το 45%, αυξανόμενη κατά 26 ποσοστιαίες μονάδες. Διακρίνοντας ανά φύλο και ηλικία, αυτοί που επλήγησαν περισσότερο είναι οι γυναίκες και οι νέοι. Για τους ηλικιωμένους τα ποσοστά φτώχειας μειώθηκαν (παρότι τα εισοδήματά τους από συντάξεις μειώθηκαν) γιατί οι άλλες πληθυσμιακές ομάδες είχαν αισθητά μεγαλύτερες περικοπές εισοδημάτων. Ωστόσο, όπως σημειώνουν, οι περικοπές στη χρηματοδότηση του δημόσιου

συστήματος υγείας επηρεάζουν ιδιαίτερα τους ηλικιωμένους, κάτι που δεν μπορεί να αποτυπωθεί στους δείκτες φτώχειας.

Τα δύο πρώτα χρόνια της κρίσης (2010-2011) η αύξηση της φτώχειας σε όρους 2009 οφείλεται κατά 50% στις πρωτογενείς επιδράσεις των περιοριστικών δημοσιονομικών πολιτικών που εφαρμόστηκαν. Τα επόμενα δύο χρόνια το ποσοστό αυτό μειώθηκε σε 13% και 33% αντίστοιχα.

Σε άλλη τους έρευνα οι Ματσαγγάνης & Λεβέντη (2013) εκτιμούν ότι το ποσοστό της ακραίας φτώχειας, το οποίο υπολογίζουν με βάση το κόστος απόκτησης ενός καλαθιού βασικών αγαθών, έχει αυξηθεί από το 2,2% το 2009 στο 14% το 2013, με τους άνεργους να αντιμετωπίζουν ακραία φτώχεια σε ποσοστό 34%.

Οι Παπαθεοδώρου & Μισσός (2013), αφού διαπιστώνουν και αυτοί με τη σειρά τους τη μεγάλη αύξηση των ποσοστών φτώχειας κατά τα πρώτα έτη της κρίσης, σημειώνουν ότι αντίστοιχη αύξηση παρουσίασε και το χάσμα φτώχειας. Τα πρώτα έτη της κρίσης οι μισοί φτωχοί διαβιούσαν με εισόδημα μικρότερο από το 70% της, συνεχώς μειούμενης, γραμμής φτώχειας, γεγονός που καταδεικνύει τη δραματική επιδείνωση των συνθηκών διαβίωσης τους.

Εστιάζουν στην συμβολή του συστήματος κοινωνικής προστασίας στην αντιμετώπιση της φτώχειας τονίζοντας ότι βαίνει συνεχώς μειούμενη, όχι μόνο στην Ελλάδα αλλά σε όλες τις χώρες της Ευρώπης. Ειδικά, στην Ελλάδα περιορίζεται κυρίως στις συντάξεις με αποτέλεσμα οι λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις να μην μπορούν να συμβάλουν ουσιαστικά στη μείωση της φτώχειας αφού η συμβολή τους είναι η χαμηλότερη στην ΕΕ των 15.

Τέλος, σημειώνουν ότι ενώ η κυρίαρχη ρητορική τοποθετεί την ανεργία ως βασικό προσδιοριστικό παράγοντα της φτώχειας κάτι τέτοιο δεν επιβεβαιώνεται καθώς ακόμα και όταν τα ποσοστά ανεργίας ήταν σχετικά χαμηλά η Ελλάδα διατηρούσε υψηλά ποσοστά φτώχειας.

Στη σύνδεση της ανεργίας με τη φτώχεια στέκονται ιδιαίτερα οι Ιωαννίδης κ.α (2012). Σημειώνουν ότι η σύνδεση αυτή αντανακλά αξιακές αντιλήψεις για την οργάνωση των κοινωνιών και οικονομιών, τοποθετεί το πρόβλημα της φτώχειας στη βάση ατομικών επιλογών και χαρακτηριστικών (βλ. σχετικές θεωρίες νεοφιλελεύθερων στο κεφάλαιο 3) και αποσκοπεί πολλές φορές στην απορρύθμιση της αγοράς εργασίας. Μέσω της απορρύθμισης θα μειωθεί, θεωρητικά, η ανεργία και θα καταπολεμηθεί η φτώχεια. Ο αντίλογος, βέβαια, σε αυτή τη θέση είναι ότι η απορρύθμιση της εργασίας μειώνει τους μισθούς και οδηγεί σε επιδείνωση της φτώχειας.

Αξιοποιώντας τα δεδομένα των ερευνών ECHP και EU-SILC δείχνουν ότι για τις ευρωπαϊκές χώρες τα ποσοστά φτώχειας και ανεργίας έχουν μικρό βαθμό συσχέτισης (τιμή $R^2=15,6\%$). Ασφαλώς, ο κίνδυνος φτώχειας είναι υψηλός για τους άνεργους αλλά η απορρύθμιση της εργασίας με τον περιορισμό των απολαβών, των εργασιακών δικαιωμάτων και των συνδικαλιστικών ελευθεριών αυξάνει ταυτόχρονα και τον κίνδυνο φτώχειας των εργαζομένων. Το ποια από τις δύο ομάδες (εργαζόμενοι/άνεργοι) συμβάλει περισσότερο στα ποσοστά φτώχειας σχετίζεται, ασφαλώς, και με το μέγεθος τους, την πληθυσμιακή βαρύτητα, δηλαδή, που έχουν στο σύνολο του πληθυσμού.

Έτσι, λοιπόν, δείχνουν ότι αντίστοιχα υψηλό κίνδυνο φτώχειας με τους άνεργους παρουσιάζουν οι εργαζόμενοι μερικής απασχόλησης και οι αυτοαπασχολούμενοι

χωρίς υπαλλήλους (συνήθως, εργαζόμενοι με μπλοκάκι – κεκαλυμμένα μισθωτοί). Επίσης, οι εργαζόμενοι με προσωρινή σύμβαση παρουσιάζουν τριπλάσιο κίνδυνο από τους συναδέλφους τους με σύμβαση αορίστου χρόνου. Όλα αυτά καταδεικνύουν ότι για το φαινόμενο της φτώχειας, πέραν της ανεργίας, έχει ιδιαίτερη σημασία η μελέτη των συνθηκών που διαμορφώνονται στην αγορά εργασίας καθώς οι ολοένα εντεινόμενες ελαστικές σχέσεις εργασίας επιβαρύνουν τη φτώχεια των εργαζομένων και συνολικά του πληθυσμού.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ: Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ, ΤΗΣ ΑΝΙΣΟΤΗΤΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΦΤΩΧΕΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ (1994-2014) ΚΑΙ Η ΜΕΤΑΞΥ ΤΟΥΣ ΣΧΕΣΗ

5.1. Σκοπός, Εργαλεία και Δεδομένα

Στο κεφάλαιο αυτό θα εξετάσουμε πως διαμορφώνεται η ανισότητα και η φτώχεια στην Ελλάδα την τελευταία εικοσαετία και, συγκεκριμένα, κατά τα έτη 1994-2014. Θα δούμε, επίσης, ποιες είναι οι εξελίξεις στην αγορά εργασίας κατά την ίδια περίοδο εστιάζοντας στην ανεργία, την μερική απασχόληση και τον κατώτατο μισθό. Σκοπός είναι να διερευνήσουμε την ύπαρξη αιτιώδους σχέσης· αν και σε ποιο βαθμό, δηλαδή, η εξέλιξη των μισθών, της ανεργίας και της μερικής απασχόλησης σχετίζεται με την εξέλιξη των δεικτών ανισότητας και φτώχειας. Όπως, άλλωστε, σημειώνει ο Piketty (2007), η ανισότητα ως προς την απασχόληση αποτελεί τη θεμελιώδη σύγχρονη ανισότητα.

Οι δείκτες που χρησιμοποιούμε για τη μελέτη της ανισότητας είναι ο δείκτης Gini και ο δείκτης S80/S20. Όπως εξηγήσαμε στο κεφάλαιο 2 ο πρώτος εστιάζει στο μέσο της κατανομής εισοδημάτων και ο δεύτερος στα άκρα αυτής. Επομένως, θα έχουμε μια σχετικά πλήρη εικόνα για την εξέλιξη των ανισοτήτων σε όλο το φάσμα των εισοδημάτων. Σε ό,τι αφορά τη φτώχεια θα εξετάσουμε τον κίνδυνο φτώχειας στο σύνολο του πληθυσμού (πριν και μετά τις μεταβιβάσεις) και το χάσμα φτώχειας. Το ποσοστό των φτωχών, δηλαδή, στο σύνολο του πληθυσμού και το πόσο απέχουν αυτοί οι φτωχοί από τη γραμμή φτώχειας ως ποσοστό αυτής.

Η ύπαρξη σχέσης μεταξύ αυτών των μεταβλητών θα διερευνηθεί αρχικά με την διαγραμματική παρουσίαση των μεγεθών και, κατόπιν, με τη χρήση μοντέλων γραμμικής παλινδρόμησης. Για το σκοπό αυτό χρησιμοποιήθηκε το οικονομετρικό πακέτο Eviews.

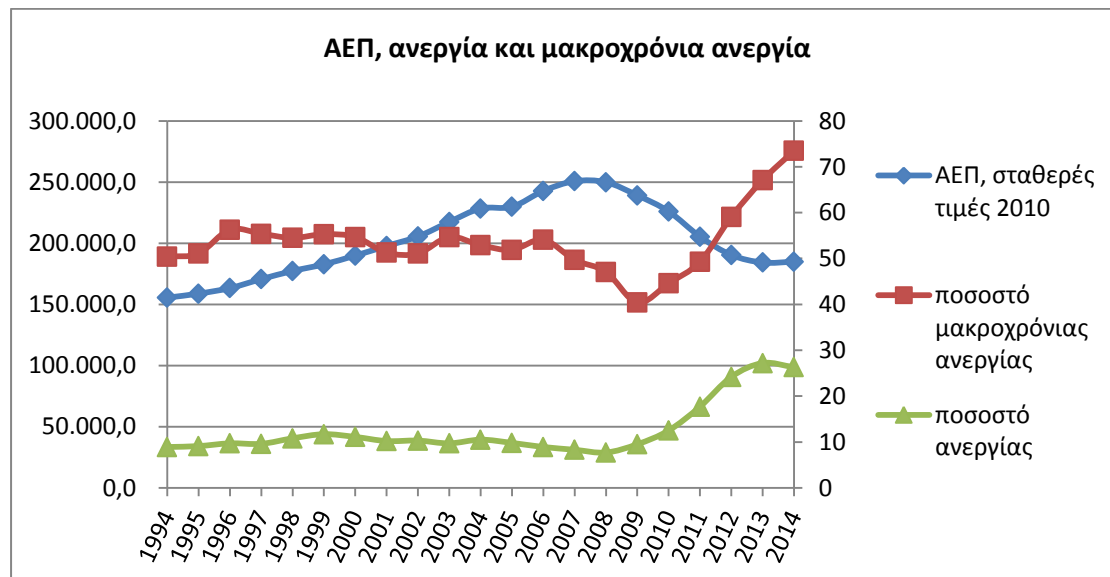
Τα δεδομένα προέρχονται από την Ελληνική Στατιστική Αρχή και τη Eurostat, τον ΟΟΣΑ και τη World Bank. Τα στοιχεία για την ανισότητα και τη φτώχεια βασίζονται στις έρευνες ECHP και EU-SILC που διεξάγονται σε πανευρωπαϊκό επίπεδο και ξεκίνησαν το 1994 η πρώτη και το 2002 η δεύτερη, ως συνέχεια της πρώτης. Πρόκειται για ετήσιες δειγματοληπτικές έρευνες που συλλέγουν στοιχεία σε κάθε χώρα σχετικά με το εισόδημα και τις συνθήκες διαβίωσης. Πρέπει να σημειωθεί εδώ ότι οι έρευνες κάθε έτους αφορούν τα εισοδήματα του προηγούμενου έτους. Η τελευταία έρευνα με δημοσιοποιημένα αποτελέσματα είναι αυτή του 2015, οπότε η ανάλυση φτάνει μέχρι και τα εισοδήματα του έτους 2014.

5.2 Η εξέλιξη των μεγεθών

Ξεκινώντας από την αγορά εργασίας, είναι, μάλλον, κοινότοπο να αναφέρουμε ότι κατά τα χρόνια της κρίσης σημειώθηκαν τεράστιες μεταβολές. Η βαθιά ύφεση οδήγησε σε εκτίναξη των ποσοστών ανεργίας. Όπως φαίνεται από το διάγραμμα 2 η

ανεργία υπερτριπλασιάστηκε ξεπερνώντας το 25% ενώ και η μακροχρόνια ανεργία σχεδόν διπλασιάστηκε φτάνοντας το 72%¹⁰.

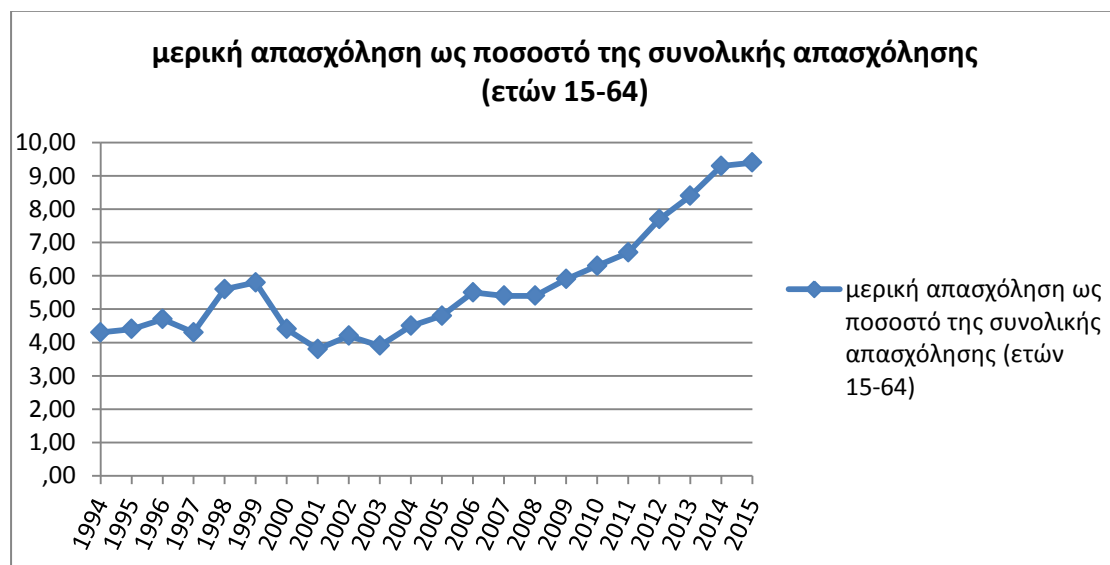
Διάγραμμα 2: ΑΕΠ σε σταθερές τιμές 2010 (αριστερός άξονας) και ποσοστά ανεργίας και μακροχρόνιας ανεργίας (δεξιός άξονας)



Πηγή: OECD (ΑΕΠ) και World Bank (ανεργία)

Αλλά και για όσους εξακολούθησαν να βρίσκονται εντός της αγοράς εργασίας οι συνθήκες μεταβλήθηκαν άρδην. Έτσι, η μερική απασχόληση ως ποσοστό της συνολικής απασχόλησης σχεδόν διπλασιάστηκε σε σχέση με τα ποσοστά που καταλάμβανε πριν την κρίση πλησιάζοντας, πλέον, το 10% (διάγραμμα 3).

Διάγραμμα 3: μερική απασχόληση ως ποσοστό της συνολικής απασχόλησης (15-64 ετών)

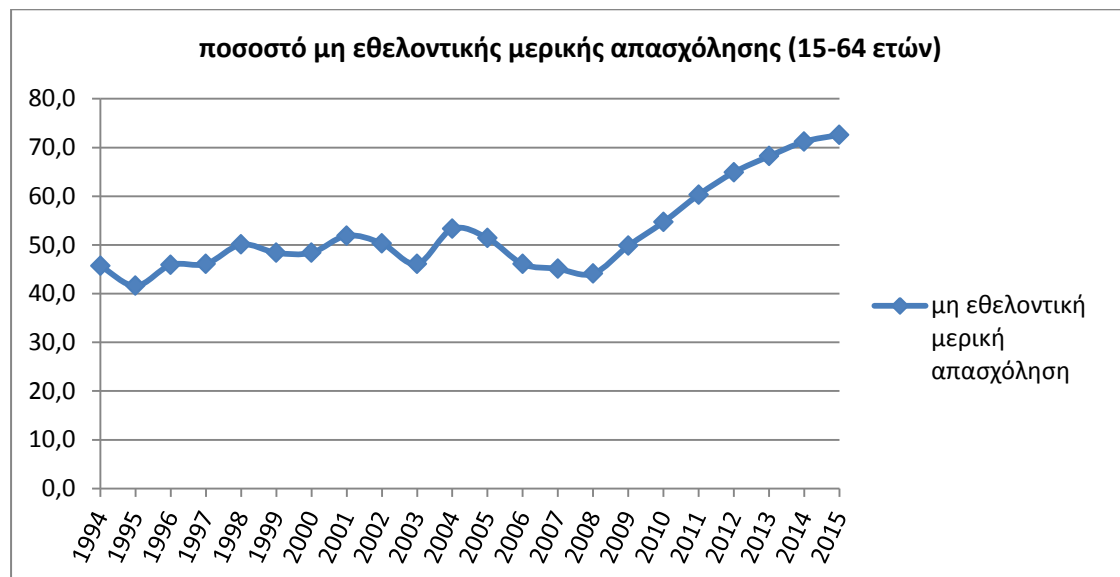


Πηγή: Eurostat

¹⁰ Οι αναλυτικοί πίνακες για όλα τα μεγέθη που θα αναφερθούν στη συνέχεια βρίσκονται στο παράρτημα

Η αύξηση της μερικής απασχόλησης αποτελεί, βέβαια, επιλογή των εργοδοτών αφού οι εργαζόμενοι συναινούν αναγκαστικά σε αυτό, όπως φανερώνει το διάγραμμα 4. Το ποσοστό των εργαζόμενων που αναγκάζονται σε μερική απασχόληση αυξήθηκε μέσα στα χρόνια της κρίσης κατά 65%

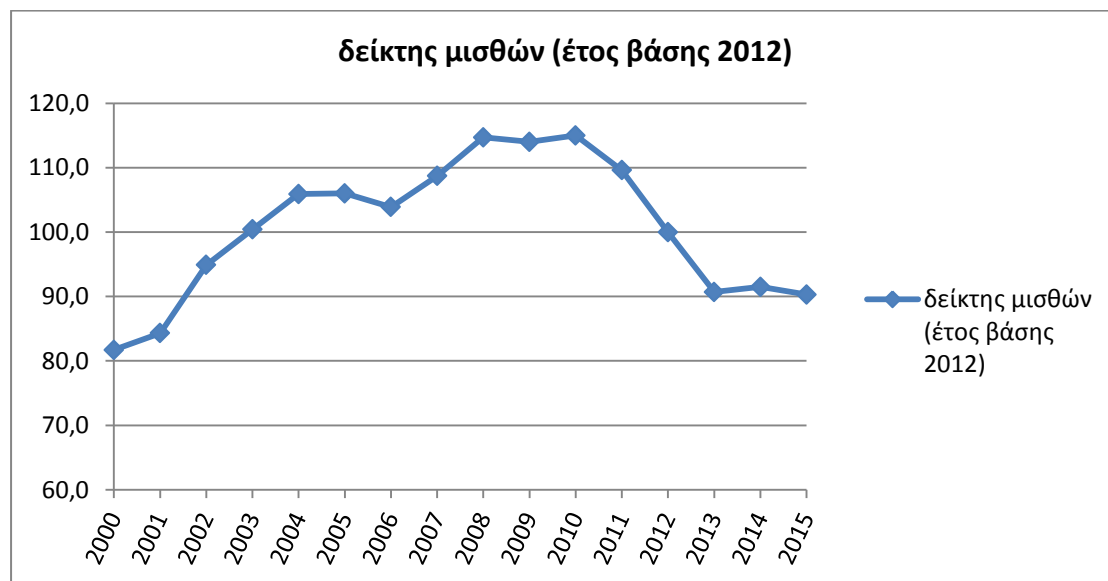
Διάγραμμα 4: μη εθελοντική μερική απασχόληση ως ποσοστό της συνολικής μερικής απασχόλησης (15-64 ετών)



Πηγή: Eurostat

Επίσης, οι μισθοί παρουσίασαν σημαντική μείωση. Ο δείκτης μισθών στο σύνολο της οικονομίας (που περιλαμβάνει τη βιομηχανία, τις κατασκευές και τις υπηρεσίες) μειώθηκε περισσότερο από 20%, όπως φαίνεται στο διάγραμμα 5.

Διάγραμμα 5: δείκτης μισθών στο σύνολο της οικονομίας (εκτός του πρωτογενή τομέα), έτος βάσης το 2012



Πηγή: Eurostat

Από την άλλη πλευρά, αντίστοιχη μείωση παρουσίασε και ο κατώτατος μισθός. Το διάγραμμα 6 δείχνει την εξέλιξη του πραγματικού κατώτατου μισθού εκφρασμένο σε μονάδες αγοραστικής δύναμης σε δολάρια ΗΠΑ. Είναι χαρακτηριστικό ότι βρίσκεται σε επίπεδα χαμηλότερα από το 1994.

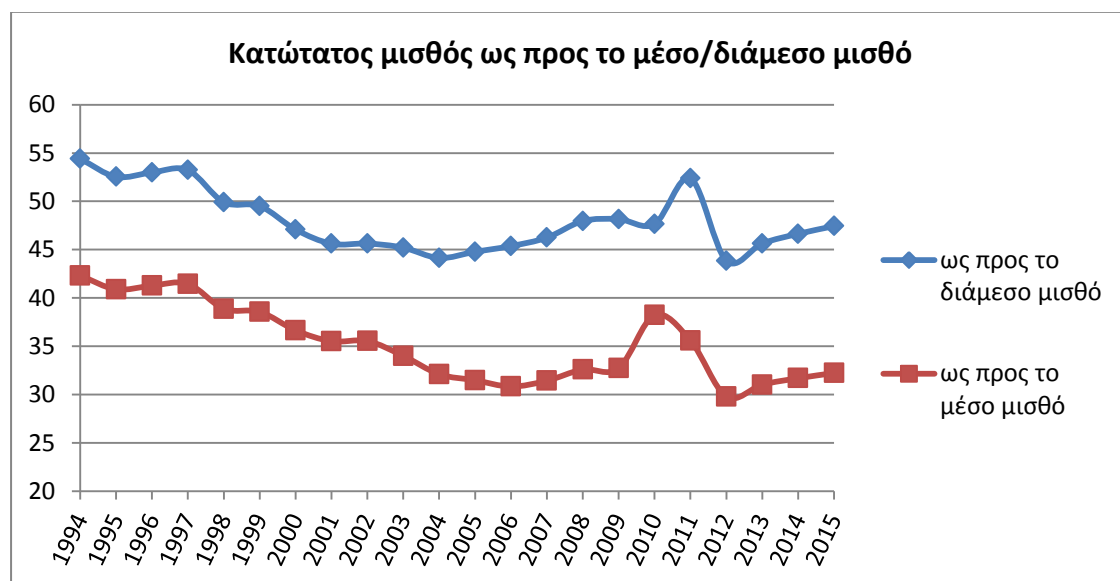
Διάγραμμα 6: ετήσιος πραγματικός κατώτατος μισθός, σε σταθερές τιμές 2014, σε usd purchasing power parities PPPs



Πηγή: OECD

Αξιοσημείωτη, επίσης, είναι η διαχρονική τάση μείωσης του κατώτατου μισθού ως ποσοστό του διάμεσου και, κυρίως, του μέσου μισθού, όπως φαίνεται στο διάγραμμα 7

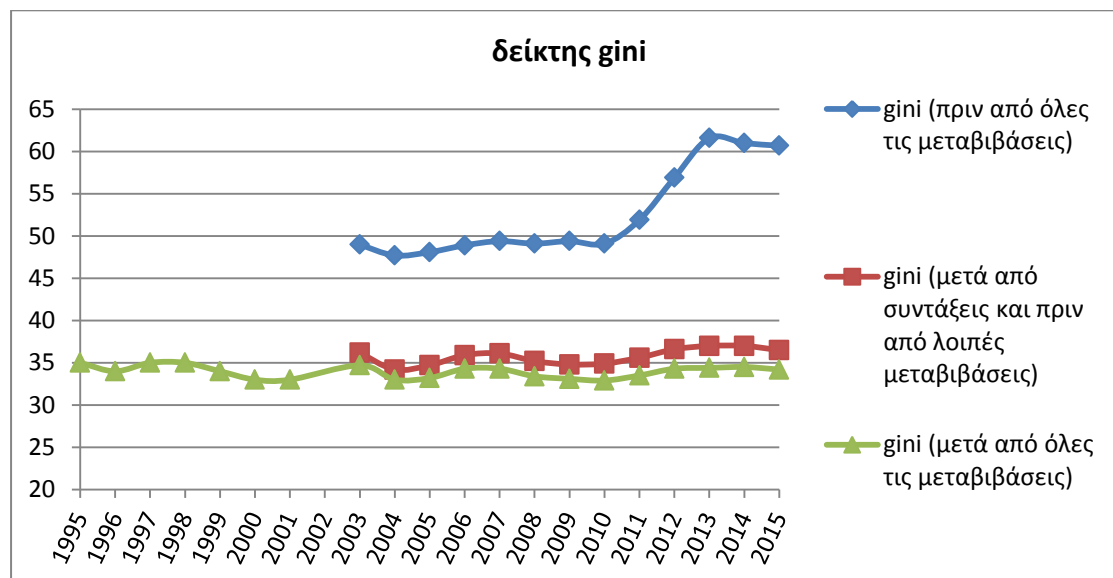
Διάγραμμα 7: κατώτατος μισθός ως ποσοστό του μέσου και διάμεσου μισθού



Πηγή: OECD

Σημαντικές αλλαγές υπήρξαν και στους δείκτες της οικονομικής ανισότητας. Η εξέλιξη του δείκτη gini πριν και μετά από όλες τις κοινωνικές μεταβιβάσεις φαίνεται στο διάγραμμα 8.

Διάγραμμα 8: δείκτης gini

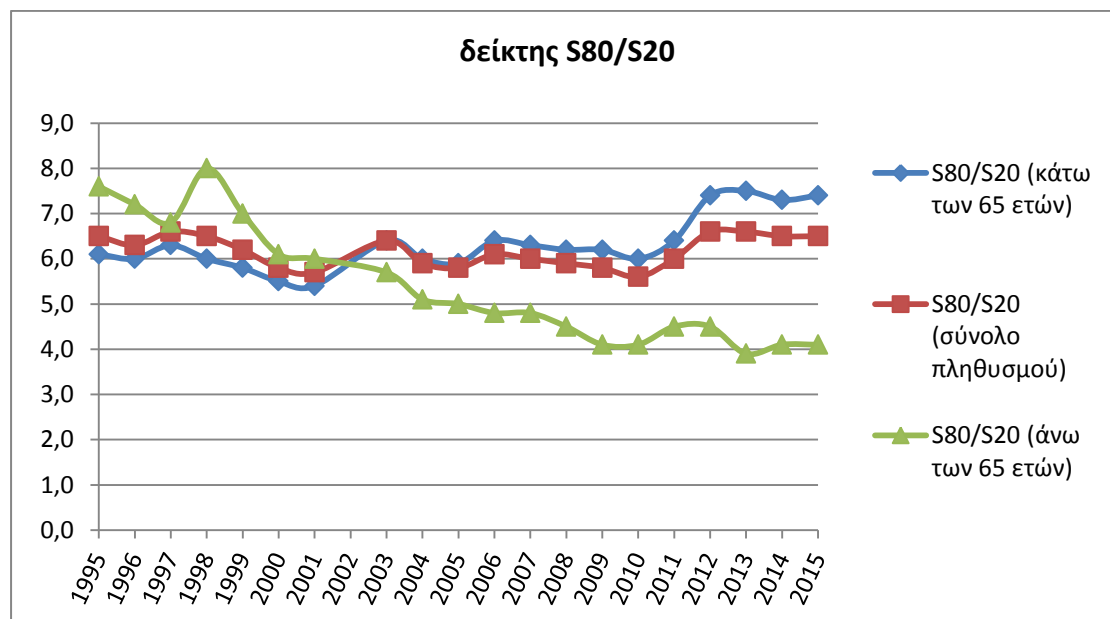


Πηγή: Eurostat

Όπως βλέπουμε ο δείκτης gini μετά από τις κοινωνικές μεταβιβάσεις παρέμεινε σχετικά σταθερός. Όταν λέμε κοινωνικές μεταβιβάσεις εννοούμε τις συντάξεις, τα κοινωνικά επιδόματα και κάθε είδους μεταβιβάσεις που κάνει το κράτος στα πλαίσια μιας αναδιανεμητικής πολιτικής. Όμως, ο αντίστοιχος δείκτης πριν τις κοινωνικές μεταβιβάσεις παρουσίασε σημαντική αύξηση σχεδόν 23% από το 2009 και έπειτα, γεγονός που υποδηλώνει ότι στα εισοδήματα, όπως αυτά διαμορφώθηκαν αρχικά από τη λειτουργία της οικονομίας μέσα στην περίοδο της κρίσης, παρατηρήθηκε αύξηση της ανισότητας. Η παρέμβαση του κράτους (μέσω της καταβολής συντάξεων και κοινωνικών επιδομάτων) φαίνεται να επιδρά καθοριστικά καθώς λειτουργεί σχετικά σταθεροποιητικά για τις ανισότητες στο σύνολο του πληθυσμού, περιορίζοντας το αρχικό εύρος των ανισοτήτων και μετριάζοντας την αύξηση τους σε σχεδόν 4%. Μάλιστα, αυτή η σταθεροποίηση φαίνεται να επέρχεται σχεδόν ολοκληρωτικά από τις συντάξεις καθώς αυτές από μόνες τους περιορίζουν την αύξηση των ανισοτήτων στο 4,5%.

Ο δείκτης S80/S20 φαίνεται στο διάγραμμα 9. Σημειώνουμε ότι ο δείκτης διαμορφώνεται με βάση τα εισοδήματα μετά από τις κοινωνικές μεταβιβάσεις και αναφέρεται στη σχέση μεταξύ του ανώτερου και κατώτερου εισοδηματικού πεμπτημορίου. Πρόκειται δηλαδή για τα δύο άκρα της κατανομής εισοδήματος.

Διάγραμμα 9: δείκτης S80/S20

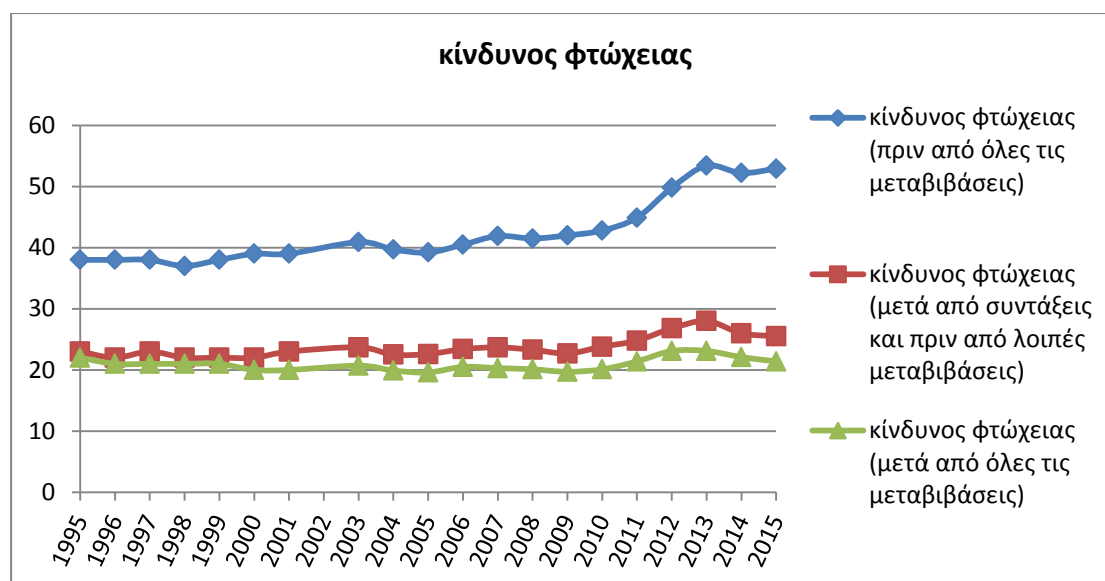


Πηγή: Eurostat

Παρατηρούμε ότι για το σύνολο του πληθυσμού υπήρξε μια ελαφρώς καθοδική πορεία μέχρι το ξέσπασμα της κρίσης αλλά από εκεί και πέρα κινήθηκε έντονα ανοδικά σημειώνοντας αύξηση 16%. Η εικόνα διαφοροποιείται αν διαχωρίσουμε τον πληθυσμό σε άνω και κάτω των 65 ετών. Στους άνω των 65 ετών δεν αντιστράφηκε η καθοδική πορεία του δείκτη μέσα στην κρίση. Αντίθετα, στους κάτω των 65 ετών φαίνεται ότι ο δείκτης αυξήθηκε έντονα σε ποσοστό 23%. Από αυτό μπορούμε να συμπεράνουμε ότι στις ηλικίες όπου οι συντάξεις είναι η βασική πηγή εισοδήματος οι ανισότητες διατηρούνται τουλάχιστον σταθερές. Κάτι που ταυτίζεται με το συμπέρασμα της εικόνας του δείκτη gini, ότι, δηλαδή, η συμβολή του κράτους (μέσω της καταβολής των συντάξεων) είναι καθοριστική για τη μη διεύρυνση των ανισοτήτων. Αντίθετα, στις παραγωγικές ηλικίες όπου τα εισοδήματα των ατόμων διαμορφώνονται κατά βάση από τις συνθήκες που διαμορφώνονται στην αγορά εργασίας οι ανισότητες έχουν αυξηθεί κατά τη διάρκεια της κρίσης. Σε αυτές τις ηλικίες η παρέμβαση του κράτους είναι μηδαμινή με αποτέλεσμα να μην μπορεί να αμβλύνει τις ανισότητες που δημιουργεί η αγορά εργασίας.

Ανάλογη εικόνα παίρνουμε και από τον δείκτη του κινδύνου φτώχειας, όπως φαίνεται στο διάγραμμα 10. Οι κοινωνικές μεταβιβάσεις αμβλύνουν κάπως χωρίς να μπορούν να αναχαιτίσουν την σημαντική άνοδο του ποσοστού των φτωχών που έχει σημειωθεί μετά το ξέσπασμα της κρίσης. Συγκεκριμένα, οι φτωχοί μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις αυξήθηκαν κατά 6,5%, ενώ οι φτωχοί πριν τις κοινωνικές μεταβιβάσεις αυξήθηκαν κατά σχεδόν 23,5%.

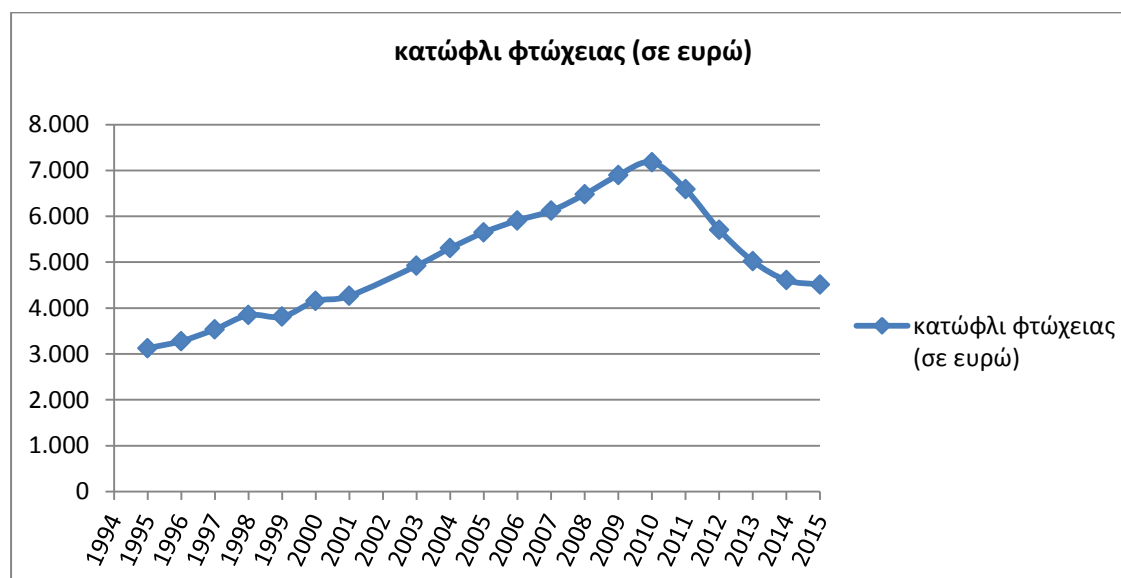
Διάγραμμα 10: κίνδυνος φτώχειας



Πηγή: Eurostat

Αξίζει, σε αυτό το σημείο να τονίσουμε ότι ο κίνδυνος φτώχειας (ποσοστό φτώχειας) προκύπτει με βάση τη γραμμή φτώχειας που ορίζεται στο 60% του διάμεσου εισοδήματος κάθε έτους, όπως αναφέραμε και στο κεφάλαιο 2. Δηλαδή, όσοι βρίσκονται εισοδηματικά κάτω από τη γραμμή φτώχειας χαρακτηρίζονται ως φτωχοί. Η εξέλιξη, όμως, των εισοδημάτων μέσα στην κρίση είναι τέτοια που το διάμεσο εισόδημα συνεχώς μειώνεται, με αποτέλεσμα να απαιτούνται όλο και μικρότερα εισοδήματα για να ξεπερνά κάποιος τη γραμμή φτώχειας ώστε να μη χαρακτηρίζεται ως φτωχός. Έτσι, η γραμμή φτώχειας μειώθηκε από το 2008 μέχρι το 2015 κατά 30% (διάγραμμα 11). Συγκεκριμένα από τα 6.480€ μειώθηκε στα 4.512€.

Διάγραμμα 11: κατώφλι φτώχειας ανά άτομο

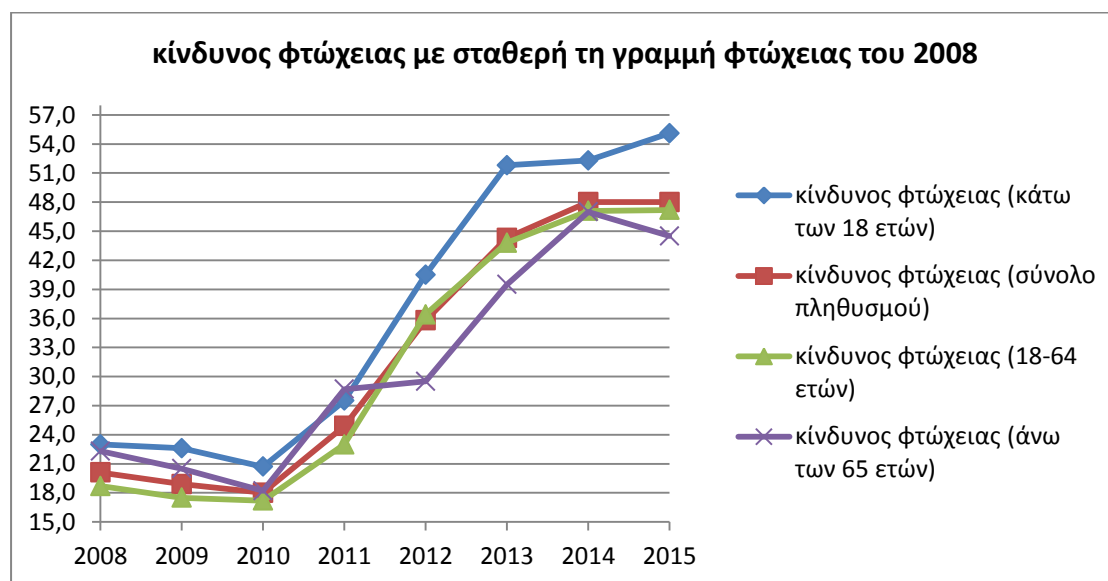


Πηγή: Eurostat

Αν διατηρούσαμε σταθερή τη γραμμή φτώχειας στα εισοδήματα του 2008, πριν ξεσπάσει, δηλαδή, η κρίση, τότε θα παίρναμε μια εντελώς αποκαρδιωτική εικόνα για

τις συνθήκες διαβίωσης του συνόλου του πληθυσμού. Η εικόνα αυτή φαίνεται στο διάγραμμα 12.

Διάγραμμα 12: κίνδυνος φτώχειας με σταθερή τη γραμμή φτώχειας του 2008

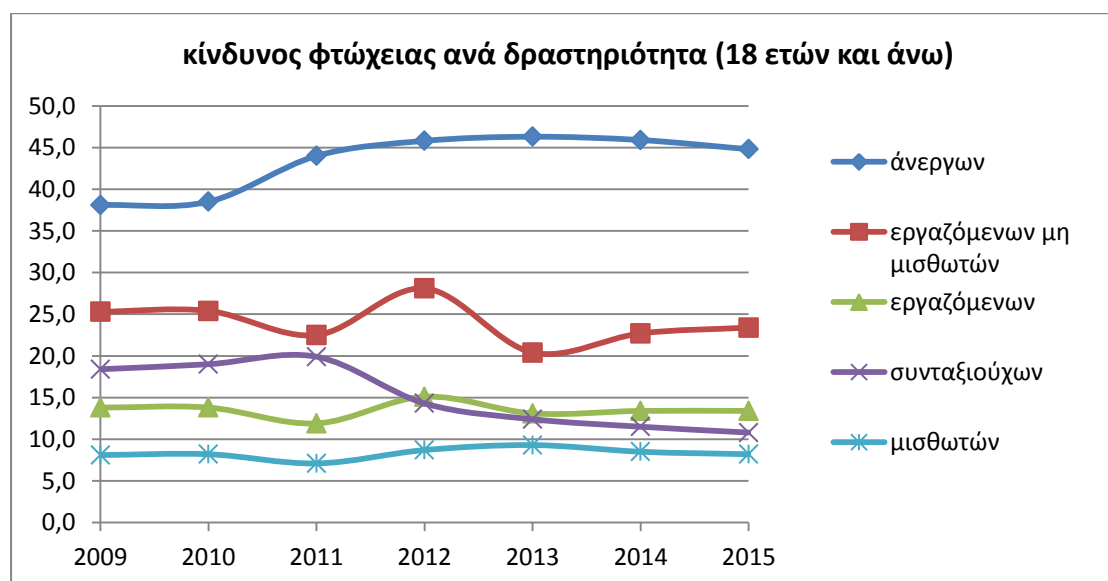


Πηγή: Eurostat

Όπως φαίνεται, σχεδόν ο μισός πληθυσμός θα χαρακτηριζόταν, πλέον, φτωχός με βάση τα δεδομένα του 2008. Και αυτό αγγίζει όλες τις ηλικιακές ομάδες σχεδόν με τον ίδιο τρόπο.

Η διαμόρφωση του ποσοστού φτώχειας μέσα στην κρίση για συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες (με βάση την πιο συχνή δραστηριότητα τους) φαίνεται στο διάγραμμα 13. Είναι φανερό ότι η ομάδα με τον υψηλότερο κίνδυνο φτώχειας αλλά και τη μεγαλύτερη αύξηση αυτού του κινδύνου (+17,5%) είναι οι άνεργοι.

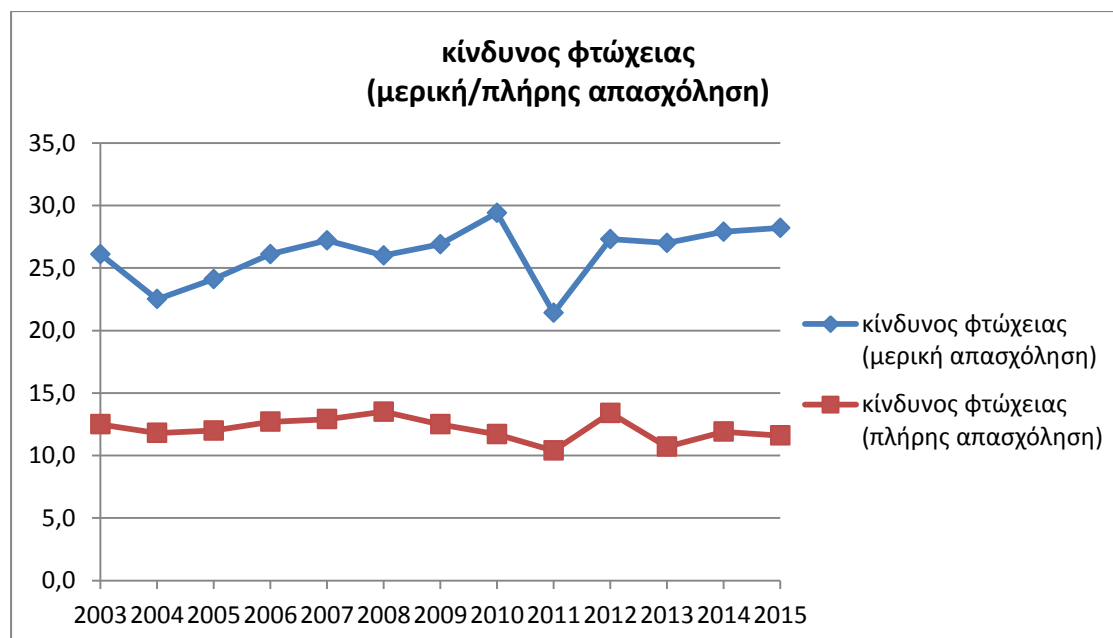
Διάγραμμα 13: κίνδυνος φτώχειας ανά κύρια δραστηριότητα



Πηγή: Eurostat

Σε ό,τι αφορά τη διάκριση μεταξύ πλήρους και μερικής απασχόλησης, οι εργαζόμενοι μερικής απασχόλησης αντιμετωπίζουν σημαντικά μεγαλύτερο κίνδυνο φτώχειας, όπως άλλωστε δείχνει και το διάγραμμα 14. Τα ποσοστά τους, ωστόσο, δεν δείχνουν να μεταβάλλονται σημαντικά λόγω της κρίσης.

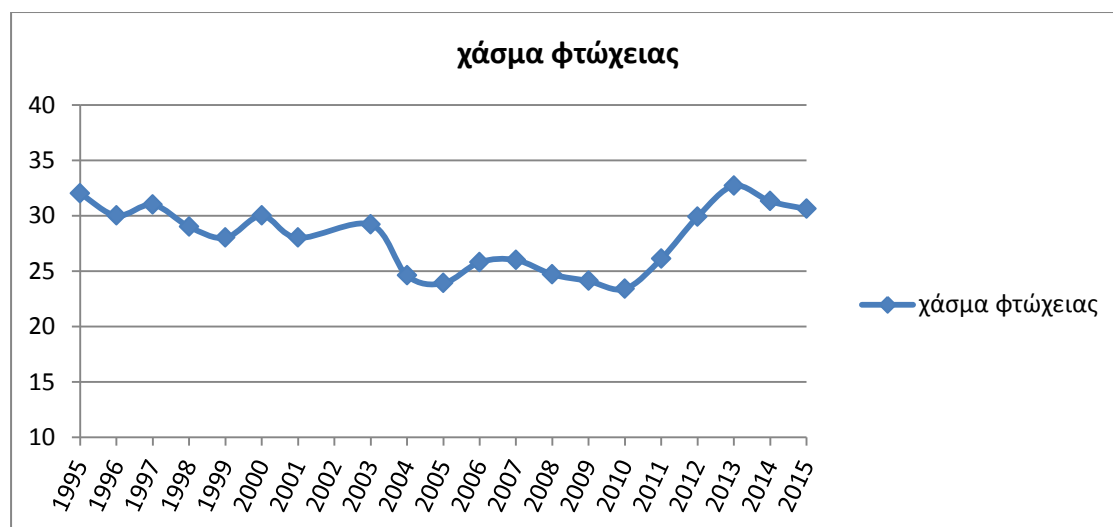
Διάγραμμα 14: κίνδυνος φτώχειας για εργαζόμενους πλήρους και μερικής απασχόλησης



Πηγή: Eurostat

Τέλος, ενδιαφέρον παρουσιάζει η εξέλιξη του χάσματος φτώχειας, που δείχνει πόσο απέχουν κατά μέσο όρο οι φτωχοί από τη γραμμή φτώχειας ως ποσοστό αυτής. Όπως φαίνεται στο διάγραμμα 15 το χάσμα φτώχειας παρουσίασε σημαντική αύξηση 30% μέσα στην κρίση. Κάτι που σημαίνει ότι όχι μόνο αυξάνονται οι φτωχοί αλλά αυξάνεται και το βάθος της φτώχειας τους. Με άλλα λόγια, καθίσταται όλο και πιο δύσκολο να βγουν από την δύσκολη οικονομική κατάσταση στην οποία βρίσκονται.

Διάγραμμα 15: χάσμα φτώχειας



Πηγή: Eurostat

5.3 Στατιστική επεξεργασία – Μέθοδος

Για να διαπιστώσουμε τη σχέση της ανισότητας και της φτώχειας με την απασχόληση εφαρμόσαμε μοντέλα απλής γραμμικής παλινδρόμησης με τη μέθοδο των ελαχίστων τετραγώνων χρησιμοποιώντας ως εξαρτημένες μεταβλητές το δείκτη gini, το δείκτη S80/S20, τον κίνδυνο φτώχειας (πριν και μετά από όλες τις κοινωνικές μεταβιβάσεις) και το χάσμα φτώχειας. Ως ερμηνευτικές μεταβλητές χρησιμοποιήσαμε το ποσοστό ανεργίας, το ποσοστό μακροχρόνιας ανεργίας, το ποσοστό μη εθελοντικής μερικής απασχόλησης και τον κατώτατο μισθό.

Για όλες τις μεταβλητές χρησιμοποιήσαμε τη λογαριθμική τους έκφραση εκτός από εκείνες που δεν ήταν στάσιμες και για τις οποίες χρησιμοποιήσαμε τις πρώτες διαφορές λογαρίθμων προκειμένου να διασφαλίσουμε τη στασιμότητα τους. Για τη στασιμότητα των χρονοσειρών εφαρμόστηκε ο έλεγχος KPSS¹¹.

Οι παλινδρομήσεις είναι της μορφής:

$$\ln Y_i = c + \beta \ln X_j + e_t$$

ή (όταν χρησιμοποιούνται οι πρώτες διαφορές λογαρίθμων)

$$\ln \left(\frac{Y_{it}}{Y_{it-1}} \right) = c + \beta \ln \left(\frac{X_{jt}}{X_{jt-1}} \right) + e_t$$

$$e_t \sim N(0, \sigma^2)$$

Όπου:

Y_i η κάθε φορά εξαρτημένη μεταβλητή (lgini, lS80/S20, κίνδυνος φτώχειας προ μεταβιβάσεων (lpronp), κίνδυνος φτώχειας μετά μεταβιβάσεων (lpronm), χάσμα φτώχειας (lxasma))

c η σταθερά του μοντέλου

β ο συντελεστής της ερμηνευτικής μεταβλητής

X_j η κάθε φορά ερμηνευτική μεταβλητή (ποσοστό ανεργίας (lanergia), ποσοστό μακροχρόνιας ανεργίας (lmakro), ποσοστό μη εθελοντικής μερικής απασχόλησης (linv), κατώτατος μισθός σε ετήσια βάση (lkat))

e_t τα κατάλοιπα του μοντέλου

t το έτος

Η ερμηνεία των παλινδρομήσεων με λογάριθμους είναι ότι κάθε 1% μεταβολής της ερμηνευτικής μεταβλητής σχετίζεται με β% μεταβολής της εξαρτημένης μεταβλητής.

Τα μοντέλα εφαρμόστηκαν για το σύνολο της εξεταζόμενης περιόδου (1994-2014) ενώ σε κάποιες περιπτώσεις (όπου έδιναν στατιστικά σημαντικό αποτέλεσμα) χρησιμοποιήθηκαν ψευδομεταβλητές για να διαχωριστεί η περίοδος πριν και μετά την κρίση. Για το έτος 2002, λόγω της μετάβασης από τις έρευνες ECHP στις EU-SILC, η Eurostat δεν δημοσίευσε στοιχεία ανισότητας και φτώχειας. Για το συγκεκριμένο έτος εφαρμόσαμε την τεχνική του interpolation παίρνοντας το μέσο όρο του προηγούμενου και του επόμενου έτους.

¹¹ Kwiatkowski, Phillips, Schmidt, Shin. Τα αποτελέσματα του ελέγχου βρίσκονται στο παράρτημα

Τέλος, τα προβλήματα αυτοσυσχέτισης και ετεροσκεδαστικότητας αντιμετωπίστηκαν είτε με τη χρήση μοντέλων ARMA είτε με τη χρήση robust standard errors (HAC (Newey-West)). Στα μοντέλα ARMA για την αυτοσυσχέτιση των καταλοίπων εφαρμόστηκε ο έλεγχος Breusch-Godfrey και για την ετεροσκεδαστικότητα ο έλεγχος Arch. Ενδεικτικά, για το σκοπό αυτό παραθέτουμε στους πίνακες που ακολουθούν το κριτήριο Durbin-Watson που με τιμές γύρω στο 2 υποδηλώνει την μη ύπαρξη αυτοσυσχέτισης α' βαθμού (Ντεγιαννάκης, 2014). Συνεπώς, τα συμπεράσματα που ακολουθούν είναι συμβατά με τις υποθέσεις της στατιστικής συμπερασματολογίας.

Κάποια περιγραφικά στατιστικά των μεταβλητών παρατίθενται στους πίνακες 1 και 2.

Πίνακας 1: περιγραφικά στατιστικά των εξαρτημένων μεταβλητών

	LGINI	LS80S20	LPOVM	LPOVP	LXASMA
Mean	3.524323	1.816982	3.037507	3.738508	3.328573
Median	3.526361	1.808289	3.030134	3.701302	3.353407
Maximum	3.555348	1.887070	3.139833	3.977811	3.487375
Minimum	3.493473	1.722767	2.975530	3.610918	3.152736
Std. Dev.	0.021274	0.054356	0.047818	0.116532	0.104629
Skewness	-0.069798	-0.102106	0.807261	1.082053	-0.262115
Kurtosis	1.686914	1.611861	2.815357	2.819406	1.746589
Jarque-Bera	1.525722	1.722552	2.310680	4.126470	1.615123
Probability	0.466330	0.422622	0.314950	0.127042	0.445944
Sum	74.01078	38.15662	63.78764	78.50866	69.90003
Sum Sq. Dev.	0.009052	0.059091	0.045731	0.271596	0.218946
Observations	21	21	21	21	21

Πηγή: επεξεργασία στοιχείων – Eviews 8

Πίνακας 2: περιγραφικά στατιστικά των ερμηνευτικών μεταβλητών

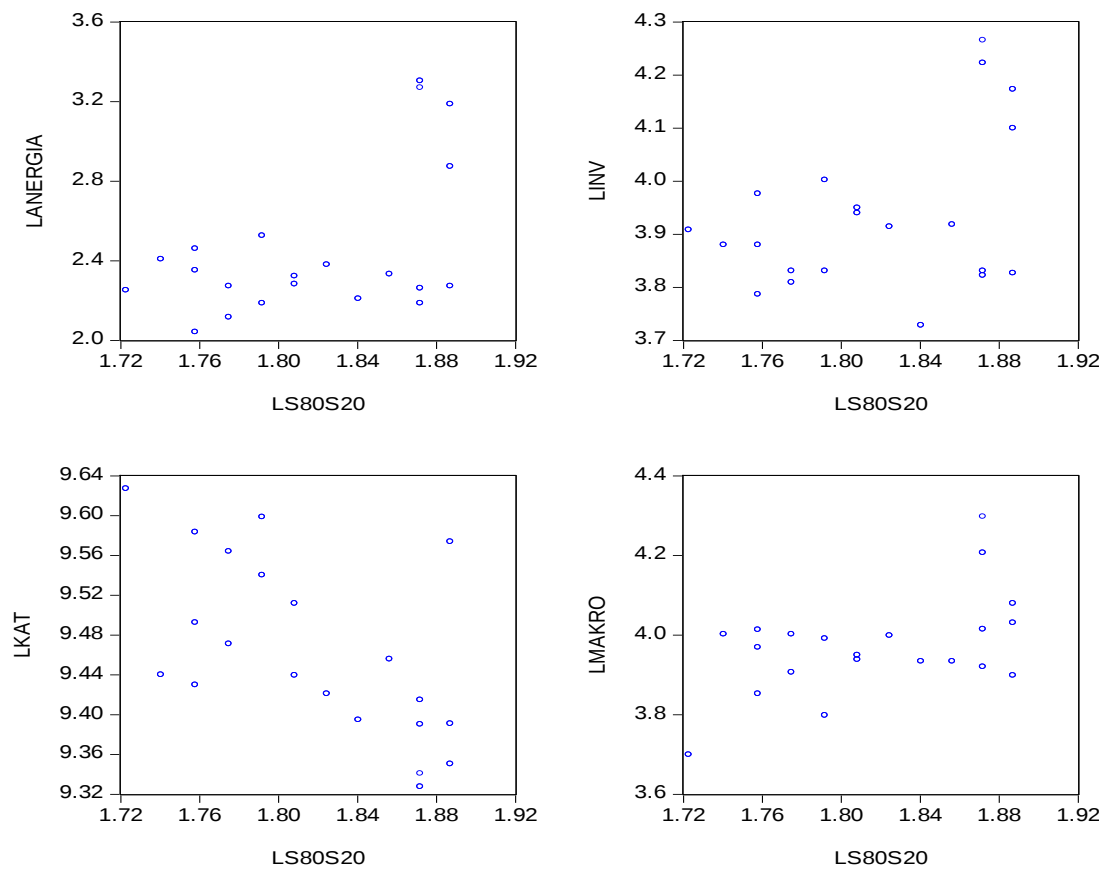
	LANERGIA	LMAKRO	LINV	LKAT
Mean	2.451808	3.972821	3.932874	9.464586
Median	2.322388	3.968403	3.908015	9.439959
Maximum	3.303217	4.297285	4.265493	9.627088
Minimum	2.041220	3.698830	3.728100	9.327474
Std. Dev.	0.375255	0.126171	0.146149	0.089159
Skewness	1.396272	0.503649	0.988199	0.274663
Kurtosis	3.591529	4.360549	3.044456	1.953669
Jarque-Bera	7.129679	2.507525	3.419613	1.221995
Probability	0.028302	0.285429	0.180901	0.542809
Sum	51.48796	83.42925	82.59036	198.7563
Sum Sq. Dev.	2.816320	0.318381	0.427191	0.158986
Observations	21	21	21	21

Πηγή: επεξεργασία στοιχείων – Eviews 8

5.4 Η σχέση της απασχόλησης με τις ανισότητες

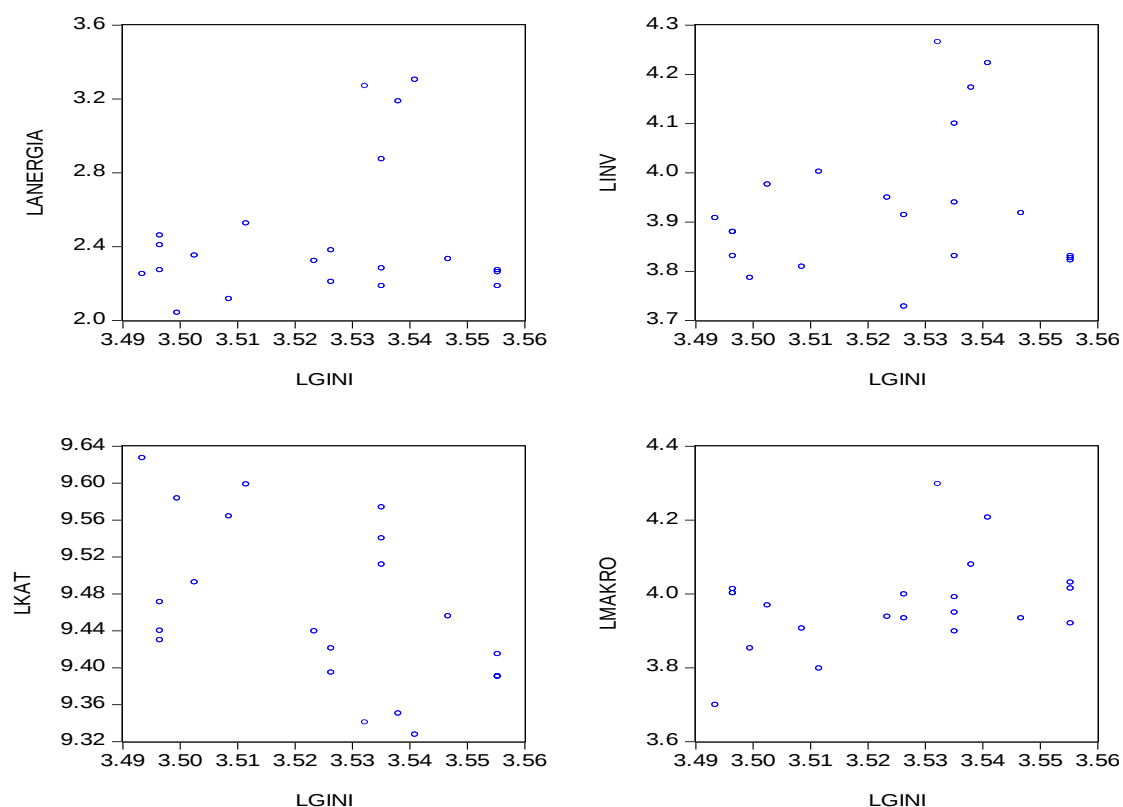
Ήδη, από τα γραφήματα scatter φαίνεται ότι τόσο ο δείκτης S80/S20 (διάγραμμα 16) όσο και ο δείκτης gini (διάγραμμα 17) έχουν θετική σχέση με όλες τις ερμηνευτικές μεταβλητές εκτός από τον κατώτατο μισθό με τον οποίο έχουν αρνητική σχέση.

Διάγραμμα 16: scatter S80/S20 με τις ερμηνευτικές μεταβλητές



Πηγή: επεξεργασία στοιχείων – Eviews 8

Διάγραμμα 17: scatter gini με τις ερμηνευτικές μεταβλητές



Πηγή: επεξεργασία στοιχείων – Eviews 8

Αντίστοιχη εικόνα παίρνουμε από τον πίνακα 3 που δείχνει το βαθμό συσχέτισης των μεταβλητών.

Πίνακας 3: βαθμός συσχέτισης των μεταβλητών για την ανισότητα

Correlation	LGINI	LS80S20
LGINI	1.000000	
LS80S20	0.899989	1.000000
LANERGIA	0.229053	0.502873
LMAKRO	0.367336	0.500524
LINV	0.179206	0.401188
LKAT	-0.507070	-0.607885

Πηγή: επεξεργασία στοιχείων – Eviews 8

Τα αποτελέσματα των παλινδρομήσεων επιβεβαιώνουν την εικόνα των διαγραμμάτων και του πίνακα συσχέτισης (θετικά πρόσημα για τους συντελεστές β της ανεργίας και της μερικής απασχόλησης και αρνητικό πρόσημο για τον συντελεστή β του κατώτατου μισθού) και δείχνουν ότι αυτές οι σχέσεις είναι στατιστικά σημαντικές, όπως φαίνεται στον πίνακα 4.

Πίνακας 4: αποτελέσματα παλινδρομήσεων για την ανισότητα

α/α	εξαρτημένη μεταβλητή	ερμηνευτικές μεταβλητές			όροι arma ή robust std errors	R ²	κριτήριο Durbin-Watson
		ανεργία	μη εθελοντική μερική απασχόληση	κατώτατος μισθός			
1	S80/S20	0,074** (0,030) 2,410			arma (0,1)	0,74	1,51
2	S80/S20		0,156** (0,079) 2,210		arma (0,1)	0,72	1,31
3	S80/S20			-0,189* (0,106) -1,788	arma (0,1)	0,70	1,63
4	gini			-0,121*** (0,034) -3,536	HAC	0,26	
5	S80/S20			-0,371*** (0,091) -4,090	HAC	0,37	

Παρατηρήσεις: 1) επίπεδο στατιστικής σημαντικότητας β: * 90%, ** 95%, *** 99%. 2) σε παρένθεση τα std errors και σε απόλυτο οι τιμές t-stat. 3) σε όλες τις παλινδρομήσεις χρησιμοποιούνται οι λογάριθμοι των μεταβλητών.

Πιο συγκεκριμένα, από τις παλινδρομήσεις 1, 2 και 3 προκύπτει ότι η μη εθελοντική μερική απασχόληση μπορεί να ερμηνεύσει το ίδιο καλά με την ανεργία (σχεδόν ίσα R²) τις ανισότητες που εκφράζονται από το δείκτη S80/S20. Μάλιστα, η επίδραση της μερικής απασχόλησης δείχνει μεγαλύτερη καθώς ο συντελεστής β είναι διπλάσιος. 1% αύξηση του ποσοστού της μερικής απασχόλησης σχετίζεται με 0,16% αύξηση του δείκτη S80/S20. Αντίστοιχα, 1% αύξηση του ποσοστού της ανεργίας σχετίζεται με 0,07% αύξηση του δείκτη S80/S20. Σημαντική φαίνεται ότι είναι και η επίδραση του κατώτατου μισθού (σε χαμηλότερο επίπεδο 90%) καθώς 1% αύξησή του οδηγεί σε μείωση των ανισοτήτων κατά 0,19%.

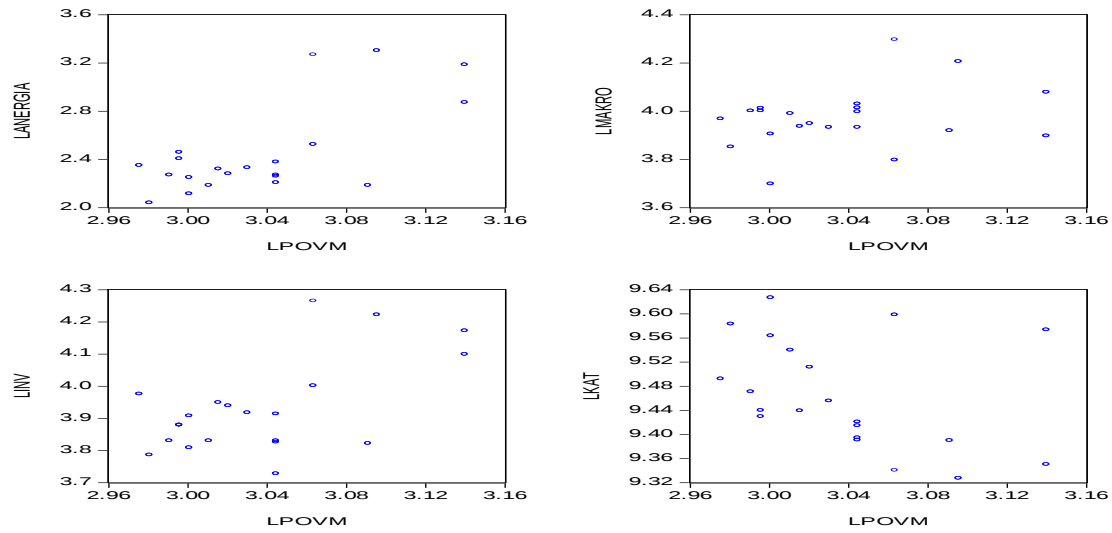
Από την άλλη, δεν μπόρεσε να διερευνηθεί κάποια στατιστικά σημαντική σχέση του δείκτη gini με την ανεργία και τη μερική απασχόληση. Αυτό, ίσως, σχετίζεται με το γεγονός ότι ο δείκτης gini αναφέρεται κυρίως στο μέσον της κατανομής εισοδημάτων, σε κλίμακες δηλαδή που δεν επηρεάζονται τόσο πολύ από τους άνεργους και τους χαμηλόμισθους της μερικής απασχόλησης.

Παρόλα αυτά, ο κατώτατος μισθός δείχνει ότι επηρεάζει τον δείκτη gini. Από τις παλινδρομήσεις 4 και 5 φαίνεται ότι 1% αύξηση του κατώτατου μισθού συνδέεται με 0,12% μείωση του δείκτη gini. Είναι, όμως φανερό, ότι ο κατώτατος μισθός έχει μεγαλύτερη επίδραση στον δείκτη S80/S20. Τόσο η ερμηνευτικότητα (R²) όσο και ο συντελεστής β του 5^{ου} μοντέλου είναι μεγαλύτερα από αυτά του 4^{ου} μοντέλου. Μια αύξηση 1% του κατώτατου μισθού μπορεί να οδηγήσει σε μείωση κατά 0,37% του δείκτη S80/S20.

5.5 Η σχέση της απασχόλησης με τη φτώχεια

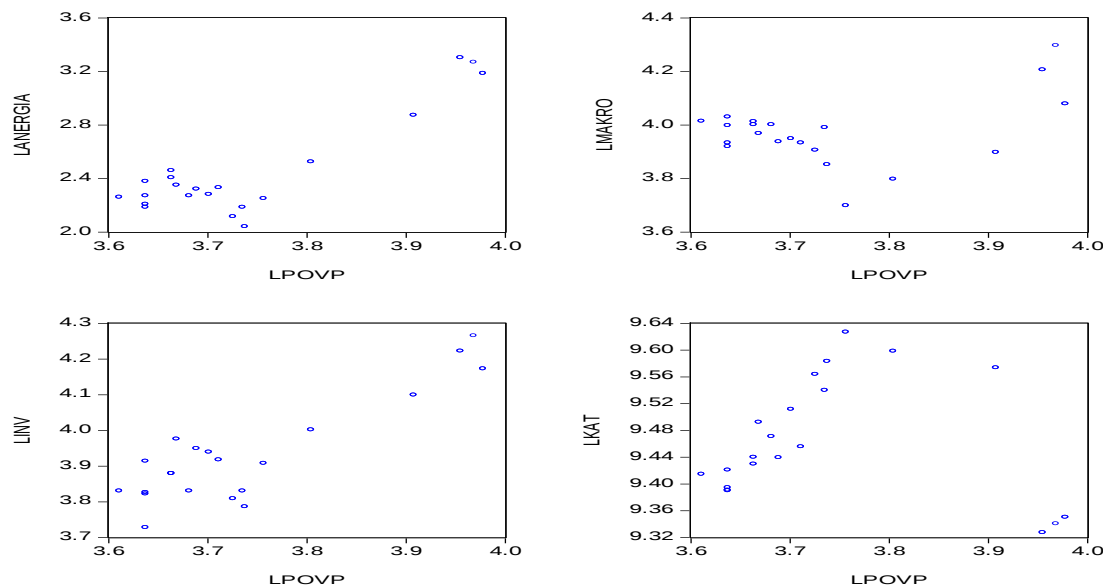
Από τα γραφήματα scatter φαίνεται ότι τόσο ο δείκτης κινδύνου φτώχειας μετά τις μεταβιβάσεις (διάγραμμα 18) όσο και ο αντίστοιχος προ μεταβιβάσεων (διάγραμμα 19) έχουν θετική σχέση με όλες τις ερμηνευτικές μεταβλητές εκτός από τον κατώτατο μισθό με τον οποίο έχουν αρνητική σχέση. Το ίδιο ισχύει και για το χάσμα φτώχειας (διάγραμμα 20).

Διάγραμμα 18: scatter κινδύνου φτώχειας μετά από μεταβιβάσεις με τις ερμηνευτικές μεταβλητές



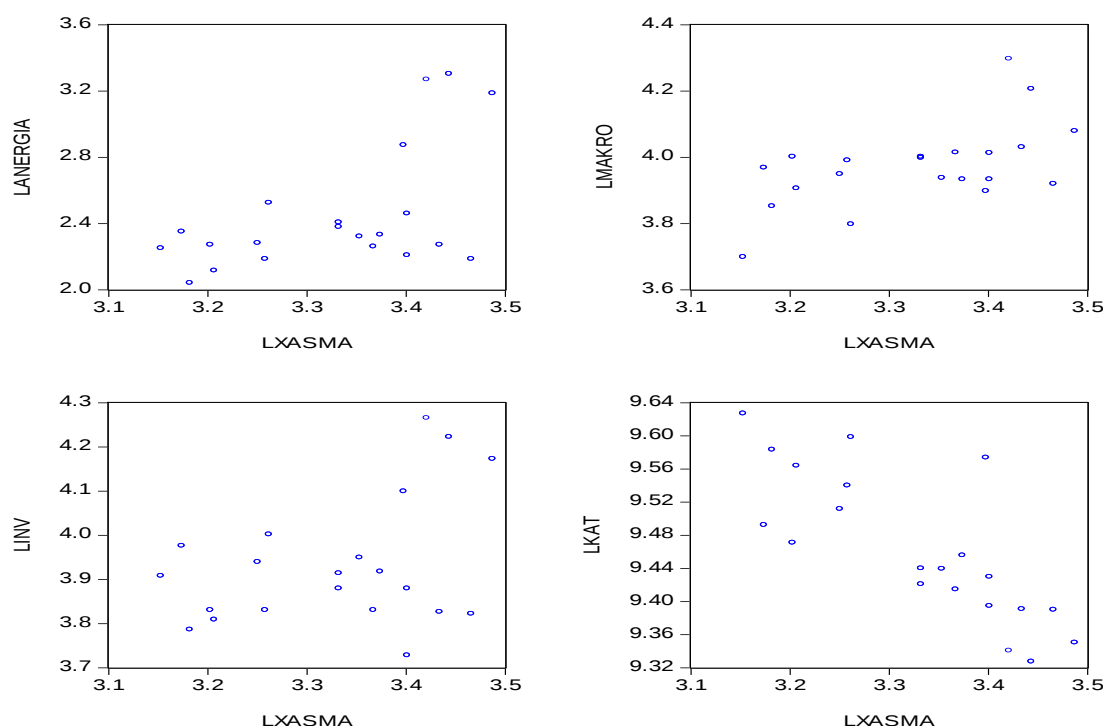
Πηγή: επεξεργασία στοιχείων – Eviews 8

Διάγραμμα 19: scatter κινδύνου φτώχειας προ μεταβιβάσεων με τις ερμηνευτικές μεταβλητές



Πηγή: επεξεργασία στοιχείων – Eviews 8

Διάγραμμα 20: scatter χάσματος φτώχειας με τις ερμηνευτικές μεταβλητές



Πηγή: επεξεργασία στοιχείων - Eviews 8

Αντίστοιχη εικόνα με αυτή των γραφημάτων scatter παίρνουμε και από τον πίνακα 5 που δείχνει το βαθμό συσχέτισης των μεταβλητών. Ενδιαφέρον παρουσιάζει ο σχετικά χαμηλός βαθμός συσχέτισης του κινδύνου φτώχειας πριν και μετά τις μεταβιβάσεις (61,7%), κάτι που θα μας απασχολήσει και στη συνέχεια.

Πίνακας 5: βαθμός συσχέτισης των μεταβλητών για τη φτώχεια

Correlation	LPOVM	LPOVP	LXASMA
LPOVM	1.000000		
LPOVP	0.617133	1.000000	
LXASMA	0.734424	0.270026	1.000000
LANERGIA	0.682204	0.873052	0.549942
LMAKRO	0.288587	0.391156	0.567568
LINV	0.590857	0.876747	0.370144
LKAT	-0.375387	-0.106672	-0.791616

Πηγή: επεξεργασία στοιχείων - Eviews 8

Τα αποτελέσματα των παλινδρομήσεων επιβεβαιώνουν την εικόνα των διαγραμμάτων και του πίνακα συσχέτισης (θετικά πρόσημα για τους συντελεστές β της ανεργίας και της μερικής απασχόλησης και αρνητικό πρόσημο για τον συντελεστή β του κατώτατου μισθού) και δείχνουν ότι αυτές οι σχέσεις είναι στατιστικά σημαντικές, όπως φαίνεται στον πίνακα 6.

Πίνακας 6: αποτελέσματα παλινδρομήσεων για τη φτώχεια

α/α	εξαρτημένη μεταβλητή	ερμηνευτικές μεταβλητές				όροι arma ή robust std errors	R ²	κριτήριο Durbin-Watson
		ανεργία	μη εθελοντική μερική απασχόληση	μακροχρόνια ανεργία	κατώτατος μισθός			
1	κίνδυνος φτώχειας μετά μεταβιβάσεων	0,089** (0,030) 2,914				arma (2,0)	0,76	1,54
2	κίνδυνος φτώχειας μετά μεταβιβάσεων		0,174** (0,079) 2,210			arma (2,0)	0,75	1,70
3	κίνδυνος φτώχειας μετά μεταβιβάσεων	0,010*** [<2012] (0,002) 4,675 -0,024*** [>=2012] (0,002) -11,810				HAC	0,45	
4	κίνδυνος φτώχειας προ μεταβιβάσεων	0,011*** [<2012] (0,002) 5,309 -0,041*** [>=2012] (0,002) -19,936				HAC	0,65	
5	κίνδυνος φτώχειας μετά μεταβιβάσεων		0,247** (0,085) 2,893	-0,267** (0,124) -2,148	-0,380** (0,165) -2,311	HAC	0,51	
6	χάσμα φτώχειας	0,221*** (0,072) 3,060				arma (1,0)	0,73	2,01
7	χάσμα φτώχειας		0,356* (0,177) 2,010			arma (1,0)	0,65	1,80
8	χάσμα φτώχειας	0,153*** (0,047) 3,260				HAC	0,30	
9	χάσμα φτώχειας			0,471*** (0,101) 4,644		HAC	0,32	
10	χάσμα φτώχειας				-0,929*** (0,151) -6,136	HAC	0,63	

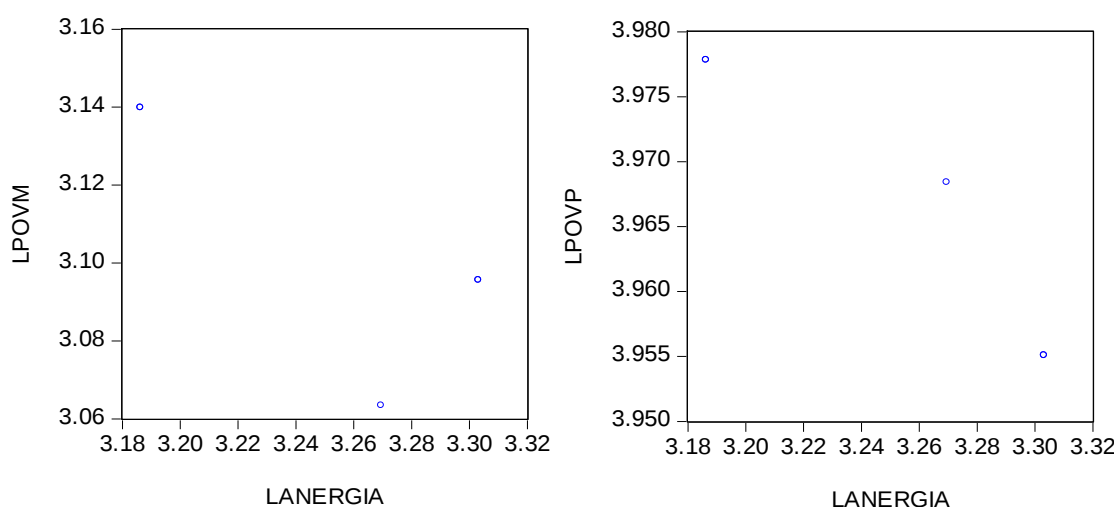
Παρατηρήσεις: 1) επίπεδο στατιστικής σημαντικότητας β: * 90%, ** 95%, *** 99%. 2) σε παρένθεση τα std errors και σε απόλυτο οι τιμές t-stat. 3) στις παλινδρομήσεις 3 και 4 χρησιμοποιείται η πρώτη διαφορά λογαρίθμων και ψευδομεταβλητή για τα έτη πριν και μετά το 2012. Σε όλες τις άλλες παλινδρομήσεις χρησιμοποιούνται οι λογάριθμοι των μεταβλητών.

Πιο συγκεκριμένα, από τις παλινδρομήσεις 1 και 2 μπορούμε να συμπεράνουμε ότι η μη εθελοντική μερική απασχόληση μπορεί να ερμηνεύσει τον κίνδυνο φτώχειας (μετά τις μεταβιβάσεις) το ίδιο καλά με την ανεργία, καθώς έχουν παραπλήσιο συντελεστή προσδιορισμού R^2 . Επιπλέον, φαίνεται ότι η επίδραση της μερικής απασχόλησης είναι μεγαλύτερη καθώς η τιμή του συντελεστή β είναι διπλάσια από εκείνη αυτού που αναφέρεται στην ανεργία. Μία αύξηση κατά 1% του ποσοστού της μερικής απασχόλησης επιφέρει αύξηση 0,17% του κινδύνου φτώχειας μετά μεταβιβάσεων. Αντίστοιχα, μία αύξηση 1% του ποσοστού ανεργίας επιφέρει αύξηση του κινδύνου φτώχειας 0,09%.

Οι παλινδρομήσεις 3 και 4 δείχνουν ότι η ανεργία μπορεί να εξηγήσει πολύ καλύτερα τον κίνδυνο φτώχειας προ μεταβιβάσεων σε σχέση με αυτόν μετά τις μεταβιβάσεις αφού ο συντελεστής προσδιορισμού στην πρώτη περίπτωση είναι σημαντικά υψηλότερος (65% vs 45%). Αυτό σημαίνει ότι η παρέμβαση του κράτους μειώνει την επίδραση της ανεργίας στον κίνδυνο φτώχειας και αποτελεί μια ένδειξη της σημασίας των κοινωνικών μεταβιβάσεων για την αντιμετώπιση της φτώχειας. Μία πιθανή εξήγηση για αυτό είναι η χορήγηση των επιδομάτων ανεργίας που μειώνουν τον κίνδυνο φτώχειας των ανέργων. Αν επιστρέψουμε, όμως, στο διάγραμμα 10 θα δούμε ότι ο κίνδυνος φτώχειας μειώνεται κατά βάση από τις συντάξεις και όχι από τις λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις (π.χ. επιδόματα ανεργίας). Φαίνεται, λοιπόν πιο πιθανό με τη χορήγηση των συντάξεων να αλλάζει αρκετά η πληθυσμιακή βάση των φτωχών έτσι ώστε η ανεργία να χάνει μέρος της ερμηνευτικής της ικανότητας.

Ωστόσο, το ζήτημα της ανεργίας είναι ακόμα πιο περίπλοκο. Η ψευδομεταβλητή στις παλινδρομήσεις 3 και 4 που διαχωρίζει την περίοδο πριν και μετά το 2012 (τότε που σημειώθηκε μεγάλη αύξηση της ανεργίας) δείχνει ότι από το 2012 και μετά η ανεργία έχει αρνητική σχέση με τη φτώχεια τόσο μετά όσο, κυρίως, πριν τις μεταβιβάσεις (αρνητικά πρόσημα του συντελεστή β). Αυτό μπορεί να φανεί και από το γράφημα scatter (διάγραμμα 21) της τελευταίας τριετίας.

Διάγραμμα 21: scatter ανεργίας και φτώχειας (μετά και προ μεταβιβάσεων) για την περίοδο 2012-2014



Πηγή: επεξεργασία στοιχείων – Eviews 8

Επιπλέον, εξετάζοντας την παλινδρόμηση 5, και χρησιμοποιώντας τη μακροχρόνια ανεργία (ώστε να απομακρύνουμε την επίδραση των επιδομάτων ανεργίας) μαζί με τις υπόλοιπες μεταβλητές τότε διαπιστώνουμε ότι το αρνητικό πρόσημο του συντελεστή β της ανεργίας παραμένει στον καθορισμό της φτώχειας μετά τις μεταβιβάσεις. Και μάλιστα ο συντελεστής β είναι αρκετά υψηλός, σε αντίστοιχα επίπεδα με αυτούς της μερικής απασχόλησης και του κατώτατου μισθού (με τη διαφορά ότι οι τελευταίοι έχουν τα αναμενόμενα πρόσημα). Από όλα αυτά συμπεραίνουμε ότι πρέπει να είμαστε ιδιαίτερα προσεκτικοί όταν εστιάζουμε στην ανεργία για να εξηγήσουμε το ποσοστό φτώχειας, κάτι που έχει επισημανθεί και σε προηγούμενες έρευνες (Δαφέρμος & Παπαθεοδώρου, 2010), (Ιωαννίδης κ.α., 2012).

Αντίθετα, η ανεργία παίζει σημαντικό ρόλο όταν μετράμε το χάσμα φτώχειας, όπως φανερώνουν οι παλινδρομήσεις 6 και 7. Σε σχέση με τη μερική απασχόληση μπορεί να ερμηνεύσει καλύτερα το χάσμα φτώχειας (υψηλότερο R^2) και αποτελεί στατιστικά σημαντικότερη μεταβλητή (99% vs 90%). Αύξηση του ποσοστού ανεργίας 1% συνδέεται με αύξηση του χάσματος φτώχειας 0,22%. Η μεγαλύτερη ερμηνευτική ικανότητα της ανεργίας έναντι της μερικής απασχόλησης φαντάζει λογική μιας και το χάσμα φτώχειας επηρεάζεται περισσότερο από τα πολύ χαμηλά εισοδήματα που κατά βάση ανήκουν σε ανέργους και λιγότερο σε μερικώς απασχολούμενους.

Οι παλινδρομήσεις 8 και 9 ενισχύουν το παραπάνω συμπέρασμα καθώς δείχνουν ότι ακόμα μεγαλύτερη επίδραση από την ανεργία έχει η μακροχρόνια ανεργία στην διαμόρφωση του χάσματος φτώχειας. Αυτό μπορεί να εξηγηθεί από το γεγονός ότι οι άνεργοι του πρώτου χρόνου έχουν το επίδομα ανεργίας που λειτουργεί ανασταλτικά στην διεύρυνση του χάσματος φτώχειας. Οι μακροχρόνια άνεργοι, όμως, στερούνται αυτού του επιδόματος και έτσι συμβάλλουν πολύ περισσότερο στην διεύρυνση του χάσματος φτώχειας. Έτσι, μία αύξηση κατά 1% του ποσοστού μακροχρόνιας ανεργίας συνδέεται με αύξηση κατά 0,47% του χάσματος φτώχειας.

Βέβαια, η διαμόρφωση του χάσματος φτώχειας δεν είναι αποκλειστική υπόθεση των ποσοστών ανεργίας. Όπως προκύπτει από την παλινδρόμηση 10 ο κατώτατος μισθός παίζει σημαντικό ρόλο. Με ερμηνευτική ικανότητα παραπλήσια της ανεργίας, ο κατώτατος μισθός έχει υπερδιπλάσιο συντελεστή β που σημαίνει ότι αύξηση του κατώτατου μισθού 1% συνδέεται με αντίστοιχη μείωση (-0,93%) του χάσματος φτώχειας. Γίνεται σαφές, λοιπόν, ότι οι συνθήκες που διαμορφώνονται στην αγορά εργασίας σε ό,τι αφορά τους μισθούς παίζουν σημαντικό ρόλο στον καθορισμό του χάσματος φτώχειας, στο βάθος, δηλαδή, της φτώχειας όσων είναι φτωχοί. Κάτι που σημαίνει ότι η ένταση της φτώχειας των φτωχών δεν συναρτάται μόνο από το αν εργάζονται αλλά και από το πώς πληρώνονται για την εργασία τους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Για τη μελέτη των ανισοτήτων και της φτώχειας σταθήκαμε, κυρίως, στην εισοδηματική τους διάσταση, όπως, άλλωστε, συνηθίζεται στη σχετική βιβλιογραφία. Οι δείκτες που χρησιμοποιήσαμε μετράνε την κατανομή εισοδήματος μεταξύ των ατόμων και ιεραρχούν την ανισότητα και τη φτώχεια με βάση αυτή την κατανομή. Παράλληλα, επιχειρήσαμε να βρούμε ποια είναι η σύνδεση της ανισότητας και της φτώχειας με την αγορά εργασίας και τις συνθήκες που διαμορφώνονται γύρω από αυτήν. Συγκεκριμένα εστίασαμε στην ανεργία, τη μερική απασχόληση και τον κατώτατο μισθό.

Από τα στοιχεία που επεξεργαστήκαμε προκύπτει ότι οι ανισότητες και η φτώχεια έχουν αυξηθεί ιδιαίτερα τα χρόνια της κρίσης. Είναι χαρακτηριστικό ότι με βάση τα δεδομένα του 2008 ο μισός πληθυσμός της χώρας θα χαρακτηριζόταν φτωχός, κάτι που υποδηλώνει τη σημαντική επιδείνωση των συνθηκών διαβίωσης.

Σε ό,τι αφορά την ανισότητα παρατηρούμε ότι υπάρχει σημαντική επιδείνωσή της πριν παρέμβει το κράτος. Είναι προφανές ότι η λειτουργία της οικονομίας τα τελευταία χρόνια παράγει πρωτογενώς σημαντικές ανισότητες (αύξηση του *gini* πριν τις μεταβιβάσεις 23%) τις οποίες αμβλύνει σε δεύτερο επίπεδο το κράτος με τις παρεμβάσεις του. Ωστόσο οι παρεμβάσεις του κράτους δεν είναι αρκετές για να εξαλείψουν τα ανισοκατανομικά αποτελέσματα της λειτουργίας της οικονομίας με τελικό αποτέλεσμα απλώς τον περιορισμό της αυξητικής τάσης σε 4%, κυρίως λόγω της χορήγησης των συντάξεων. Βέβαια, αυτό αφορά τις ανισότητες που παρατηρούνται στο μέσον της κατανομής εισοδημάτων, εκεί δηλαδή που εστιάζει ο δείκτης *gini*. Στα κατώτερα στρώματα των εισοδημάτων η εξέλιξη είναι χειρότερη καθώς ακόμα και μετά τις κρατικές παρεμβάσεις οι ανισότητες αυξήθηκαν στο σύνολο του πληθυσμού 16% και στις παραγωγικές ηλικίες 23%, όπως υποδηλώνει ο δείκτης S80/S20.

Το γεγονός ότι στις παραγωγικές ηλικίες έχουν διευρυνθεί περισσότερο οι ανισότητες μας στρέφει την προσοχή στην αγορά εργασίας. Η οικονομετρική ανάλυση έδειξε ότι οι ανισότητες που πλήττουν τα κατώτερα εισοδηματικά στρώματα μπορούν να εξηγηθούν εξίσου καλά από το ποσοστό ανεργίας αλλά, και από το ποσοστό της αναγκαστικής μερικής απασχόλησης. Αύξηση κάθε μίας εξ αυτών των μεταβλητών κατά 1% μπορεί να ερμηνεύσει μέχρι και 0,16% αύξησης των ανισοτήτων. Αυτό σημαίνει ότι δεν είναι μόνο η ανεργία καθοριστικός παράγοντας για τη διαμόρφωση των ανισοτήτων. Η ίδια η αγορά εργασίας, όπως διαμορφώνεται, πλέον, παράγει ανισότητες αφού εξαναγκάζει τους εργαζόμενους στην μη εθελοντική μερική απασχόληση (αύξηση 65%), και συνακόλουθα σε χαμηλότερες αποδοχές. Το ότι οι χαμηλότερες αποδοχές συμβάλουν στην διεύρυνση των ανισοτήτων είναι κάτι που επαληθεύεται και από την οικονομετρική ανάλυση. Συγκεκριμένα, βρέθηκε ότι ο κατώτατος μισθός είναι ικανός να ερμηνεύσει μέχρι και 0,37% αύξησης των ανισοτήτων για κάθε 1% δικής του μείωσης, δείχνοντας ότι αποτελεί και αυτός, με τη σειρά του, βασικό προσδιοριστικό παράγοντα.

Σε ό,τι αφορά τη φτώχεια μπορούμε καταρχάς να παρατηρήσουμε ότι κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης το ποσοστό των φτωχών πριν τις μεταβιβάσεις αυξήθηκε 24% ενώ μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις αυξήθηκε 7%. Όπως, δηλαδή,

είδαμε και στις ανισότητες, η λειτουργία της οικονομίας μέσα στην κρίση οξύνει τη φτώχεια και το κράτος με τις παρεμβάσεις του απλώς περιορίζει αυτή την εξέλιξη. Οι παρεμβάσεις αυτές αφορούν κατά κύριο λόγο τη χορήγηση συντάξεων, με τελικό αποτέλεσμα να περιορίζεται ο κίνδυνος φτώχειας των συνταξιούχων αλλά να αυξάνεται αυτός των ανέργων και των εργαζόμενων. (Το γεγονός ότι οι συνταξιούχοι στηρίζονται πολύ σε υπηρεσίες του κοινωνικού κράτους που έχουν περικοπεί και δεν λογίζονται ως εισόδημα ξεφεύγει από τα όρια αυτής της μελέτης και φανερώνει τα μεθοδολογικά προβλήματα της αυστηρά εισοδηματικής προσέγγισης σε τέτοια ζητήματα). Το ποσοστό των φτωχών είναι 21% με τους άνεργους να αποτελούν τη βασική δεξαμενή του αφού το 45% αυτών χαρακτηρίζονται φτωχοί. Ωστόσο, υψηλό ποσοστό φτώχειας παρουσιάζουν και οι εργαζόμενοι με καθεστώς μερικής απασχόλησης (28%). Ταυτόχρονα, σημαντική επιδείνωση παρουσιάζει και το χάσμα φτώχειας (αύξηση 30%) που σημαίνει ότι οι φτωχοί απομακρύνονται εισοδηματικά όλο και περισσότερο από την υπόλοιπη κοινωνία κάνοντας εξαιρετικά δύσκολο τον απεγκλωβισμό τους από τη δεινή θέση στην οποία βρίσκονται.

Η οικονομετρική ανάλυση έδειξε ότι τόσο η ανεργία όσο και η αναγκαστική μερική απασχόληση μπορούν να ερμηνεύσουν εξίσου καλά τη φτώχεια. Ωστόσο η επίδραση της ανεργίας δείχνει μικρότερη από την επίδραση της μερικής απασχόλησης. Για κάθε 1% αύξησης του ποσοστού της μερικής απασχόλησης έχουμε 0,17% αύξηση του ποσοστού φτώχειας όταν η αντίστοιχη επίδραση της ανεργίας περιορίζεται στο 0,09%. Επίσης, οι ερμηνευτικές μας μεταβλητές μπορούν να εξηγήσουν πολύ καλύτερα τη φτώχεια όταν αυτή μετριέται πριν τις κοινωνικές μεταβιβάσεις παρά όταν μετριέται μετά από αυτές, κάτι που, ίσως, αποτελεί ένδειξη της σημασίας των κοινωνικών μεταβιβάσεων στην εξομάλυνση των δυσμενών επιπτώσεων που πρωτογενώς διαμορφώνει η αγορά εργασίας.

Αξίζει, επίσης, να σταθούμε στην περίπτωση όπου όλες οι μεταβλητές ταυτόχρονα προσπαθούν να εξηγήσουν τη φτώχεια. Τότε φαίνεται ότι αντιστρέφεται η επίδραση της μακροχρόνιας ανεργίας η οποία κινείται σε αντίθετη κατεύθυνση με τη φτώχεια (αρνητικό πρόσημο). Αυτό σημαίνει ότι πρέπει να είμαστε επιφυλακτικοί με τις θεωρήσεις εκείνες που τοποθετούν την ανεργία στο επίκεντρο της καταπολέμησης της φτώχειας και μετατοπίζουν το βάρος στους άνεργους για την δυσμενή τους θέση. Ενδεχομένως, αυτό το εύρημα να υποδηλώνει ότι η μείωση της ανεργίας οδηγεί σε θέσεις εργασίας με τέτοια χαρακτηριστικά (μειωμένα ωράρια, χαμηλοί μισθοί κλπ) που δεν είναι ικανά να μειώσουν τη φτώχεια, κάτι που έχει επισημανθεί από πολλούς ερευνητές. Τα αποτελέσματα της οικονομετρικής ανάλυσης δείχνουν ότι μεγάλη σημασία έχουν και οι υπόλοιποι παράγοντες που αφορούν την αγορά εργασίας, όπως η μερική απασχόληση και ο κατώτατος μισθός. Ειδικά ο κατώτατος μισθός αποτελεί τη βασικότερη ερμηνευτική μεταβλητή (από όσες εξετάσαμε) με αυξητική επίδραση στη φτώχεια που φτάνει το 0,38% για κάθε 1% μείωσης του.

Η σημασία του κατώτατου μισθού επιβεβαιώνεται και από τη μέτρηση του χάσματος φτώχειας. Όσο βαθαίνει η ανεργία βαθαίνει και η φτώχεια αλλά την απόλυτη επίδραση (σχεδόν 1% προς 1%) και διπλάσια ερμηνευτικότητα φαίνεται να έχει πάλι ο κατώτατος μισθός δείχνοντας, ξανά, ότι η αγορά εργασίας, με το σύνολο των παραμέτρων της, μπορεί να ερμηνεύσει καλύτερα τα φαινόμενα της φτώχειας και των ανισοτήτων.

ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- Αράπογλου Β., (2009), *Μέθοδοι Καταγραφής της Φτώχειας, της Αποστέρησης και του Αποκλεισμού*, Πανεπιστημιακές Σημειώσεις, Πανεπιστήμιο Κρήτης
- Akintude H., (2011) *Economic Development under Crises: An Econometric Analysis*, AuthorHouse
- Atkinson A. B., (1970) On the Measurement of Inequality, *Journal of Economic Theory* 2
- Atkinson A. B., (1983), *The Economics of Inequality*, Clarendon Press
- Atkinson A. B. & Bourguignon F., (2000), Income Distribution and Earnings, στο A. B. Atkinson & F. Bourguignon (επιμ.) *Handbook of Income Distribution*, North-Holland
- Becker G., (1975), *Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis with Special Reference to Education*, NBER
- Becker G. & Tomes N., (1979), An Equilibrium Theory of the Distribution of Income and Intergenerational Mobility, *Journal of Political Economy*
- Bernardo J. L., Martinez F. L., Stockhammer E., (2014), *A Post-Keynesian Response to Piketty's "Fundamental Contradiction of Capitalism"*, Working Paper 1411, Post Keynesian Economics Study Group
- Bowles S., (1972), Schooling and Inequality from Generation to Generation, *Journal of Political Economy*
- Buchanan J., (1975), *The Limits of Liberty*, University of Chicago Press
- Buhmann B., Rainwater L., Schmaus G., & Smeeding T. M., (1988), Equivalence Scales, Well-Being, Inequality and Poverty: Sensitivity Estimates Across Ten Countries Using the Luxembourg Income Study (LIS) Database, *Review of Income and Wealth*
- Chevandier T., & Hericourt J., (2016), *Le Revenue de Base: De l' Utopie a la Realite?*, Fondation Jean-Jaure
- Chossudovsky M., (1998), Global Poverty in the Late 20th Century, *Journal of International Affairs*
- Δαφέρμος Γ., Θεοφιλάκου Α., Μαυροδημητράκης Χ. & Τσακλόγλου Π., (2008), *Η φτώχεια στην Ελλάδα*, Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών εξελίξεων, ΙΝΕ ΓΣΕΕ
- Δαφέρμος Γ., Παπαθεοδώρου Χ., (2010), *Μακροοικονομικό Περιβάλλον, Ανισότητα και Φτώχεια*, Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών εξελίξεων, ΙΝΕ ΓΣΕΕ
- Danziger S. & Taussig M. K., (1979), The Income Unit and the Anatomy of Income Distribution, *Review of Income and Wealth*
- Davies J. & Shorrocks A., (2000), The Distribution of Wealth στο *Handbook of Income Distribution*, North-Holland

Dworkin R., (1981), What is Equality? Part2: Equality of Resources, *Philosophy and Public Affairs*

ΕΛΣΤΑΤ, (2016), *Δελτίο Τύπου: Οικονομική Ανισότητα - SILC*, Ελληνική Στατιστική Αρχή

Friedman M., (1962), *Capitalism and Freedom*, The University of Chicago Press

Galbraith J. K., (1998), *The Distribution of Income*, Working Paper number 2, University of Texas Inequality Project (UTIP)

Gallo C., (2002), *Economic Growth and Income Inequality: Theoretical Background and Empirical Evidence*, Working Paper 119, Development Planning Unit

Gordon D., (2005), *Indicators of Poverty and Hunger*, Expert Group Meeting on Youth Development Indicators

Gordon D. & Pantazis C., (1997), *Breadline Britain in the 1990s*, Summerleaze House Books

Ιωαννίδης Α., Παπαθεοδώρου Χ. & Σούφτας Δ., (2012), *Εργαζόμενοι και όμως φτωχοί*, Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών εξελίξεων, ΙΝΕ ΓΣΕΕ

Καραμεσίνη Μ., (2016), *Η μαρξιστική ερμηνεία του φαινομένου της ανεργίας*, Πανεπιστημιακές σημειώσεις, Πάντειο Πανεπιστήμιο

Kaldor N., (1955), Alternatives Theories of Distribution, *The Review of Economic Studies*, vol. 23, num. 2

Λαμπρινίδης Γ., Μανιάτης Θ., Μπασιάκος Γ., Οικονόμου Α., Παπαδοπούλου Μ., Πασσάς Κ., (2010), *Εμπειρική Προσέγγιση της Απόλυτης Φτώχειας στην Ελλάδα*, Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών εξελίξεων, ΙΝΕ ΓΣΕΕ

Levitas R., (1996), What is Social Exclusion? Στο D. Gordon & P. Townsend (επιμ.) *Breadline Europe. The Measurement of Poverty*, Policy Press

Ματσαγγάνης Μ. & Λεβέντη Χ., (2013), *Η ανατομία της φτώχειας στην Ελλάδα του 2013*, ενημερωτικό δελτίο 5/2013, Ομάδα Ανάλυσης Δημόσιας Πολιτικής, ΟΠΑ

Ματσαγγάνης Μ. & Λεβέντη Χ., (2014), *Η κατανομή εισοδήματος στην Ελλάδα (2009-2013)*, ενημερωτικό δελτίο 8/2014, Ομάδα Ανάλυσης Δημόσιας Πολιτικής, ΟΠΑ

Matsaganis M. & Leventi C., (2014), *Distributive Effects of the Crisis and Austerity in Seven EU Countries*, Working Paper No. 14/4, ImPRovE

Miliband R., (1974), Politics and Poverty, στο Wedderburn (επιμ.) *Poverty, Inequality and Class Structure*, Cambridge University Press

Μητράκος Θ., (2005), *Εκτιμήσεις Ανισότητας και Φτώχειας: Στατιστικές και Προβλήματα*, Πρακτικά 18^{ου} Πανελλήνιου Συνεδρίου Στατιστικής, Ελληνικό Στατιστικό Ινστιτούτο

Mitrakos T., (2014), *Inequality, Poverty and Social Welfare in Greece: Distributional Effects of Austerity*, Working Paper, Bank of Greece

Moore K., (2001), *Frameworks for Understanding the Intergenerational Transmission of Poverty and Well-Being in Developing Countries*, CPRC Working Paper 8, Chronic Poverty Research Centre

Myles J., (2003), Where Have All the Sociologists Gone? Explaining Economic Inequality, *The Canadian Journal Of Sociology*, vol. 28, No. 4

Ντεγιαννάκης Σ., (2014), *Εφαρμογές Οικονομετρίας με τη χρήση του πακέτου EViews*, Πανεπιστημιακές Σημειώσεις, Πάντειο Πανεπιστήμιο

Nozick R., (1974), *Anarchy, State and Utopia*, Blackwell

Παπαδοπούλου Δ., (2004), Η Φύση του Κοινωνικού Αποκλεισμού, στο Πετμεζίδου Μ. & Παπαθεοδώρου Χ. (επιμ.) *Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός*, Εξάντας

Παπαθεοδώρου Χ., (2004), Εννοιολογικά και μεθοδολογικά ζητήματα στη μέτρηση της οικονομικής ανισότητας: τι επίδραση έχουν οι εναλλακτικές παραδοχές και ερμηνείες; στο Πετμεζίδου Μ. & Παπαθεοδώρου Χ. (επιμ.) *Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός*, Εξάντας

Παπαθεοδώρου Χ., Δαφέρμος Γ., Παπαδοπούλου Ε. & Σακελλαρίδης Γ., (2010), *Οικονομική Μεγέθυνση, Ανισότητα και Φτώχεια*, Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών εξελίξεων, ΙΝΕ ΓΣΕΕ

Παπαθεοδώρου Χ. & Παπαναστασίου Σ., (2010), *Διαγενεακή Μεταβίβαση της Φτώχειας στην Ελλάδα και την ΕΕ*, Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών εξελίξεων, ΙΝΕ ΓΣΕΕ

Παπαθεοδώρου Χ. & Μισσός Β., (2013), *Ανισότητα, Φτώχεια και Οικονομική Κρίση στην Ελλάδα και την ΕΕ*, Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών εξελίξεων, ΙΝΕ ΓΣΕΕ

Papatheodorou C., (1998), *Inequality in Greece: An Analysis by Income Source*, Discussion Paper No 39, Distributional Analysis Research Program, LSE

Papatheodorou C., (1999), *Dimensions of Income Inequality in Greece*, Διδακτορική Διατριβή, London School of Economics and Political Science

Πετμεζίδου Μ., (2004), Ο Διάλογος για την Παγκόσμια Φτώχεια, στο Πετμεζίδου Μ. & Παπαθεοδώρου Χ. (επιμ.) *Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός*, Εξάντας

Piketty T., (2007), *Η οικονομία των ανισοτήτων*, Πόλις

Piketty T., (2014), *Το Κεφάλαιο τον 21^ο αιώνα*, Πόλις

Rawls J., (1971), *A Theory of Justice*, Harvard University Press

Ringen S., (1991), Households, Standard of Living, and Inequality, *Review of Income and Wealth*

Sen A., (1992), *Inequality Reexamined*, Harvard University Press

Sen A., (1997), From Income Inequality to Economic Inequality, *Southern Economic Journal*

Townsend P., (1979), *Poverty in the United Kingdom*, Penguin

Townsend P., (2004), Για μια Αναθεώρηση της Διεθνούς Κοινωνικής Πολιτικής Ενάντια στη Φτώχεια, στο Πετμεζίδου Μ. & Παπαθεοδώρου Χ. (επιμ.) *Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός*, Εξάντας

Stiglitz J., (2016), Inequality and Economic Growth in Jacobs M. & Mazzucato M. (edit.) *Rethinking Capitalism: Economics and Policy for Sustainable and Inclusive Growth*, Wiley Blackwell

WBI, (2005), *Introduction to Poverty Analysis*, World Bank Institute

Wood J. K., (1996), *Karl Marx's Economics: Critical Assessments I*, Routledge

Wood J. K., (2000), Prisoners and Escapees: Improving the Institutional Responsibility Square in Bangladesh, *Public Administration and Development*

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Πίνακας Π.1: ΑΕΠ και ποσοστά ανεργίας

ΕΤΟΣ	ΑΕΠ, σταθερές τιμές 2010	μακροχρόνια ανεργία %	ανεργία %
1994	155.511,2	50,4	8,9
1995	158.776,5	51,1	9,1
1996	163.320,9	56,3	9,7
1997	170.644,5	55,4	9,6
1998	177.291,0	54,5	10,8
1999	182.738,4	55,3	11,7
2000	189.901,3	54,7	11,1
2001	197.747,3	51,3	10,2
2002	205.504,7	51,1	10,3
2003	217.412,7	54,7	9,7
2004	228.416,0	52,9	10,5
2005	229.784,5	51,9	9,8
2006	242.772,9	54,1	8,9
2007	250.720,7	49,7	8,3
2008	249.880,4	47,1	7,7
2009	239.133,7	40,4	9,5
2010	226.031,4	44,6	12,5
2011	205.389,1	49,3	17,7
2012	190.394,7	59,1	24,2
2013	184.223,2	67,1	27,2
2014	184.873,2	73,5	26,3

Πηγές: OECD (για το ΑΕΠ) και World Bank (για τα ποσοστά ανεργίας)

Πίνακας Π.2: μερική απασχόληση ως ποσοστό της συνολικής απασχόλησης (15-64 ετών)

ΕΤΟΣ	μερική απασχόληση ως ποσοστό της συνολικής απασχόλησης (ετών 15-64)
1994	4,3
1995	4,4
1996	4,7
1997	4,3
1998	5,6
1999	5,8
2000	4,4
2001	3,8
2002	4,2
2003	3,9
2004	4,5
2005	4,8
2006	5,5
2007	5,4
2008	5,4
2009	5,9
2010	6,3
2011	6,7
2012	7,7
2013	8,4
2014	9,3
2015	9,4

Πηγή: Eurostat

Πίνακας Π.3: μη εθελοντική απασχόληση ως ποσοστό της συνολικής μερικής απασχόλησης

ΕΤΟΣ	μη εθελοντική μερική απασχόληση (ετών 15-64)
1994	45,7
1995	41,6
1996	45,9
1997	46,1
1998	50,1
1999	48,4
2000	48,4
2001	51,9
2002	50,3
2003	46,1
2004	53,3
2005	51,4
2006	46,1
2007	45,1
2008	44,1
2009	49,8
2010	54,7
2011	60,3
2012	64,9
2013	68,2
2014	71,2
2015	72,6

Πηγή: Eurostat

Πίνακας Π.4: δείκτης μισθών στο σύνολο της οικονομίας, έτος βάσης 2012 (περιλαμβάνονται οι κατασκευές, η βιομηχανία, οι υπηρεσίες, δεν περιλαμβάνεται ο πρωτογενής τομέας)

ΕΤΟΣ	δείκτης μισθών (έτος βάσης 2012)
2000	81,7
2001	84,3
2002	94,9
2003	100,4
2004	105,9
2005	106,0
2006	103,9
2007	108,7
2008	114,7
2009	114,0
2010	115,0
2011	109,6
2012	100,0
2013	90,7
2014	91,5
2015	90,3

Πηγή: Eurostat

Πίνακας Π.5: κατώτατος μισθός, σε σταθερές τιμές 2014 σε μονάδες αγοραστικής δύναμης δολαρίων, και ως ποσοστό του διάμεσου μισθού και του μέσου μισθού

ΕΤΟΣ	κατώτατος μισθός		
	σταθερές τιμές 2014, σε USD PPPs	ως προς το διάμεσο μισθό	ως προς το μέσο μισθό
1994	11969,34	54,40	42,31
1995	12022,79	52,54	40,90
1996	11978,75	52,99	41,27
1997	12267,54	53,24	41,46
1998	12342,87	49,91	38,87
1999	12452,77	49,52	38,56
2000	12581,23	47,08	36,65
2001	12575,27	45,61	35,52
2002	12781,18	45,63	35,53
2003	12977,93	45,20	34,01
2004	13258,68	44,14	32,10
2005	13516,29	44,78	31,48
2006	13906,37	45,37	30,83
2007	14240,53	46,24	31,43
2008	14521,28	47,96	32,59
2009	15170,23	48,15	32,72
2010	14743,36	47,66	38,22
2011	14382,72	52,37	35,59
2012	11503,53	43,85	29,80
2013	11242,68	45,64	31,02
2014	11391,78	46,63	31,69
2015	11593,00	47,43	32,23

Πηγή: OECD

Πίνακας Π.6: δείκτης gini

ΕΤΟΣ	gini (πριν από όλες τις μεταβιβάσεις)	gini (μετά από συντάξεις και πριν από λοιπές μεταβιβάσεις)	gini (μετά από όλες τις μεταβιβάσεις)
1995	-	-	35
1996	-	-	34
1997	-	-	35
1998	-	-	35
1999	-	-	34
2000	-	-	33
2001	-	-	33
2002	-	-	-
2003	49,0	36,2	34,7
2004	47,7	34,2	33,0
2005	48,1	34,7	33,2
2006	48,9	35,9	34,3
2007	49,4	36,1	34,3
2008	49,1	35,2	33,4
2009	49,4	34,8	33,1
2010	49,1	34,9	32,9
2011	51,9	35,6	33,5
2012	56,9	36,6	34,3
2013	61,6	37,0	34,4
2014	61,0	37,0	34,5
2015	60,7	36,5	34,2

Πηγή: Eurostat

Πίνακας Π.7: δείκτης S80/S20

ΕΤΟΣ	S80/S20 (κάτω των 65 ετών)	S80/S20 (σύνολο πληθυσμού)	S80/S20 (άνω των 65 ετών)
1995	6,1	6,5	7,6
1996	6	6,3	7,2
1997	6,3	6,6	6,8
1998	6	6,5	8
1999	5,8	6,2	7
2000	5,5	5,8	6,1
2001	5,4	5,7	6
2002	-	-	-
2003	6,4	6,4	5,7
2004	6,0	5,9	5,1
2005	5,9	5,8	5,0
2006	6,4	6,1	4,8
2007	6,3	6,0	4,8
2008	6,2	5,9	4,5
2009	6,2	5,8	4,1
2010	6,0	5,6	4,1
2011	6,4	6,0	4,5
2012	7,4	6,6	4,5
2013	7,5	6,6	3,9
2014	7,3	6,5	4,1
2015	7,4	6,5	4,1

Πηγή: Eurostat

Πίνακας Π.8: κίνδυνος φτώχειας

ΕΤΟΣ	κίνδυνος φτώχειας (πριν από όλες τις μεταβιβάσεις)	κίνδυνος φτώχειας (μετά από συντάξεις και πριν από λοιπές μεταβιβάσεις)	κίνδυνος φτώχειας (μετά από όλες τις μεταβιβάσεις)
1995	38	23	22
1996	38	22	21
1997	38	23	21
1998	37	22	21
1999	38	22	21
2000	39	22	20
2001	39	23	20
2002	-	-	-
2003	40,9	23,7	20,7
2004	39,7	22,5	19,9
2005	39,2	22,6	19,6
2006	40,5	23,4	20,5
2007	41,9	23,7	20,3
2008	41,5	23,3	20,1
2009	42,0	22,7	19,7
2010	42,8	23,8	20,1
2011	44,9	24,8	21,4
2012	49,8	26,8	23,1
2013	53,4	28,0	23,1
2014	52,2	26,0	22,1
2015	52,9	25,5	21,4

Πηγή: Eurostat

Πίνακας Π.9: κατώφλι φτώχειας ανά άτομο σε ευρώ (60% του διάμεσου εισοδήματος)

ΕΤΟΣ	κατώφλι φτώχειας (σε ευρώ)
1995	3.125
1996	3.279
1997	3.535
1998	3.847
1999	3.810
2000	4.154
2001	4.264
2002	-
2003	4.923
2004	5.306
2005	5.650
2006	5.910
2007	6.120
2008	6.480
2009	6.897
2010	7.178
2011	6.591
2012	5.708
2013	5.023
2014	4.608
2015	4.512

Πηγή: Eurostat

Πίνακας Π.10: κίνδυνος φτώχειας με σταθερή τη γραμμή φτώχειας του 2008

ΕΤΟΣ	κίνδυνος φτώχειας με σταθερή τη γραμμή φτώχειας του 2008			
	κίνδυνος φτώχειας (κάτω των 18 ετών)	κίνδυνος φτώχειας (σύνολο πληθυσμού)	κίνδυνος φτώχειας (18-64 ετών)	κίνδυνος φτώχειας (άνω των 65 ετών)
2008	23,0	20,1	18,7	22,3
2009	22,6	18,9	17,5	20,5
2010	20,7	18,0	17,2	18,2
2011	27,5	24,9	23,0	28,7
2012	40,5	35,8	36,4	29,5
2013	51,8	44,3	43,8	39,5
2014	52,3	48,0	47,1	47,0
2015	55,1	48,0	47,2	44,5

Πηγή: Eurostat

Πίνακας Π.11: κίνδυνος φτώχειας ανά δραστηριότητα

κίνδυνος φτώχειας ανά δραστηριότητα (18 ετών και άνω)					
ΕΤΟΣ	άνεργων	εργαζόμενων μη μισθωτών	εργαζόμενων	συνταξιούχων	μισθωτών
2009	38,1	25,3	13,8	18,4	8,1
2010	38,5	25,4	13,8	19,0	8,2
2011	44,0	22,5	11,9	19,9	7,1
2012	45,8	28,1	15,1	14,3	8,7
2013	46,3	20,4	13,1	12,4	9,3
2014	45,9	22,7	13,4	11,5	8,5
2015	44,8	23,4	13,4	10,8	8,2

Πηγή: Eurostat

Πίνακας Π.12: κίνδυνος φτώχειας (μερική/πλήρης απασχόληση)

ΕΤΟΣ	κίνδυνος φτώχειας (μερική απασχόληση)	κίνδυνος φτώχειας (πλήρης απασχόληση)
2003	26,1	12,5
2004	22,5	11,8
2005	24,1	12,0
2006	26,1	12,7
2007	27,2	12,9
2008	26,0	13,5
2009	26,9	12,5
2010	29,4	11,7
2011	21,4	10,4
2012	27,3	13,4
2013	27,0	10,7
2014	27,9	11,9
2015	28,2	11,6

Πηγή: Eurostat

Πίνακας Π.13: χάσμα φτώχειας (κατώφλι φτώχειας στο 60% του διάμεσου εισοδήματος)

ΕΤΟΣ	χάσμα φτώχειας
1995	32
1996	30
1997	31
1998	29
1999	28
2000	30
2001	28
2002	-
2003	29,2
2004	24,6
2005	23,9
2006	25,8
2007	26,0
2008	24,7
2009	24,1
2010	23,4
2011	26,1
2012	29,9
2013	32,7
2014	31,3
2015	30,6

Πηγή: Eurostat

Πίνακας Π.14: αποτελέσματα ελέγχου στασιμότητας των μεταβλητών KPSS

KPSS test results		
critical value for $\alpha=5\%$: 0,463		
variables	LM-stat.	stationarity
lgini	0,243597	I(0)
ls80s20	0,151974	I(0)
lpovm	0,222025	I(0)
lpovp	0,551795	I(1)
dlpovp	0,352769	I(0)
lxasma	0,175715	I(0)
lanergia	0,347674	I(0)
lmakro	0,111113	I(0)
linv	0,437607	I(0)
lkat	0,189463	I(0)

Πηγή: επεξεργασία στοιχείων - Eviews 8